

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

KAFKASYA'DA VE DİASPORADA ÇERKES KİMLİĞİ
ALGISI

MEHMET BİNGÖL

Çorum 2020

**KAFKASYA'DA VE DİASPORADA ÇERKES KİMLİĞİ
ALGISI**

Mehmet BİNGÖL

**Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Metin UÇAR**

ÇORUM - 2020

KABUL VE ONAY

Mehmet BİNGÖL tarafından *Kafkasya'da ve Diasporada Çerkes Kimliği Algısı* başlıklı bu çalışma, 07/09/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Hakan REYHAN (Başkan)

İmza

Doç. Dr. Metin UÇAR (Danışman)

İmza

Dr. Öğrt. Üyesi Fatih Çağatay CENGİZ

İmza

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

İmza

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim. (07/09/2020)

İmzası

Mehmet BİNGÖL

ÖZET

BİNGÖL, Mehmet. *Kafkasya'da ve Diasporada Çerkes Kimliği Algısı*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2020.

Günümüzde Çerkes nüfusunun büyük bir bölümü yaşanan savaşlar ve sürgünler neticesinde, yaklaşık iki yüz yıldır anavatanları Kuzey Kafkasya'dan farklı coğrafyalarda diasporik bir halk olarak yaşamaktadır. Diasporada farklı siyasi yönetimler altında yaşayan Çerkeslerin kimlik algıları da buldukları ülkelere ve zamana göre değişebilmektedir. Özellikle en çok Çerkes nüfusunun yaşadığı Türkiye'de, diğer Kafkas halklarıyla iç içe yaşamaları Çerkes kimliği algısında önemli farklılıklar göstermesine neden olmuştur. Buna ek olarak Cumhuriyet sonrası ulus kimlik inşası süreci de uzun bir dönem etnik kimliklerin ifadesini olanaksız kılmıştır.

Küreselleşmenin etkisiyle iletişimin ve ulaşımın yaygınlaşması farklı coğrafyalarda yaşayan Çerkesleri bir araya getirmiş ve 2000'li yıllardan sonra Çerkes kimliği konusunda farklı tartışmaları gün yüzüne çıkarmıştır. Yaşanan "Çerkes kimdir?" tartışmaları Kafkas sivil toplum örgütlerinin gündemine de girmiş, dernek ve vakıfların ayrışmasına ve isim değişikliğine kadar gitmiştir.

Tezimizde Osmanlı Devleti'nden günümüze Çerkes kimliğinde yaşanan değişiklikler ele alınmış ve günümüzle karşılaştırılmıştır. Ayrıca Çerkeslerin anavatanı olan Kuzey Kafkasya'da ki Çerkes kimliği ile diasporada algılanan Çerkes kimliği karşılaştırılmıştır. Kafkasya'da ve diasporada yaşayan Kafkas toplumunda Çerkes kimliği algısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu konular araştırılırken nitel araştırma tekniklerinden derinlemesine görüşme tekniği kullanılmış, ayrıca yazılı basın, sivil toplum örgütleri ve sosyal medya hesapları üzerinden inceleme yapılarak tarihsel süreçte ki Çerkes kimliği algısı tespit edilmeye çalışılmış, Çerkes diasporasının en güncel tartışması olan "Çerkes Kimdir?" tartışmalarına cevaplar aranmıştır. Çerkes nüfusunun büyük bir bölümü Türkiye'de yaşadığı için çalışma alanımızın büyük bir bölümü Türkiye'yi kapsamına karşı Kafkasya ve değişik ülkelerde yaşayan Kafkas kökenli insanlar da çalışma kapsamına alınmıştır. Yapılan araştırmaların sonucunda kimlik algısının kesin çizgilerle çizilmiş bir tarifi olmadığı, zamana, kişiye, siyasi yönetimlere, sosyolojik olaylara göre farklılık gösterebildiği tespit edilmiştir. Tarihi

açıdan Çerkeslerin etnik olarak kim olduğu net olsa da, kimlik algısına göre kişiler kendilerini farklı kimliklerde görebilmektedir.

Anahtar Kavramlar: Çerkes, diaspora, kimlik, Kafkasya.

ABSTRACT

BİNGÖL, Mehmet. *Perceptions Of Circassian Identity In The Caucasus And Diaspora* (Master Thesis), Çorum, 2020.

For over two hundred years, the bulk of the Circassian population has been living in the diaspora, spread out across many different geographies outside their traditional homeland in the North Caucasus. The identity perception of Circassians who live under different political administrations in the diaspora can also change according to the countries and time they reside. This is especially true among the Circassians in Turkey, where the majority of the Circassian population resides. Living among other nations from the Caucasus has led to significant differences in the perception of Circassian identity. Additionally, after the proclamation of the Republic of Turkey, the Turkish national identity-building process impeded the expression of ethnic identities impossible for a long time.

The spread of communication and transportation with the influence of globalization throughout the world reunited Circassians living in different geographies; thus, this case adversely unearthed different discussions about Circassian identity after 2000s. The debates centred upon the question "Who is Circassian?" entered the agenda of Caucasian non-governmental organizations and went through the separation of NGOs and even resulted in title changes of these NGOs. During this time, many of these NGOs also experienced disagreements in their organizational structures.

This thesis will explore all these factors and examine changes in Circassian identity from the era of the Ottoman Empire through the present. Additionally, Circassian identity in the North Caucasus, ethnic homeland of the Circassians, and the perception of the Circassian identity perceived in the diaspora will also be compared. The thesis will attempt to identify Circassian perceptions among Caucasian societies living both in the Caucasus and in the diaspora. While researching these topics, we use interview technique, which is one of the qualitative research techniques. These will consist of interviews among ethnic Circassians, which will then be compared to writings from the news media, NGOs and a variety of individual and organizational social media accounts. The goal in evaluating these sources is to answer the question "Who is

Circassian. Although a major part of this study was conducted in Turkey since the majority of the Circassian population lived in Turkey, the Circassians living in their homeland North Caucasus and in other countries were also included in this research paradigm.

Presently, the research suggests that identity perception is neither static nor uniform and may differ according to time, personality, political administrations and sociological events. Although the historical record clearly identifies Circassians as an ethnic group, perceptions of identity are deeply personal and variable in the modern age.

Keywords: Circassian, diaspora, identity, Caucasus.

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimi boyunca araştırmanın ve sorgulamanın yöntemlerini anlamamda ve tez yazım sürecinde bana yardımcı olan danışmanım Doç. Dr. Metin UÇAR'a, derslerinde girmekten büyük zevk aldığım Hitit Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi öğretim üyelerine, bu süreçte bana sürekli destek olan eşim Melike, çocuklarım Gupse ve Yelkan'a, beni sürekli yola devam etmem konusunda teşvik eden mesai arkadaşlarıma ve görüşme yapmayı kabul ederek bu araştırmaya katkı sunan tüm görüşmecilere teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	i
ABSTRACT	iii
TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
TABLolar DİZİNİ	x
RESİMLER DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM DİASPORA

1.1. DİASPORA NEDİR?	4
1.2. DİASPORA KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ.....	5
1.3. KÜRESEL DÜNYADA DİASPORALAR.....	8
1.4. DİASPORA VE KİMLİK	9
1.5. DİASPORA VE ÇERKESLER.....	11
1.5. ÇERKES KİMLİĞİ VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

ÇERKESLER VE KAFKASYA

2.1. ÇERKESLER.....	16
2.2. KAFKASYA BÖLGESİ VE KUZEY KAFKASYA'DA BULUNAN ÖZERK VE BAĞIMSIZ DEVLETLER	19
2.3. TÜRKİYE'DE ÇERKESLER	20

2.4. OSMANLIDAN CUMHURİYETE ÇERKES KİMLİĞİ	22
2.5. OSMANLI DÖNEMİNDE ÇERKES/KAFKAS ÖRGÜTLENMELERİ	28
2.6. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KURULAN SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİASPORADA ÇERKES/KAFKAS TARTIŞMASININ ORATAYA ÇIKIŞ SÜRECİ

3.1. ABHAZ-GÜRCÜ SAVAŞININ TÜRKİYE'DEKİ ÖRGÜTLENMEYE ETKİLERİ.....	37
3.2. ÇEÇEN-RUS SAVAŞININ VE OSET-ALAN DERNEKLERİNİN AYRILMASININ TÜRKİYE'DEKİ ÖRGÜTLENMEYE ETKİLERİ.....	39
3.3. ÇERKES İSİMLİ ÖRGÜTLENMELER	40
3.3.1. Dünya Çerkes Birliği	40
3.3.2. Demokratik Çerkes Platformu	41
3.3.3. Çerkes Hakları İnisiyatifi	41
3.3.4. Çerkesya Yurtseverleri.....	42
3.3.5. İstanbul Çerkes Derneği ve Çerkes Dernekleri Federasyonu	44

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	45
-----------------------------------	-----------

BEŞİNCİ BÖLÜM

DİASPORADA SİYASET, STK, LİTERATÜR VE MEDYADA MEVCUT DURUM

5.1. TÜRKİYE'DE AKTİF DURUMDA OLAN ÇERKES, ABHAZ VE KAFKAS SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ.....	50
5.1.1 Kafkas Dernekleri Federasyonu.....	50
5.1.2 Çerkes Dernekleri Federasyonu	55

5.1.3 Abhaz Dernekleri Federasyonu.....	57
5.2. ÇOĞULCU DEMOKRASİ PARTİSİ.....	59
5.3. TÜRKİYE’DE YAYINLANAN BASILI YAYINLARIN İSİM İNCELEMESİ.....	60
5.4. GÖRSEL VE SESLİ MEDYA İNCELEMESİ	64
5.5. SOSYAL MEDYA PLATFORMLARINDA GENEL DURUM....	65
5.6. AKADEMİK DÜNYADA ÇERKES KİMLİĞİ.....	66
ALTINCI BÖLÜM	
KAFKASYA VE DİASPORADA ÇERKES KİMLİĞİ ARAŞTIRMA	
SONUÇLARI	
6.1. GÖRÜŞME SORULARI.....	69
6.1.1. Görüşme Çerçevesi	71
6.2. KAFKASYA’DA ÇERKES KİMLİĞİ ALGISI	72
6.3. TÜRKİYE’DE ÇERKES KİMLİĞİ ALGISI	74
6.3.1. “Çerkes” ve “Çerkesce” Algısı	74
6.3.2. STK ve Siyasete Bakış Açısı	79
6.4. ANAVATAN ALGISI.....	84
SONUÇ.....	86
KAYNAKÇA	91
EKLER.....	98
EK-1 GÖRÜŞME YAPILAN KİŞİLERİN İSTATİSTİKİ LİSTESİ.....	99

KISALTMALAR

ÇERFED	: Çerkes Dernekleri Federasyonu
KAFFED	: Kafkas Dernekleri Federasyonu
KAFDER	: Kafkas Dernekleri
RTÜK	: Radyo Televizyon Üst Kurumu
STK	: Sivil Toplum Kurumu
TRT	: Türkiye Radyo Televizyonu

TABLolar DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 5.1. KAFFED'e Bağlı Dernekler.....	51
Tablo 5.2. Çerkes Dernekleri Federasyonu'na üye dernekler	55
Tablo 5.3. Abhaz Dernekleri Federasyona üye olan dernekleri.....	57
Tablo 5.4. Türkiye'de Yayımlanan Kuzey Kafkasya ile ilgili Süreli Yayınlar.....	60

RESİMLER DİZİNİ

Resim	Sayfa
Resim 2.1. Kuzey Kafkas Halkları.....	15
Resim 2.2. Kuzey Kafkasya ve Özerk Devletler	19
Resim 2.3. Türkiye’de Çerkes ve diğer Kafkas halklarına ait köylerin yerleşim yerleri	21
Resim 2.4. Çerkes Numune Mektebi öğretmeni ve öğrencilerinden oluşan bir Sınıf	31
Resim 2.5. KAFFED’e Üye derneklerin dağılımı	35
Resim 3.1. Çerkes Hakları İnisiyatifi Ankara mitinginden bir görüntü	42
Resim 5.1. Ankara Çerkes Derneği tabelası.....	54
Resim 5.2. Çerkes Dernekleri Federasyonu 21 Mayıs Çerkes Sürgünü anma töreninden.....	56
Resim 5.3. Nart Dergisi Haziran 2011’de yayımlanan 79. sayısının kapak resmi.....	62
Resim 5.4. Jineps Gazetesi ve Mizağ Dergisi.....	63

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil	Sayfa
Şekil 5.1. Yıllara göre yayınlanan tez sayıları.....	68

GİRİŞ

Kuzey Kafkasya'nın otokton halklarından olan Çerkesler yaşadıkları büyük trajediler sonucunda binlerce yıl yaşadıkları anavatanlarından sürülerek günümüzde yaklaşık 40 farklı ülkede yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Yüz elli yıldan fazla süren bu süreçte nüfusunun büyük bir bölümü diasporada yaşayan Çerkeslerin, dilleri ve kültürlerinin yanı sıra kimlikleri de asimilasyona uğramıştır.

Anavatanlarından ayrı coğrafyalarda yaşayan halklar muhacir, mülteci, düzensiz göçmen, misafir, azınlık gibi birçok farklı kavramla adlandırılmaktadır. Yaşadığı ülke veya coğrafya gurbet, muhacerat, diaspora, ikinci vatan, koparıldıkları topraklar ise anavatan, atavatan gibi kavramlarla adlandırılmaktadır. Çerkesler için de bu kavramlar zaman zaman kullanılsa da, 2000'li yıllar sonrasında diaspora kavramı yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Bu Tez'de öncelikle Çerkeslerin diasporik bir halk olup olmadıkları diaspora tanımları incelenerek değerlendirilecektir. Literatürde Yahudi ve Ermeni toplumuyla özdeşleşmiş bu kavram, günümüzde çok farklı şartlarda anavatanlarından ayrı coğrafyalarda yaşamak zoruna kalan farklı halklar için de kullanılmaktadır. Özellikle küreselleşmeyle birlikte göç hareketlerinin daha kolay hale gelmesi diaspora kavramının da değişmesine neden olmuştur.

Günümüzde Çerkes diasporasında ve özellikle Türkiye'de Çerkes kimliğinin kimi ifade ettiği konusunda ciddi tartışmalar yaşanmaktadır. Özellikle sosyal medya ve informel yapılar üzerinden yapılan tartışmalar formel sivil toplum örgütlerinin gündeminden düşmemektedir. Çerkeslerin anavatanı Kuzey Kafkasya'da tanımlar daha net iken diasporada çok farklı ayrımlar yapılabilmektedir.

Çerkeslerle birlikte Kuzey Kafkasya'dan başka halkların da Osmanlı Devleti'ne sürülmesi diasporada Çerkes kimliğinin algısını değiştirmiştir. Adigeler için yabancıların kullandığı Çerkes ismi, bu halkların kıyafetlerinin benzerliği, konuştukları dillerin aynı olmasa da anlaşılmasından dolayı aynı dil olarak algılanması ve kültürlerinin birbirine benzemesinden dolayı tüm sürgüne uğrayan halkların Çerkes olarak isimlendirilmesine neden olmuştur.

Kafkasya'daki algısı Osmanlı Devletinde değişen erkes kimliği, Cumhuriyet dönemiyle birlikte Kafkas kimliğine dönüşmüştür. Osmanlı Devleti'nde erkes ismiyle kurulan sivil toplum örgütleri Cumhuriyetin ilanıyla birlikte kapatılmış, yeni dönemde Kafkas ismiyle kurulmuştur. 2000'li yıllarla birlikte özellikle iletişimin yaygınlaşması, anavatanla kurulan ilişkilerin artmasıyla yeni bir tartışma gündeme gelmiş ve “Çerkes kimdir” sorusu diaspora gündeminde yerini bulmuştur.

Kimlik, kişinin kendisini nasıl ifade ettiğiyle doğrudan ilişkili bir kavramdır. Aynı etnik mensubiyete bağlı kişilerin kendilerini farklı farklı kimliklerle ifade etmeleri olağan bir durumdur. Çerkesler anayurtlarından ayrıldıkları tarihten günümüze farklı ülkelerde farklı siyasi yönetimler altında yaşamış ve bu yönetimler altında farklı kimlik tanımlamaları yapmak zorunda kalmışlardır.

Bu Tez'de “coğrafi yönetim biçimi veya siyasi ortam ‘kimlik algısını’ değiştirmektedir” temel varsayımı kullanılmaktadır. Bu varsayım erkes/Kafkas kimliği üzerinden hem teorik çerçevede hem de görüşme tekniği kullanılarak elde edilen veriler ışığında incelenecektir.

Bu konuyu seçmemizin amacı erkes nüfusunun en yoğun olduğu Türkiye özelinde, erkes diasporası için “Çerkes kimdir?” sorusunun en güncel konulardan birisi olmasıdır.

Kafkas-Rus savaşlarının Kafkas halklarının yenilgiyle sonuçlanmasıyla birlikte Çerkeslerle birlikte yüzbinlerce Kafkas Halkı anayurtlarından ayrılmak zorunda bırakılmıştır. Bu halklar zaman içinde çeşitli kimlikler altında sınıflandırılmıştır. Günümüzde ise artık neredeyse tüm halklar kendi kimliklerini kendileri inşa etme arayışına girmişlerdir. Çerkeslerin bu kimlik arayışı sürecini ele alan yeterli düzeyde akademik çalışmanın bulunmaması, bu konuda çalışma yapmamızın diğer bir nedenidir.

Çalışmamız çerçevesinde yapacağımız literatür tartışması “kimlik arayışı” çerçevesinde detaylandırılacaktır. Ayrıca hem literatür verileri hem de alan araştırması ile; (1) sivil toplum örgütleri ve bu örgütlere mensup kişiler arasında kimlik algısı, (2) sivil toplum dışında daha büyük bir kitleyi temsil eden Çerkesler arasında bu tartışmanın anlamı ve (3) aynı konunun Kafkasya'da nasıl değerlendirildiği araştırılacaktır.

Bu konuda yapılacak alan araştırmasının temelinde nitel yaklaşıma uygun olan görüşme tekniği kullanılacaktır. Bunun en önemli nedeni kişilerin algılarının nicel bir yöntemle ölçülmesinin zorluğudur. Çünkü yukarıda da ifade edildiği gibi özellikle kimlik algısı kişilere zamana ve yönetimlere göre değişebilen soyut bir kavramdır. Özellikle baskıcı yönetimlerin bulunduğu dönemlerde kişiler kendi kimlikleri konusunda yeteri kadar açık olamamaktadır. Bu nedenle görüşme tekniği ile görüşmecilerin verdiği cevapları değerlendirmek daha yerinde olacaktır.

Görüşme tekniğinin yanı sıra bu tekniği besleyecek başka bazı araçlar da kullanılacaktır. Kafkas Sivil Toplum örgütlerinin kuruluşundan bu güne hangi isimleri kullandıkları, gazete ve dergi gibi yayınlarında hangi adlandırmaları tercih ettikleridir. İkincisi ise yeni tartışma mecralarından olan sosyal medyada kullanılan isimlerin incelenmesidir.

Literatür taraması, teorik tartışmalar ve kullanılacak teknikler bize;

Çerkes kimdir? Kafkasyalı kimdir?

Kafkasyalı kimliği ile Çerkes kimliği arasında nasıl bir ilişki vardır?

Çerkes/Kafkas/Adige adlandırmaları hangi dönemlerde ne gibi anlamlar içermiştir?

Çerkes/Kafkas/Adige adlandırmaları tarihsel süreçte hangi kapsamda kullanıla gelmiştir?

Çerkes/Kafkas/Adige kimlik algıları için bugün nasıl bir betimleme yapılabilir? sorularına benzer soruları cevaplamak için ipuçları verecek ve tartışma araçları sunacaktır. Böylece Çerkes kimliğinin nasıl algılandığına dair bir sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DİASPORA

1.1. DİASPORA NEDİR?

Diaspora kelimesi yakın tarihe kadar Yahudi toplumu için kullanılmış, fakat günümüzde anlamsal olarak genişleyerek birçok topluluğun içinde bulunduğu durumu ifade etmek için kullanılan güncel bir kavram haline gelmiştir. Yaygın olarak Yahudilerin kendi topraklarından kovularak başka topraklara dağılmaları ve bu dağılma sonucunda yaşadıkları baskı ve bozulma sürecini anlatan bir kavram olarak uzun yıllar kullanılmıştır (Besleney, 2016, s. 17; Dufoix, 2011, s. 26; Safran, 1991, s. 83). Kelime anlamı olarak ise tarihi Antik Yunan'a kadar uzanmaktadır.

Diaspora kelimesi Yunanca kökenlidir ve *diaspeiro* fiilinden türetilmiştir (Dufoix, 2011, s. 17). Kelimeyi köklerine ayırdığımızda *speiro* “saçmak, dağıtmak”, *dia* ise “boyunca ve uzağa” anlamını taşımaktadır. Bu terim, çıkış noktası olarak botanik bilimine dayanır ve tohumları etrafa saçarak bitkilerin üremesini sağlamak anlamında kullanılır. Bu tasvir, kavramın günümüzde eski çağlarda kullanılan anlamını geliştirmiş, günümüzde vatanından ayrı kalarak farklı topraklara dağılan halklar için kullanılmasında esin kaynağı olmuştur (Ersoy, 2008, s.8). Türk Dil Kurumu internet sayfasında yer alan sözlüğe göre ise “Herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer” olarak ifade edilmektedir (TDK, 2019). Yine bu konularda yetkin bir kurum olan Uluslar Arası Göç Örgütüne göre ise diaspora “vatanından ayrılmış, fakat anavatanla bağlarını sürdüren, etnik ve ulusal toplum üyeleri” şeklinde tanımlanmaktadır (Uçar, 2014, s.4422; Ulusoy, 2015, s. 210). Etimolojik olarak kelimeye baktıktan sonra tarihsel olarak nerelerde kullanıldığına değinmek faydalı olacaktır.

1.2. DİASPORA KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Kelime ilk olarak Antik Yunanda bir kentten yani metropolisten ayrılan insanları ifade etmek için geniş anlamda da dünya genelinde bulunan Yunan varlığını açıklamak için kullanılmıştır (Ulusoy, 2015, s. 210; Dufoix, 2011, s. 26). Bu kullanım dışında diaspora kelimesi genelde ilahiyat alanının bir parçası olarak kullanılmış ve Eski Ahit'te Yahudilerin yurtlarından sürülerek başka topraklara dağıtılmalarını ifade etmiştir. 20. yüzyıl başlarına dek bu kullanım alanı aynı şekilde devam eder. Örneğin 1913 yılında basılan *Webster's Revised Unabridged Dictionary Of English Language* adlı sözlükte, kavramın ilk ortaya çıktığı anlamına yakın "Sürgün sonrası eski dünyaya dağılmış Yahudiler ve ardından paganlar arasında yaşayan Yahudi Hristiyanlar" olarak geçer. Buna karşın 1929 tarihinde yayımlanan *Larousse du XXe siecle*'de ise Antik Yunan'dan bahsetmeyip "Din tarihi, Yahudilerin tarihlerindeki olaylar nedeniyle ülkelerinden sürülerek antik dünyaya dağılmaları" şeklinde yazılarak sadece Yahudilerle sınırlandırılmıştır (Bruneau, 2010, s.71, Dufoix, 2011, s.27). Buradan da anlaşılacağı üzere yakın bir döneme kadar diaspora kavramı yaygın olarak, Yahudi halkıyla ve onların yaşadığı topraklardan dağılma süreciyle özdeşleştirilmiştir. Yahudi toplumu için kullanılmasının en önemli nedenlerinden biri ilk dağılan topluluklardan biri olmasıdır. Ayrıca Yahudi toplumu diaspora kavramı için barındırdığı birkaç özellikten dolayı örneklik teşkil eder. Bunlardan birincisi, yaklaşık iki bin yıl boyunca bir anavatanlarının olmaması ve olup olmaması gerekliliği yönünde kendi içlerindeki tartışmalardır. İkincisi dağıldıkları ev sahibi topluluklar tarafından kabul görmemeleri, üçüncüsü ise sürekli başka topraklara göç etmek zorunda kalma ihtimalleri olmasıdır (Safran, 2015, s. 97-98).

Robin Cohen diaspora kavramının tarihsel sürecini dört safhaya ayırır ve ilk bölümünü yukarıda açıkladığımız ve 1970'lere kadar süren bölüm olarak ifade eder (Cohen, 2008, s.1). Fakat bu yaklaşıma farklı olarak bazı araştırmacılar 1900'lü yıllardan itibaren diaspora terimini kavram olarak Afrikalılar, Yahudiler, Filistinliler ve Çinliler için kullanılmaya başlamıştır (Dufoix, 2011, s. 29).

Bu yaklaşımın yanı sıra farklı bilim insanları farklı tanımlamalar da yapmıştır. Bunlardan biri 1950'li yıllara kadar diaspora kelimesini dini terim dışında kullanan, Amerika'da 1931 yılında yazılan *Encyclopedia of social Science*'da 'diaspora' bölümünü

yazan Tarihçi Simon Dubnov'dur ve diaspora teriminin ne Yahudi tarihiyle ne de dinler tarihiyle sınırlandırılmayacağını belirterek şu şekilde yazar:

“Diaspora, kendi devletinden ya da yurdundan ayrılmış ve başka uluslar arasında dağılmış, ancak kendi ulusal kültürünü koruyan bir ulus ya da ulusun bir parçası için kullanılan Yunanca bir terimdir. Bir anlamda Magna Graecia Antik Roma İmparatorluğu'nda Yunan Diasporasını Oluşturmuştu. Diasporaların tipik bir örneği, çoğu yüzyıllardır kendi ulusal küçük yurtları dışında yaşayan Ermenilerdir. Bununla birlikte, terim genellikle Filistin dışında yaşayan Yahudilere atfen kullanılır” (Dufoix, 2011, s. 27).

Yukarda bahsedilen tanımlamalar ile, diaspora kelimesi yavaş yavaş anlamını genişleterek sadece Yahudi ve Yunan halkı için kullanımından uzaklaşır. Anavatanlarından bir şekilde ayrı kalmak zorunda kalan kimi halklarda bu kavramın içine girmeye başlar. Cohen kitabında 1980 ve sonrasını kapsayan bu dönemi ikinci safha olarak belirtir ve diaspora terimini dağılmak zorunda kalan etnik ve ırksal azınlıklar gibi bir çok unsuru ifade etmek için kullanıldığını belirtir. Örnek vermek gerekirse gurbetçiler, sürgün edilenler, siyasi sığınmacılar, mülteciler, yabancılar bu kapsamın içine girmektedir (Cohen, 2008, s. 1). Diaspora konusunda çalışmalar yapan Tölölyan'da diasporanın klasik tanımlarının yani Yahudi ve Grek daha sonrasında bunlara benzer süreçler yaşayan Ermeni diasporaları için yapılan tanımlamaların günümüz koşullarını karşılamadığını söylemektedir. Buradan yola çıkarak her ne sebeple olursa olsun Anavatanlarından ayrılmak zorunda kalan ve başka ülkelere gitmek zorunda kalan soydaşlar olarak tanımlamaktadır. Bu şekilde diaspora kavramı içine Çinli ve Hindistanlı deniz aşırı göçen insanları ve Afrikalıları da dahil eden araştırmacılardan biride Khachig Tölölyan'dır (Tölölyan, 2007, s.48). Modern ve Post-Modern dönemde yaşanan savaşlar ulaşım ve iletişimdeki gelişmelerle birlikte diaspora kavramının çerçevesi de hızla değişmiştir.

Cohen'in üçüncü safha diye tanımladığı 1990'lı yılların ortalarından itibaren post-modern dönemden de etkilenen sosyal-inşacı araştırmacılar, diaspora tanımının ayrılmaz ikilisi olan “anavatan” ve “etnik-dinsel topluluk” kavramlarını bir birinden ayırmaya çalışmışlardır. Onlara göre kimliklerin yurtsuzlaştığı bu dönemde diaspora kavramı katı bir şekilde yeniden tanımlanması gerekiyordu. Dördüncü safhada ise Cohen diaspora kavramının artık çerçevesinin çizildiği dönem olarak belirtmektedir. 2000'li yılların başından başlayan bu dönemde her ne kadar sosyal-inşacıların belirttiği

gibi kimliklerin yurtsuzlaştığı iddia edilse de yurt ve anavatan, diasporanın ayrılmaz bir parçası olmaya devam etmiştir (Cohen, 2019, s. 2).

Bir topluluğu diaspora olarak nitelendirebilmek için gerekli şartları maddeler halinde sıralayan William Safran, 1991 yılında yazdığı makalesinde diaspora teriminin uzun yıllar Yahudilerin topraklarından kovuluşunu ve dağıldıkları topraklarda yaşadıkları baskı ve bozulma sürecini anlatan bir kavram olarak kullanıldığını belirtir. Fakat bu tanımın artık günümüz akademisyenleri için yeterince kullanışlı olmadığına değinir (Safran, 1991, s.83). Safran'ın anlatımıyla Walker Connor'a göre diaspora, anavatanı dışında yaşayan insan topluluğuna denir ve bu açıklamayı akademisyenler Amerika'daki Meksikalı ve Kübalılar, Birleşik Krallık'taki Pakistanlılar, Fransa'daki Faslılar, Almanya'daki Türkler vs. gibi bir çok halk için kullanmaya başlarlar. Bu açıklamanın biraz geniş olduğunu düşünen Safran bir halkı diaspora olarak nitelendirebilmek için gerekli şartları aşağıdaki altı maddeyle sıralamıştır:

- 1- Anavatanlarından farklı bir veya daha fazla coğrafyada yaşıyor olmaları
- 2- Anavatandaki kültürel ve ortak hafızalarının devam ediyor olması
- 3- Yaşadıkları yeni ülkede tam olarak kabul görmeme düşüncesi
- 4- Anavatana dönüş arzusu
- 5- Anavatanın geleceği için bir şeyler yapma isteği
- 6- Anavatanla ilişkilerin bir şekilde devam ediyor olması (Safran, 1991, s.83-84)

Bu tanımlama da anavatanı önemli ölçüde vurgu yapılmış olup diasporada yaşayanların hiç görmedikleri veya doğrudan bağlantı kurmadıkları anavatanları hakkındaki ortak hafızanın, anıların etrafında kurgulanmış olmasıdır. Bu da diaspora için “*anavatan*”ın ne kadar önemli olduğu vurgusudur (Besleney, 2015, s. 18). Cohen buradan yapılan anavatan vurgusunun tarihte bir ülke veya belirli bir toprak parçası üzerinde yaşanmış bir anavatan olabileceği gibi ilerde oluşmasını istedikleri bir anavatan hayali olarak da değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Kürt ve Sih'ler gibi) Cohen, Safran'ın listesinde bazı düzeltmeler ve eklemeler yapmıştır (Cohen, 2008, s.6). Cohen'e göre liste şu şekilde olmalıdır:

- Anavatandan, trajik bir olay sonucu iki veya daha fazla yabancı bölgeye dağılmak veya anavatandan iş, ticaret veya yayılcı gibi sebeplerle dağılması

- Anavatana ilişkin ortak bir hafıza ve mit olması
- Anavatanın geleceği ile ilgili kaygılanma bu yönde çaba sarf etme
- Anavatana toplu bir geri dönme arzusu
- Farklılık ve ortak tarih üzerine kurulu etnik kimlik bilinci
- Yaşadığı toplumda kabul görmeme duygusu, güvenlik endişesi ya da diğer sorunlu ilişkiler
- Kendileri gibi başka ülkelerde yaşayan akrabaları ile ilişki
- İçinde yaşadığı ülkede azınlık durumunda olma (Ulusoy, 2015, s. 212-213).

Bu tanımlamayla beraber Cohen kitabında Yahudileri, Ermenileri ve Amerikalı Siyahları Kurban Diasporalar, Britanyalıları imparatorluk diasporası, Çinli ve Lübnanlıları tüccar diasporalar, çalışmak için başka ülkelere giden Türk, İtalyan ve Kuzey Afrikalıları işçi diasporaları, ve Sindhiler, Parsiler, Romanlar ve Müslüman diasporalarını ise belli bir coğrafyayla ilişkileri olmayan diasporalar olarak sınıflandırmıştır (Besleney, 2015, s19; Cohen, 2008, s.18; Ulusoy, 2015, s.221-222). Brubaker da kavramla ilgili bir çerçeve çizmek ister. Ona göre bir halka diaspora denilebilmesi için zorla veya acıklı bir olay neticesinde devletler arası dağılma, anavatana geri dönme arzusu ve yeni coğrafyada ortak yaşanılan hakla aralarına bir sınır çizme arzusu gerekmektedir (Uçar, 2014, s.4430-4431). Klasik diaspora tanımları yakın zamanda iletişim ve ulaşımında yaşanan gelişmelerle birlikte farklı bir boyut kazanmıştır.

1.3. KÜRESEL DÜNYADA DİASPORALAR

Klasik diaspora tanımları genellikle Yahudi diasporasını referans alarak, yaşanan bir trajedi veya zorlama ile anayurtlarından ayrılmak zorunda kalan toplumları ifade etmek için kullanılmaktadır. Fakat günümüze çeşitli nedenlerle artık ulus-aşırı yaşamak zorunda kalan toplumlar veya azınlıklar için bu tanımlamalar yetersiz kalmaktadır. Yaşadığımız yüzyılda küreselleşmeyle birlikte yaşanan teknolojik gelişmeler yeni bir göç olgusunu da gün yüzüne çıkarmıştır. Yeni diaspora oluşumlarının küreselleşme ve kapitalizme olan ilişkisi yadsınamaz (Ersoy, 2008, s. 12; Kaya, 2010; Uçar, 2014, s4427).

Post-Modern diaspora olarak da adlandırabileceğimiz bu diaspora tanımı göçlerin devamlı değişim gösteren özelliğiyle ile hem anavatanda hem de yaşanmakta olunan ülkelerde ortaya çıkan değişimlerle beraber kültürel farklılıkların da taşınmasını sağlamaktadır. Bu tanımlama ulus-ötesileşme ve küreselleşme ile oluşturulan ilişkilere vurgu yapmaktadır (Ulusoy, 2015, s.222). Cohen de yaptığı çalışmalarda diasporaları klasik ve yeni diaspora olarak iki bölümde incelemektedir. Cohen kapitalizme vurgu yaparak bu ayrımı kapitalizm öncesi ve kapitalizm sonrası diasporalar olarak ayırır. Kapitalizm öncesi diasporalarına Ermeni, Yahudi ve Çerkes diasporalarını koyarken kapitalizm sonrası diasporaya ise İrlandalı, Hintli, Türk ve Sih diasporalarını örnek verir. Geleneksel diasporaların Cohen'e göre ortaya çıkış sebebi kolonileştirme iken modern diasporaların ortaya çıkış sebebi ise küresel kapitalizmin ortaya çıkardığı sorunların neticesinde bir merkeze doğru yaşanan göçler (işçi diasporası) ya da merkezden dışa doğru yaşanan göçlerdir (kapitalist diasporalar) (Kaya, 2012).

1.4. DİASPORA VE KİMLİK

Özellikle ülkemizde son yıllarda önemli bir tartışma konusu olan kimlik kavramı neredeyse insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Bugünkü anlamıyla kullanılsa da kimlik, insanların “öteki”nden kendini ayırt etmek için kullandığı en önemli kavramdır. Kimi zaman rengi kimi zaman kültürü kimi zaman dini inançları kimi zaman da yaşadığı toprak parçası nedeniyle insanoğlu bu kavramı kullanmak zorunda kalmıştır. Yaşanan tarihsel süreçte bazen bir tehdit, kimi zaman da birleştirici bir unsur olarak görülmüştür. Çoğu zaman da insanın kendini hangi kimlikle ifade edeceğine kral, hükümdar, devlet yetkilileri veya yasalar karar vermiştir. Tarihsel süreç içerisinde değişen her şey gibi kimlik algısı da değişmiştir. Artık sadece dinsel, etnik, kültürel olarak ayrılmayıp daha birçok farklılıklarda kimlik olarak tanımlanabilmek için yeterlidir. Özellikle teknoloji ve ulaşım alanındaki gelişmeler kişilerin farklı kültürleri tanıması, geçmişleri ile ilgili merakları veya göç etmek zorunda kaldığı topraklardaki kültürleri öğrenmelerine büyük olanaklar sağlamış insanları yeni kimlik arayışlarına sürüklemiştir.

Kimlik kişiyi tanımlayan, “ben kimim?” sorusuna verilen ve cevabı herkesten farklı olabilen, bizi diğer insanlardan ayıran açıklamadır. (Bayri, 2008, s.4). Toplum

içinde yaşayan bir varlık olarak insan yaşadığı topluma aitlik hissedebilmesi için bir kimlik kullanma zorunluluğu hisseder (Bolat, 2017, s.15). Kimlik bir benzetmedir, varlığın ve aidiyetin de açıklayıcısıdır aynı zamanda. Kimlik iki bölümden oluşmaktadır diyebiliriz. Bunlardan birincisi “tanımlayan” bir diğeri ise “tanımlanandır”. Örnek vermek gerekirse birey “kendi” olarak tanımlanan ve toplumda “öteki” olarak tanımlayan olmak üzere iki parçadan oluşmaktadır. Derrida’ya göre: *“Tüm kimlikler ancak farklılıklarıyla var olabilir. Hiçbir kimlik yoktur ki kendisinin öteki olmasın.”* Buradan yola çıkarak anlayabiliriz ki kimlik “öteki” ile açığa çıkan bir kavramdır. Tüm bireyler aynı kimlik kategorisine dâhil olsalardı hiçbir kimlik gerçek anlamda meşruiyet kazanamayacaktı. Ötekinin olmadığı bir dünyada kimlik kavramından da bahsedemeyiz (İnanç, 2006, s. 16). Bu tanımlamalar ışığında kimliğin zamansal değişimine de değinmek faydalı olacaktır.

Kimliklerin ortaya çıkma sürecinde tanımlarının, sınırlarının ve içeriklerinin zamanla, değişik şartlar altında ve değişik etkenler tarafından değiştirilebileceğini görüyoruz. Bunların başında da çevresel, siyasi, kültürel, emperyalist veya devletçi seçkinler gelmektedir (Besleney, 2016, s.15). Kimlik duygusu, zamansal bir süreç içerdiğinden, kişilerin üyesi olduğu hukuksal, bölgesel, etnik, ulusal, kültürel ve sosyal toplumlar arasında bütünleyici bir çimento görevi görür. Bireye özgürlük ve tikellik hissi verir. Toplumsal yapıyla kimlik gelişim sürecinin kesintisiz bir bağlantısı vardır. Asosyal ortamlarda bir kimlik oluşumundan bahsetmek mümkün değildir çünkü kimlik farklılıkları ön plana çıkaran bir kavramdır. Kimliği sadece bireye özgü bir kavrammış gibi toplumdan soyutlamak neredeyse imkansızdır (Bayri, 2008, s.5).

Son elli yıllık dönem modern zamanda oluşan kimlik anlayışının önemini yitirerek (sınıf ve ulus kimliğinin) bunun yerine dinsel, etnik, kültürel kimliklerin önem kazanması açısından, “yeniden kimlikleşme” ya da “farklılıkların kimlikleşmesi” olarak yeni bir döneme girmiştir (Bolat, 2017, s.4). Bu yönüyle kimlik konusu seksenli ve doksanlı yıllarda entelektüellerin ilgi alanına girmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri Batı’da meydana gelen teknolojik, kültürel ve siyasi gelişmelerdir. Bu gelişmelerin yanında yaşanan göç hareketleri ve bu göç hareketlerinin oluşturduğu azınlık grupların kimlik arayışları, daha önce çeşitli nedenlerle diaspora olan halkların kimlik arayışlarını

da hızlandırmıştır. Yukarıda bahsedildiği gibi kimliğin oluşmasında etken olan birçok unsurun içinde diaspora kavramını oluşturan mekânsal farklılığında etkisi yadsınamaz.

Diaspora kavramının en önemli şartlarından bir tanesi mekânsal değişikliğin olmasıdır. Kimlik oluşumunda önemli bir etkisi olan yaşanan mekanın hangi şartlarda oluştuğu çok önemlidir. Diaspora kavramının tarihi çok eski olmasına rağmen diaspora kimliğinin popüler hale gelmesi çok yenidir. Diaspora bilincinin ve diasporik kimliğin ortaya çıkış sürecinde iletişim ve teknolojide meydana gelen gelişmeler ile soğuk savaş sonrası ortaya çıkan siyasal ve ekonomik gelişmelerinde önemli bir katkısı vardır (Göker, 2018: 95). Diasporik kimlik esasında kent temelli, kent bağlamında gelişen ve kent merkezli bir kavramdır. Köyden kente yaşanan yoğun göçler sonucunda oluşan kent temelinde çalışmalarını yürüten sivil toplum örgütleri, özellikle kendini diaspora olarak adlandıran bireylerin kendilerini ifade edebildikleri yerler haline gelmiştir. Etnik gruplar, tek bir amaç doğrultusunda oluşan topluluklar gibi birbirine benzeyen insan topluluğu olmayıp, tümü birbirinden farklı ideolojik yapılara ait olabilen bireylerden oluşmaktadır. Çerkeslerin diasporik kimlik algısının oluştuğu en önemli mekanlardan birisi de kent temelli olan sivil toplum örgütleridir (Göker, 2018, s.94).

1.5. DİASPORA VE ÇERKESLER

Günümüzde Çerkes nüfusunun çoğunluğu anavatanlarından farklı coğrafyalarda yaşamaktadırlar. Bu dağılma sürecine Rus-Kafkas savaşının Çerkeslerin yenilmesiyle sonuçlanması ve neticesinde meydana gelen Çerkes sürgünü etkili olmuştur. Yaşanan sürgün neticesinde yaklaşık 1,5 milyon Çerkes anavatanlarını terk etmek zorunda kalmıştır (Kaya, 2004, s.223). Şüphesiz bu dağılma süreci diaspora olarak nitelendirilebilecek ölçüdedir. Fakat diaspora olarak nitelendirebilmek için yukarıda bahsedilen hususlar ışığında değerlendirmek yerinde olacaktır. Bu konuda Safran'ın (Safran, 1991, s.83) ve Cohen'in (Ulusoy, 2015, s. 212-213) belirlediği standartlar bize ışık tutacaktır.

Safran'a göre diaspora olmanın ilk şartı bahse konu topluluğun anavatanlarından bir ya da birkaç farklı coğrafyaya dağılmış olmalarıdır. Çerkesler sürgün tarihinde, yaklaşık 10 ülkenin egemenliğinin bulunduğu coğrafyaya dağılmışlardır ve günümüzde yaklaşık 40 farklı ülkede yaşamaktadırlar (Göker, 2018, s.93). Buradan yola çıkarak

Çerkeslerin diasporanın olmazsa olmaz koşullarından olan dağılma sürecini karşıladıklarını söyleyebiliriz.

Safran'ın ikinci şartı ise anavatandaki kültürel ve ortak hafızalarının devam ediyor olması ki Çerkeslerin hafızalarında anavatana ait anılar hikâyeler hala canlılığını korumaktadır. Günümüzde Çerkesler için Kafkasya bir anavatan olarak nitelendirilmektedir. (Bolat, 2017, s.25; Taşdemir, 2016, s.272). Çerkes köylerinde anlatılan hikayelerde, mitlerde, ağıtlarda ve şarkılarda Çerkeslerin kendi dillerinde "Heku'(Хэку)" olarak nitelendirdikleri Kafkasya bol miktarda kullanılmaktadır. Yüz yıllar önce Kafkasya'da yaşanmış kahramanlık öyküleri hala yaşlılar tarafından anlatılmaktadır. Bugün hangi Çerkes "Kafkasya" dense mutlaka size anlatacak bir hikayesi vardır.

Safran'ın diaspora ile ilgili sıraladığı şartlardan üçüncüsü ise yaşadıkları ülkede tam olarak kabul edilmedikleri düşüncesidir. Bu konu hakkında Çerkesler arasında tam bir mutabakat sağlanamadığı görülmektedir. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte uluslaşma sürecinde Çerkes kimliği de kendine yer bulamamış ve yok sayılmıştır. Bununla birlikte Ethem Bey'in hainlikle suçlanması ve isminin önüne "Çerkes" isminin eklenmesiyle Çerkesler istenmeyen kişiler olarak görülmüş, uzun yıllar Çerkes ismi yerine Kafkas-Kafkas Kökenli nitelendirmelerini kullanmak zorunda kalmışlardır (Kaya, 2004, s.228). Yaşadıkları ülkelerde kabul görmedikleri tezi iddialı olsa da böyle düşünen Çerkeslerin sayısı da azımsanmayacak düzeydedir.

Safran'ın dördüncü şartı diasporada yaşayanların anavatanları için bir şeyler yapma isteği olduğundan bahseder. Çerkeslerin anavatanı şu anda Rusya Federasyonu sınırları içinde yer alan özerk cumhuriyetler şeklinde yer almaktadır ve Rusya yasaları ülke topraklarına dışardan müdahaleye çok da açık değildir. Buna rağmen Türkiye'deki Çerkesler olağanüstü durumlarda düzenlenen yardım kampanyalarına katılmışlar az veya çok destek olmuşlardır. Özellikle 1. Abhaz-Gürcü Savaşı'nda Çerkesler düzenledikleri kampanyalarla maddi olarak ve savaşa gönüllü katılarak katkıda bulunmuşlardır(Sımsım, 2018, s.327). Yine Kafkasya'da muhtelif zamanlarda yaşanan doğal afetlerde zarar görenler için Türkiye'de yardım kampanyaları düzenlenmiş ve toplanan yardımlar zarar görenlere ulaştırılmıştır (Çerkes.org, 2011).

Son olarak Safran anavatanla ilişkilerin bir şekilde devam ediyor olması gerektiğini belirtmiştir. Bu gün özellikle 1923-1990 yılları arasında Kafkasya ile iletişim çok daha üst düzeydedir. Özellikle Sovyet Rusya'sının dağılmasından sonra anavatanına gidiş gelişler artmış, diasporadan anavatanına yerleşenlerin sayısında bir artış görülmüştür. (Taşdemir, 2016, s.137). Özellikle Kafkasya bölgesine gerçekleştirilen tarifeli uçak seferlerinin artması, turistik turların düzenlenmesiyle, diasporada anavatanlarını gören Çerkeslerin sayısı gün geçtikçe artmakta, gerek turistik gerekse ticari ilişkiler yaygınlaşmaktadır. Yaklaşık 150 yıllık sürgün tarihinde ilk defa Adigey Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Murat Kumpilov 25 Nisan Çerkes Bayrağı günü münasebetiyle Türkiye'yi ziyaret ederek bir dizi resmi görüşmelerde bulunmuş ve bir mülakatında şöyle demiştir:

Her insan kendi yurttaşlarıyla ve halkıyla gurur duyar, biz de öyleyiz. Heyetimizde meslektaşlarım var, iş adamları ve akademisyenler var. Biz dostluk ilişkilerine gerçekten önem veriyoruz, şuna inanıyoruz ki iki büyük ülke arasında dostluk kurulmasında halkımız önemli bir rol oynayabilir (Habertürk, 2019).

Yukarıda anlatıldığı gibi Safran'ın öne sürdüğü şartlara göre Türkiye ve diğer ülkelerde yaşayan Çerkesler için diaspora tanımını yapmak yanlış olamayacaktır. Aynı zamanda Cohen'in diaspora sınıflandırmalarına göre ele alacak olursak Yahudilere benzer bir geçmişi olan Çerkesleri *kurban diasporası* sınıfına dahil edebiliriz. Çerkesler uzun zaman muhacir-muhacerat kavramlarını kullansa da 2000 li yıllardan sonra diaspora, Çerkeslerin yadırgadığı bir kavram olmaktan çıkmıştır.

1.5. ÇERKES KİMLİĞİ VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

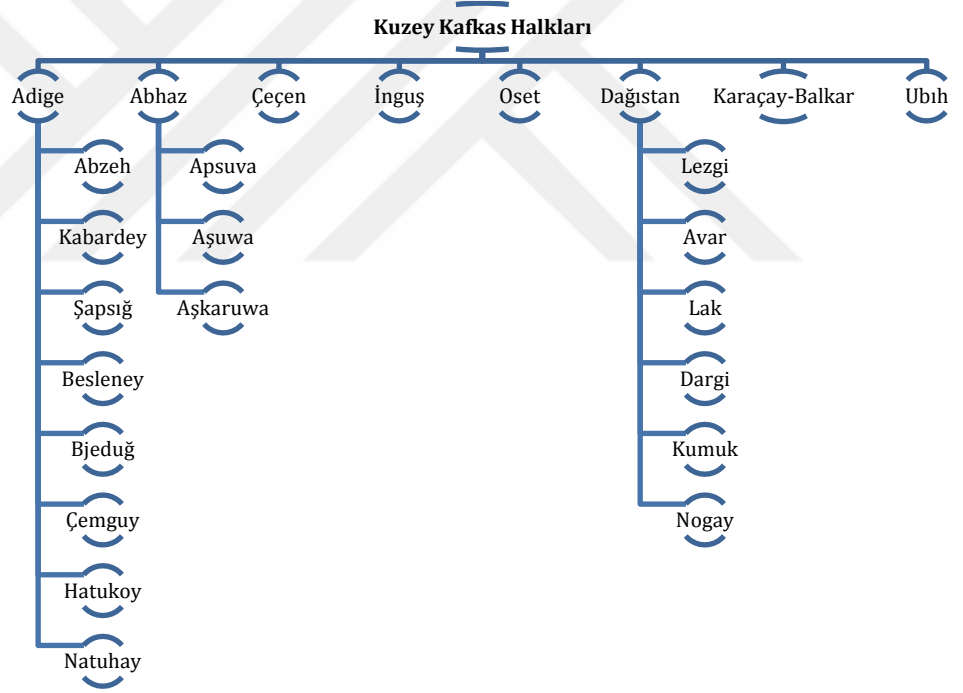
Çerkes nüfusunun en kalabalık olduğu ülke Türkiye olduğundan Türkiye'de bulunan Ulus Kimlik-Türk Vatandaşlığı ve Çerkes kimliğinin arasındaki ilişkiye değinmekte fayda olacaktır. Vatandaşlık, etniklik, yasal statü ve kimlik olmak üzere birbiriyle ilişki üç boyutludur (Göker, 2018, S.96). Bu nedenle kişilerin algıları gibi devletlerin anayasalarında bu kimliklere yaptığı atıf da önem arz etmektedir. Osmanlıdan günümüze Yusuf Akçura gibi etnik temele dayalı Türk kimliği inşa etmeye çalışan fikir insanları olmuştur. Fakat Türk ulusal kimliğinin ırkçı bir karşılığının olmadığı, Anadolu'nun tarih boyunca ortaya çıkardığı ulusal kişilik özellikleri ile beraber yeni bir kimlik olduğu 1924 anayasasında -etnik temelli bir ifade yerine- hukuki

ve edinilebilir bir ifadeyle tanımlandığından bir üst kimlik olduğu söylenebilir (Reyhan ve Satır, 2016, s.115-116). Çerkesler tarihsel olarak Türklerle yakın ilişkileri olmuş olsa da “Türki” bir halk değildir. Türkiye Cumhuriyeti inşa edilen Ulus Devlet anlayışında Osmanlı Döneminde yaşayan Müslüman halkları Türk ulusu içinde tutmaya çalışmıştır. Bu noktada Çerkesler de ulus-devlet politikasına uygun olarak bu tanımın içinde yer almıştır (Kalaycı, 2015, s.84). Kendilerini Türk vatandaşlığı tanımında yer alan Türk Kimliği ile ifade eden, kendini diasporik bir halk olarak görmeyen hatta bu düşüncelerin Türk ulusuna zarar vereceğini düşünen Kuzey Kafkasyalıları olduğu gibi bu kimliği kabul etmeyen Çerkesler de bulunmaktadır (Çeçen, 2000). Daha da ötesi bazı Çerkesler Türk milliyetçisi olmayı da önceleyebilmektedir. Ancak bu çalışma, Çerkesliği Türk milliyetçiliğine bağlayan tartışmaları dışarıda bırakmaktadır. Bunun bir nedeni alan araştırmasında bu boyutu vurgulayan görüşmecilerin çok az olması iken bir diğer nedeni de bu tartışmanın Çerkes kimliğinden ziyade Türk milliyetçiliği ile ilgili olmasıdır. Ancak okuyucu açısından bu bağlam da akla gelebileceğinden kısaca değinme ihtiyacı duyulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇERKESLER VE KAFKASYA

Çerkesler ve diğer Kafkas halklarının çoğunluğu Kafkasya'nın otokton halklarıdır. Kavimler Göçü, Moğol İstilasası gibi dönemlerde Orta Asya ve diğer bölgelerden Kafkasya'ya yerleşen halklar da olmuştur. Bu halklar da artık Kuzey Kafkasya toplumunun bir parçası haline gelmiştir. Bu bölümde Çerkeslerin kimler olduğunu anlamak için Kuzey Kafkasya'da yaşayan halkların kimler olduğunu detaylandırmakta fayda vardır. Aşağıdaki görselde tarih boyunca Kuzey Kafkasya'da yaşayan halkların tasnifi gösterilmiştir.

Resim 2.1. Kuzey Kafkas halkları (Taşdemir, 2016, s.14-32).

Kafkasya bölgesi yüzölçümü olarak küçük bir bölge olmasına rağmen bünyesinde birçok dili barındırmaktadır. Kuzey Kafkasya dil zenginliği bakımından dünyada en ön sıralardadır. Dil sınıflandırılmasında Kafkas Dilleri ayrı bir bölüm oluşturmaktadır. Bu dil zenginliğine rağmen konuşan insan sayısının azlığı, dağınık oluşu ve Çerkeslerin buldukları ülkelerdeki asimilasyondan dolayı, UNESCO'nun

yayımladığı dil atlasına göre Rusya’da Adige, Abhaz İnguş, Çeçen ve Oset dilleri yok olmakta olan diller arasındadır (Yıldız, 2009). Daha vahim olanı yakın dönemde yok olan dillerin olmasıdır. Çerkes sürgünü ile birlikte Kafkasya’da tamamen kaybolan Ubihça, bu dili konuşan son kişi olan Tefik ESENÇ’in 1992 yılında Türkiye’de ölmesiyle ölü diller arasına girmiştir. Kafkas dil grupları aşağıdaki şekilde ayrılmaktadır;

Kuzey Kafkas dilleri

Dağıstan: Lezgice Dargice, Tsahurca, Tabasaranca, , Avarca Agulca, Rutulca, Lakça.

Kuzeybatı Kafkas dilleri: Adigece, Abazaca, Ubihça

Nah dilleri: İnguşça, Çeçence
(KAFFED, 2003)

Güney Kafkas dilleri

Lazca, Gürcüce, Svanca Megrelce

2.1. ÇERKESLER

Tez çalışmamızda Çerkes kimliğinin Türkiye’de ve anavatanları Kafkasya’da nasıl algılandığını ve burada yaşayan Çerkesler ve diğer Kafkas halklarının kendilerini Çerkes kimliği ile ifade edip etmediklerini araştırma konumuz altına aldık. Bunun yanında Çerkes kelimesin tarihsel olarak hangi Kafkas halkını ifade ettiği ve Çerkes kelimesinin etimolojik ve tarihsel olarak nereden geldiği konularını araştırmak, tez çalışmamızda Çerkes kelimesini hangi Kafkas halkı için kullanacağımızı da belirlememiz çalışmamıza ışık tutacaktır.

Türk Dili Kurumu güncel Türkçe sözlüğünde “*Kafkasya’da yaşayan bir boy veya bu boydan olan kimse*” olarak geçen Çerkes¹ kelimesinin nerden geldiği kesin olarak bilinmemekle beraber bu konuda çeşitli teoriler bulunmaktadır. Türk dil kurumu sözlüğünde geçen “bir boy” ifadesi doğrudan Adigelere işaret etmese de, Kafkasya’da

¹ Türk Dil Kurumu sözlüğünde Türkçe ses uyumuna göre “Çerkez” olarak geçen sözcüğü, geçmişte Çerkez köleler, Çerkez kızları ve Kurtuluş Savaşında ki Rolüyle Çerkez Ethem isyanıyla ilişkilendirdiğinden stereotip Çerkez biçimi yerine, tüm Çerkesler ve Çerkes entellektüelleri kelimeyi bilinçli olarak “Çerkes” olarak kullanmaktadırlar. Bu nedenle bizde tezimizde bu formu kullandık (Besleney, 2016, s.27).

yaşayan tüm halkları kapsamadığı anlamına gelmektedir. Genel görüşe göre Çerkes kelimesi Kuzey Kafkasya’da yaşayan Adigeler için diğer halkların kullandıkları bir isimdir (Besleney, 2016, s.27). Bu konuda birkaç sav vardır. Bunlardan öne çıkanlar;

1- Birçok araştırmacıya göre Çerkes ismi, Kuzey Kafkasya’da yaşayan ve Adigelerin öncülleri olan halklara, Antik Yunan zamanında verilmiş olan “Kherketh” “Kerket” (Kerketai) sözcüğünün zamanla değişerek günümüzdeki halini almıştır (İpek, 2004, s.27). Yine aynı şekilde Yunan Gezgin Strabon da Çerkes kelimesinin geçmiş tarihte Kuzey Kafkasya’da yaşamış olan Kerketailerin (Cercetae) isminden türediğini ifade etmiştir. Çerkes kelimesinin ortaya çıkışı konusunda Grekçe kaynaklı bu yorumdan ilk kez bahsedenlerden biri 1800’lü yıllarda yaşamış olan Çerkes tarihçi Naguma Şora Beçmirze’dir ki bugünkü Çerkes entelektüellerinin ifadeleri de büyük oranda bu yoruma dayanmaktadır (Bolat, 2017, s.17; İpek, 2004, s.22).

2- Çerkes kelimesinin Antik Yunan kaynaklarda yer alan, diğer bazı kaynaklarda ise tarihte Zihler olarak da bilinen bu halkın Tatarcada toprağı işleyen adam anlamına gelen Jarkaz sözcüğünün zamanla değişerek Çerkes halini almıştır. (Avagyan, 2004, s.10).

Türkiye’de kullanılan terminoloji de henüz netleşmemiştir. Kafkas sürgünüyle Anadolu’ya yerleşmiş Kuzey Kafkasyalıların çoğunluğunun Çerkes olması, Çeçen, Oset İnguş, Karaçay halklarının çok daha az olması, Osmanlı devletinde de bir terminoloji karmaşasına neden olmuştur. Kıyafetlerinin birbirlerine benzemesi ve dillerinin farklı olsa da yerel halk tarafından aynı dil olarak algılanması neticesinde Osmanlı gazeteci ve aydınlarının, tüm sürgüne uğrayan halklara Çerkes olarak hitap etmesine neden olmuştur. Daha sonrasında Sovyet Rusya’nın dağılması ve Kuzey Kafkasya’da yaşanan gelişmelere rağmen bu durum fazla değişmemiştir. Günümüz Türkiye’sinde ise yaşanan tüm gelişmeler ışığında Çerkes kelimesi hakkında 3 ana görüş hakimdir:

- 1- Adige terimi etnik bir halkı ifade ederken Çerkes kelimesi Kuzey Kafkasya’dan Anadolu’ya gelmiş tüm haklar için kullanılır.
- 2- Dilsel ve etnik olarak birbiriyle yakın olan Adige, Abaza, Abhaz ve Ubıhların tamamını içine alan bir anlamı ifade etmektedir.
- 3- Son olarak orijinal kullanım şekliyle ve özellikle 2000 li yıllardan sonra sadece Adigeler için kullanılan şeklidir (Besleney, 2016, s.29)

Çerkes kelimesi İngilizcede “Circassian”, Arapçada “Şerakise” Rusçada ise “Cherkess” olarak kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi farklı dillerde bir birinden çok uzak olmayan formlarda kullanılmıştır.

Kafkasya bölgesinde her etnik halk kendi dillerindeki özgün isimleri kullanırlar. Örneğin Çeçen, Lezgi, Oset, Abhaz, Ubih ve Adigeler kendilerini bu isimlerle ifade ederken diğer halklar içinde yine o halkların kendi etnik isimlerini kullanmaktadırlar. Bazı araştırmacı veya tarihçilerin göre bu ismin Kuzey Kafkasya’da yaşayan tüm haklar için kullanıldığı yönünde iddiaları olmuştur. Mesela Tarihte Kafkasya isimli eserin yazarı General İsmail Berkok bu kitapta Adige ve Çerkes kelimesinin eş anlamlı olmadığını Adigelerin Çerkesleri oluşturan halklar arasında bir zümreyi temsil ettiğini yazmıştır (Berkok, 1958, s.5). Fakat 1864-2000 yılları arası Anadolu’daki kullanımı hariç tutulursa tarihsel süreçte Çerkes kelimesinin sadece *Adigeleri* kapsayan bir kavram olarak kullanılmıştır. Tezimiz bir kimlik algısı çalışması olduğundan daha çok insanların kendilerini nasıl ifade ettiğini araştıracağımızdan konunun etimolojik ve tarihsel derinliklerine bu nedenle derinlemesine girilmemiştir. Bizde tez çalışmamızda kavram karışıklığı olmaması için aksi belirtilmedikçe Çerkes kelimesini Adigeler, Çerkesce kelimesini de Adigece için kullanacağız.

Bu noktada Çerkeslerin Kuzey Kafkasya’da en yakın akrabaları olan Abhaz/Abaza’lar hakkında bir tanımlama yapmak ilerde olabilecek kavram karmaşasının önüne geçecektir. Yüzyıllar önce Abhazların topraklarından ayrılarak Çerkeslere yakın yüksek dağlık yerlere yerleşen Abazalar, tarih boyunca Çerkeslerle Abhazlar arasında bir köprü olmuşlardır. Sürgün süresince Çerkeslerle birlikte hareket eden Abazaların köyleri de Anadolu’da Çerkes köyleri içerisinde kalmıştır. Bu nedenle Çerkes kimliğini kabul etmeyen Abhazların aksine Abazalar yıllardır Çerkes kimliği altında yer almışlardır. Abhazya’nın bağımsızlığı sonrasında son 20 yılda yaşanan Abhaz kimliği dönüşüm süreci Abazaları da etkilemiş ve Abhaz kimliğine yakınlaşmaya başlamıştır. Bu nedenle tezimizde Abaza terimi anavatanları bugün Karaçay-Çerkes’te kalan Aşuwa ve Aşkaruva kabilelerini, Abhaz terimi ise anavatanları Abhazya Cumhuriyeti olan Apsuwa kabilesini ifade etmektedir (Besleney, 2016, s.30).

2.2. KAFKASYA BÖLGESİ VE KUZEY KAFKASYA'DA BULUNAN ÖZERK VE BAĞIMSIZ DEVLETLER

Tez çalışmamın temel noktası olan Çerkesler, Kuzey Kafkasya'nın otokton halklarından. Bu nedenle Kafkasya bölgesini kısaca ele almakta fayda var. Kafkasya bölgesi coğrafik olarak doğuda Hazar Denizi, batıda Azak Denizi ile sınırdır. Batıdan doğuya ortasından içinde Avrupa'nın en yüksek zirvesi olan Elbruz Dağı'nı da barındıran Kafkas sıradağlarının iki yakasını içerisine alan geniş bir bölgeye verilen genel bir isimdir. Kafkas Sıradağlarının Kuzey bölümünü içine alan bölgeye Kuzey Kafkasya denir ve Çerkes nüfusunun büyük bir bölümü tarih boyunca bu bölgede yaşamıştır. İran'a kadar uzanan güneyine ise Güney Kafkasya diğer bir isimle Trans Kafkasya denir (Berkok, 1958, s.1-13; Biz Çerkesler, 2005, s.3). Jeopolitik konumu itibariyle Kafkasya tarih boyunca sürekli bilinen ve göz önünde olan bir bölge olmuştur.

Resim 2.2. Kuzey Kafkasya ve özerk devletler (Taşdemir, 2016, s.240).

Çerkeslerin Kafkasya'dan sürülmesi sonrasında öncelikle Çarlık Rusya'sı, daha sonra ise uzun yıllar Sovyet Rusya içinde bir bütün olarak kalan bu bölgede günümüzde bağımsız/özerk birçok yönetim bulunmaktadır. Sürgün sonrasında Kuzey Kafkasya'dan

Anadolu'ya iskân edilen halkların geldiği bölgelerin bugünkü konumlarına kısaca değinmek kavramların anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

Bu gün Kuzey Kafkasya bölgesinde Rusya Federasyonuna bağlı 7 özerk devlet ve bağımsız olarak 2 devlet bulunur. Bunlar

- 1- Adigey Cumhuriyeti (Özerk)
- 2- Kabardey Balkar Cumhuriyeti (Özerk)
- 3- Dağıstan Cumhuriyeti (Özerk)
- 4- Çeçenistan Cumhuriyeti (Özerk)
- 5- Kuzey Osetya Cumhuriyeti (Özerk)
- 6- Karaçay Çerkesk Cumhuriyeti (Özerk)
- 7- İnguşetya Cumhuriyeti
- 8- Abhazya Cumhuriyeti (Bağımsız)
- 9- Güney Osetya Cumhuriyeti (Bağımsız)

Abhazya ve Güney Osetya bağımsız olmalarına karşın bağımsızlıklarını Rusya Federasyonu ile onun politikalarını takip eden birkaç devlet tanımaktadır. Türkiye ve Gürcistan ise bu iki devletin bağımsızlıklarını henüz tanımamıştır. Yukarıda yazan devletlerin içinde Adigey Cumhuriyeti, Karaçay Çerkesk Cumhuriyeti ve Kabardey Balkar Cumhuriyeti tarihi Çerkesya toprakları içinde yer almaktadır. (Kafkasevi, 2007).

2.3. TÜRKİYE'DE ÇERKESLER

Çerkes Sürgünü dünya tarihinin en trajik olaylarından bir tanesidir. Yaklaşık yüz yıl süren Rus-Kafkas savaşlarının 1864 yılında Kafkas halklarının yenilgisiyle sonuçlanması ve Osmanlı Devleti ile Rusya'nın anlaşması sonucu Kuzey Kafkasya'da yaşayan halkların ama özellikle Çerkes nüfusunun büyük bir bölümü, o günkü Osmanlı Devleti'nin toprakları olan Anadolu, Balkanlar ve Ortadoğu'ya sürgün edilmişlerdir (Doğan, 2009, s.31). Kuzey Kafkasya'dan sürülen insanların net sayısını tespit etmek olanaksızdır. Yapılan araştırmalarda telaffuz edilen bazı sayılar olmasına karşın kayıt altına alınamayan birçok kayıp yaşanmıştır. Belgelerde sürgüne uğrayan insan sayısı hakkında beş yüz bin ve 3 milyon arasında olan sayılar telaffuz edilmektedir. Rus kaynaklarında bile bu sayı 1 milyona ulaşmaktadır. Ülkemizde yapılan araştırmalarda bahsedilen sayı ise bir milyon ile iki milyon arasında yer almaktadır. Günümüzde

Kuzey Kafkasya’da yaşayan Çerkes nüfusu, Rusya Federasyonu’nun 2002 yılında yaptığı nüfus sayımına göre yaklaşık 700 bin civarındadır. 2010 yılında yapılan sayımda bu sayı 718 bine ulaşmıştır. Bu sayılar göz önüne alındığında anayurtlarından sürülen Çerkes nüfusunun büyüklüğü göz önüne çıkacaktır (Altın, 2017, s.589, Statdata, 2020). Sürgün sırasında veya yerleştikleri birkaç yıl içinde ise sürgüne uğrayan Çerkes nüfusunun yaklaşık üçte biri açlık veya salgın hastalıklar nedeniyle hayatlarını kaybetmişlerdir (Karataş, 2012, s.180-182).

Osmanlı Devleti’ne sürgün edilen Çerkesler toplu halde yerleştirilmeyip Osmanlı Devleti’nin sorunlu alanlarına belirli bir iskân politikasıyla yerleştirilmişlerdir. Osmanlı Devleti’nde Müslüman olmayan tebaa askere alınmamaktaydı. Osmanlı Devleti, uzun yıllar süren savaşlar neticesinde azalan asker sayısı nedeniyle Müslüman olan Çerkesleri hazır kuvvet olarak değerlendirmek istemiştir. Çerkesler uzun yıllar Ruslara karşı savaşmış olduklarından deneyimliydi. Son dönemlerinde içeride de sorunlar yaşayan Osmanlı Devletinin, bu gibi özellikleri nedeniyle Müslüman nüfusunun az olduğu veya problem yaşadığı Alevi, Yörük, Bedevi, Ermeni köylerine yakın yerlere de Çerkesleri yerleştirdiği görülmektedir (Doğan, 2019, s.31; Kaya, 2007, s.7). Yanı sıra Çerkesler, Çarlık Rusya ve Osmanlı Devleti arasında yapılan anlaşma çerçevesinde, geri dönüşlerini engellemek ve zorlaştırmak için Rusya sınırına yakın bölgelere de iskân edilmemişlerdir. (Özcan, 2019, s.450).

Resim 2.3. Türkiye’de Çerkes ve diğer Kafkas halklarına ait köylerin yerleşim yerleri (Kaffed, 2019).

Balkanlara yerleştirilen Çerkeslerin bir kısmı daha sonra Balkanların kaybedilmesiyle oradaki Müslüman nüfusla birlikte Kıbrıs ve Suriye'ye ikinci kez göç etmek zorunda kalmışlardır. İşknlar gruplara ayrılan arazilere kurulan köyler şeklinde olmuştur. İstanbul gibi büyük şehirlere yerleşen erkes aileler olmuşsa da bunların sayısı çok azdır. Günümüz Türkiye'sinde erkes ve diğer Kuzey Kafkas halklarına ait yaklaşık 900 köy bulunmaktadır. Bu köyler Yoğunlukla Samsun ve Sinop'tan, Adana, ve Hatay'a uzanan Kuzeyden Güneye bir hat şeklinde kurulmuşlardır. Bunun dışında Marmara Bölgesinde zellikle Düzce, Adapazarı, Kocaeli, Yalova, Bursa ve Balıkesir illerinde, Ege bölgesinde ise İzmir, Manisa, Afyonkarahisar illerinde yoğunlaşmıştır. Sayılar az da olsa başka şehirlerde de erkes nüfusunun olduğu bilinmektedir. Günümüzde Türkiye'de Çerkesler, Kürtlerden sonra en kalabalık etnik grubu oluşturmaktadır (Yelbaşı, 2019, s. 15).

Çerkes köy sayıları bakımından ilk sırada 120 köyle Samsun gelmektedir. Sürgünün büyük bölümünün deniz yoluyla yapılması nedeniyle Samsun sahillerine inen Çerkeslerin zellikle Abzeh, şapsığ, boyları burada kalmışlardır. Buradan i taraflara yaşanan hareketlilik nedeniyle 67 köyle Tokat ili ikinci sırayı almaktadır. Ardından 64 köy ile Çerkeslerin yoğun olarak bir arada yaşadığı Uzunyayla bölgesini içine alan Kayseri ili gelmektedir. 34 köy sayısı ile orum da kalabalık bir erkes nüfusuna ev sahipliği yapmaktadır (Aslan, 2005, s.163-186).

Günümüzde erkes köylerinden insanlar, diğer komşuları gibi, yoğun bir şekilde şehirlere göç etmişlerdir. Çerkes köylerinin çoğunda yerleşik olan hane sayısının oldukça azaldığı gözlenebilmektedir. Geçmişten günümüze köy toplumu olarak yaşayan Çerkesler, artık nüfuslarının çoğu kentlerde yaşayan bir halk olmuşlardır. şüphesiz bu durum kimliği de yeniden şekillendirme potansiyeli taşıyan sosyolojik bir etmendir.

2.4. OSMANLIDAN CUMHURİYETE ÇERKES KİMLİĞİ

Kimlik konusu zamana ve yönetimlere göre farklı anlamlar kazanan geniş bir konudur. Osmanlının son dönemlerinde kimlik denildiğinde akıllara herkesin ait olduğu millet akla geliyordu. Fakat bu dönemde Osmanlıda millet denildiğinde etnik unsurlar değil sadece insanların mensubu olduğu din ön plana çıkıyordu. Yani insanlar Türk, erkes ve Kürt olarak değil, Müslüman, Gayri-Müslim, Ortodoks, Yahudi kimliğiyle

anlatılıyordu. Uzun yıllar Osmanlıda din, kimliği belirleyen temel unsur olmuştur. Çerkesler Anadolu'nun birçok yerine yerleştirilmiş, Müslüman ve özellikle Sünni bir halk olduklarından dolayı diğer Müslüman etnik gruplar gibi farklı bir millet olarak veya azınlık olarak temsil edilmemişlerdir. Osmanlı'nın son döneminde yaygınlaşmaya başlayan milliyetçi akımların neticesinde Kafkas halkları da bu durumdan etkilenmiş ve alt Çerkeslere göre daha az nüfusa sahip olan Kafkas halklarının isimlerini kullanmak yerine Çerkes kimliği etrafında birleşmişlerdir. Bunu o yıllarda kurulan ve Çerkeslerin ilk sivil toplum örgütlerinden birisi olan Çerkes Teavün Cemiyetinden de anlayabilmekteyiz (Alankuş, 2005). Osmanlı döneminde Çerkeslerin ilk sivil toplum örgütlerinden biri olan Çerkes Teavün Cemiyetidir. Cemiyet İkinci Meşrutiyet'in ilanından birkaç ay sonra 1908 yılının Kasım ayında İstanbul'da kuruldu. Derneği kuranlar arasında İstanbul'da bulunan Çerkes askeri ve kültürel elitleri yer almaktaydı. Cemiyetin ilk başkanı Ahmet Cavit Paşa'dır Cemiyet üyelerinin çoğunluğunun Çerkesler oluşturmakta bunların dışında İmam Şamil'in oğlu Gazi Muhammed Paşa'nın da bulunduğu Dağıstanlı ve Karaçaylı üyeler de yer almaktaydı. Dernek 1908 yılından 1923 yılına kadar faaliyetlerine devam etmiştir (Besleney, 2016, s.100). Cemiyet hakkında detaylı bilgi ilerleyen bölümlerde verilecektir. Osmanlı sonrası Cumhuriyet döneminde ise Türkiye Çerkesleri, ulus devletin ortaya çıkardığı "Türklük" kimliği oluşturulması sürecinde bastırılarak, siyasal ve kamusal alanda kabul görmeyen diğer etnik kimliklerden birisi olmuştur (Alankuş, 2005).

Cumhuriyet Döneminde, Osmanlı toplumundan bakiye kalan demografik dönüştürme amacını içeren birçok sosyo-kültürel değişiklik uygulamaya konuldu. Bu uygulamaların çoğunun bilhassa Kürt, Çerkes ve Laz gibi Türk olmayan Müslüman etnik gruplar üzerinde büyük etkisi olmuştur. 1925 yılında daha cumhuriyetin ilk yıllarında dönemin başbakanı olan İsmet İnönü'nün aşağıdaki sözleri uygulamaların ciddiyetini ortaya koymaktadır (Besleney, 2016, s.103);

Biz açıkça Türk milliyetçisiyiz... ve milliyetçilik bizim yegane birlik unsurumuzdur. Türk ekseriyetinde tüm unsurların hiç bir etkisi yoktur, vazifemiz Türk vatani içinde Türklüğü yaşatmaktır. Türkleri ve Türklüğe muhalefet edecek öğeleri kestirip atacağız. Ülkeye hizmet edeceklerde her şeyin üstünde aradığımız Türk olmalarıdır (Hekimci, 2013, s.56).

Yukarıdan da anlaşılacağı gibi Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Çerkes Kimliği diğer etnik kimlikler gibi uzun bir dönem gündemden kalkmıştır. Bu dönemde

Çerkes diasporasının Çerkes Teavün Cemiyetiyle yakaladığı parlak dönem artık mazide kalmıştır. Uzun yıllar sonra kurulan Çerkes sivil toplum örgütleri de “Çerkes” ismi yerine Kafkas, Kuzey Kafkas isimlerini kullanmışlardır. Örneğin Türkiye’nin en eski Çerkes sivil toplum örgütlerinden biri olan ve bu gün ismi Ankara Çerkes Derneği olan STK kuruluşunda Ankara Kafkas Kültür Derneği olarak kurulmuştur.

Yaşanan bu baskıcı süreç birçok alt kimlikten oluşan Kafkas Halklarını gayri resmi olarak Kafkas adı altında buluşturmuştur. Artık Türkiye’de halk arasında Çerkes denildiğinde Kuzey Kafkasya’dan Anadolu’ya sürülmüş tüm halklar akla gelmekteydi. Kurtuluş Savaşında yaşanan Çerkes Ethem hadisesi nedeniyle ise kamusal ve siyasal alanda “Çerkes” kelimesi çekinceli bir kelime olmuş ve bunun yerine Kafkas, Kafkasyalı gibi kelimeler tercih edilmiştir (Kaya, 2001:7).

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra uzunca bir dönem Çerkes kelimesi sadece Çerkes tavuğu, Çerkes kızı, Çerkes dansı gibi popüler gündemle ve Kurtuluş savaşında ki rolü nedeniyle Çerkes Ethem bahsi geçtiğinde kullanılan bir kelime olmuştur. Kendi içlerine kapanık yaşadıkları kırsal dönemde bile kültürel bir öğeden ileriye gidememiştir. Türkiye, 1950’li yıllardan itibaren sanayileşme sürecine girmiştir. Bununla beraber ekonomi, tarıma dayalı ekonomiden çıkarak sanayi ekonomisine geçmiştir. Türkiye’de de gelişen dünyayla beraber kırsaldan kentlere yaşanan göçler Çerkesleri de etkilemiş daha önceleri bir arada yaşama fırsatı bulan Çerkesler büyük şehirlerde aynı ortamı bulamamışlardır (Sunata, 2015, s.17). Çerkes sivil toplum örgütlerinin kuruluşu da bu dönemlere denk gelmiştir. Kültürel kimliklerini yaşatmak arzusunda olan Çerkesler çeşitli dernekler kurarak kalabalık kent yaşamında köylerinde kalan yaşantılarını sürdürmek istemiş, anadillerini konuşma fırsatı bularak korumaya çalışmışlardır (Alankuş, 2005).

Özellikle bu dönemde Ankara ve İstanbul gibi metropol kentlerde kurulan Kafkas dernekleri Çerkes kimliğinin siyasi anlamda şekillenmesini sağlayan kurumlar olmuşlardır. Adeta okul işlevi gören bu dernekler “Sürgün”, “Muhacerat”, “Dönüş” gibi kavramları ortaya sürmüş ve bu konuların tartışma merkezleri haline gelmiştir. Zamanın Çerkes entelektüelleri diye nitelendirebileceğimiz birçok insan bu derneklerde yetişmiştir. Burada belirtmemiz gereken bir konu ise bu dönemde dahi Çerkes denildiğinde sadece Adige kökenliler değil Kuzey Kafkas halklarından olan tüm etnik

unsurları kapsamıdır. Bu dönemde farklılıkları belirleyen unsurlar daha çok siyasi fraksiyonlar olduğundan Çerkes kimliği bir üst kimlik olarak kullanılmaktaydı. Henüz bu dönemde etnik farklılıklara dayalı bir kimlik mücadelesi gündemde yerini almamıştı (Alankuş, 2005).

Dönemin ideolojik kutuplaşma süreci Çerkesleri de içine almış özellikle metropol derneklerinde çalışan Çerkesler ‘devrimci’ ve ‘dönüşçü’ olarak iki gruba ayrılmışlardır. Sol eğilimli olan her iki grupta kendi perspektiflerinden Çerkes kimliğini oluşturma sürecini ele almışlardır. Devrimciler Çerkes sorununun Türkiye’de yaşanacak bir devrimle çözüleceğine inanırken, dönüşçüler Çerkes kimliğinin kurtuluşunun Anavatan Kafkasya’ya dönerek gerçekleşeceğini düşünmüşlerdir (Kaya, 2001, s.12).

1980 Askeri Darbesi o dönemde siyasallaşmış tüm kimliklerle beraber yeni yeşermeye başlayan Çerkes kimliğini de kamusal alandan silmiş ve tekrar özel alana taşınmasına neden olmuştur. O güne kadar kurulmuş bütün dernekler ve organizasyonlar kapatılmış, Çerkeslik üzerine yazan çizenler de belli bir dönem mahkeme ve davalarla uğraşmak zorunda kalmışlardır. 1980 öncesi derneklerde yeşermeye başlayan Çerkes Kimliğinin yeniden inşa süreci darbe etkisinin azalmasıyla birlikte yeniden yeşermeye başlamıştır. Derneklerin tekrar aktifleşmesiyle birlikte eski birikimin üstüne inşa edilen kimlik arayışları daha gelişmiş ve farklı talepler ve kavramlar doğurmuştur. Örneğin artık “muhacerat” yerine “diaspora” kavramı kullanılır olmuş “sürgün” yerine de “soykırım” ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. 1989 Çerkes Sürgününün 125. yıl dönümü anısına ilk defa 21 Mayıs’ta, 1864 Çerkes Sürgünü’nü anma günü etkinliği düzenlenmiştir.

1990’lı yıllarda Türkiye’deki Çerkes kimliği algısında değişikliğe neden olan önemli olay Abhaz-Gürcü savaşıdır. Gürcistan yönetimi 1991 yılında 1921-1988 yılları arasındaki tüm hukuki karar ve yasaları yürürlükten kaldırarak Şubat 1992’de 1921 Anayasası’na dönüş yaptığını deklere etmiştir. Buna mukabil Abhazya Parlamentosu da 1925 Anayasası’na döndüğünü deklere etmiştir. 1925 Anayasası’na göre Abhazya egemen bir devlet olarak Gürcistan ile ittifak temelinde “birlik” oluşturmaktaydı. Yaşanan bu gerilimin ardından Gürcistan ordusu Abhazya’yı işgal etmiştir. Bunun sonucunda gerek Kafkasya’da Kafkas halkları arasında gerekse Türkiye diasporasında

bir dayanışma örneği gösterilmiş ve savaş Gürcistan'ın yenilgisi ve Abhazy'a'nın tek taraflı bağımsızlığı ile sonuçlanmıştır (Gün, 2014, s.23).

Bu savaş süreci Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinde ilk defa bir ayrıma yol açmıştır. Önceleri savaş için toplanan yardımların organizasyonu için kurulan Abhaz Dayanışma Komitesi daha sonra bölgesel Abhaz derneklerine ve sonrasında bu Abhaz Dernekleri Federasyonunun kuruluşuna kadar gitmiştir. Savaşın ilk yıllarında birlik beraberlik içinde çalışan bu dernekler, Kafkas Derneklerinde bazı tartışmalara neden olmuştur. Çünkü özellikle Marmara bölgesinde yaşayan Abhaz diasporası artık kendilerini Çerkes üst kimliğinden ayırarak Abhaz kimliğini ve hatta Abhazyaya topraklarında yaşayan ve Abhazların bir alt kolu Apsuva kimliğini kullanmaya başlamışlardır. Fakat buna rağmen İç Anadolu'da yaşayan ve anavatanları Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti toprakları içinde kalan Abhazların Aşuwa ve Aşkaruva boylarından kendini Çerkes Kimliği ile ifade edenler olduğu gibi yaşanan süreçler sonucunda Abhaz kimliğini kullananlar da vardır. Bu durum Abhaz vatandaşları içinde hala sorun olarak tartışılmaktadır (Süren, 2009).

Bu sürecin devamında 1994 yılında patlak veren 1. Çeçen-Rus savaşı ve Çeçenlere yardım amacıyla kurulan komiteler ve derneklerde de aynı tartışmalar yaşanmıştır. Daha önceleri kendilerini Kafkas Derneklerinde konumlandıran Çeçenler hem daha iyi organize olabilmek hem isimlerini duyurabilmek, hem de çalışma alanlarını daraltmak adına Çeçen Dayanışma Komiteleri kurmuş ve özellikle metropol kentlerde yaşayan Çeçenler bu derneklerde toplanmaya başlamışlardır (Alankuş, 2005).

Burada bütün Kafkas halklarını bağımsız bir devlet altında toplama idealinde kurulmuş olan Birleşik Kafkasya derneklerinden de bahsetmek gerekir. Bu dernekler tüm Kuzey Kafkas halklarını tek bir çatı altında toplama ve tek bir Kuzey Kafkasya Devleti kurma idealine sahip Kafkas halkları tarafında kurulmuşlardır. Bu dernekler kimlik olarak Kafkas kimliğini tanımaktadırlar ve ayrı bir kimlik tanımlamasını mikro milliyetçilik kabul etmeleri ve alt kimlik olarak görmeleridir.

Çerkeslerin dışındaki Kafkas halklarının kendi bağımsız derneklerini ve federasyonları kurmaları neticesinde de Çerkes kimliği tartışmaları kendini iyiden iyiye hissettirmiştir. Kafkas Dernekleri Federasyonuna bağlı ve özellikle yörelerinde Adigelerin yoğun yaşadığı dernekler, uzun yıllar Çerkes kimliği altında yaşayan

Abhazların kendi dernek ve kimlikleriyle örgütlenmeleri nedeniyle kendilerinin de onlarca halkı ifade eden “Kafkas” kimliği yerine “Çerkes” kimliğiyle ifade edilmeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Bu taleplerini gerek bölgesel toplantılar da gerekse Kafkas dernekleri genel kurullarında dile getirmişlerdir. Hatta bazı dernekler örneğin Ankara, Kayseri, Samsun, Tokat gibi, isimlerini Kafkas Derneğinden Çerkes Derneğine değiştirme kararı almışlardır. Reyhanlı Çerkes Derneği Adige Khase 2015 yılında yapılan KAFFED genel kurulunda verdiği önergeyle federasyonun isminin Çerkes olarak değiştirilmesi yönünde teklif vermesine rağmen bu teklif delegelerin yeterli desteğini alamayarak kabul edilmemiştir. Reyhanlı derneği eleştirisinde Kafkas isminin bütün Kafkas halklarını kapsadığını, genel kurulda ise sadece Adige, Abhaz ve Oset bayraklarının asıldığını, Kafkas isminin kullanılmasına devam edilecekse Dağıstan, Çeçen, İnguş gibi diğer Kafkas halklarının bayraklarının neden olmadığı örneğiyle vermiştir. Diğer Kafkas halkalarının kendi dernekleri ile kendi kimliklerini yaşatmaya başladıklarını Çerkeslerin de artık Çerkes Kimliğiyle kendi örgütleriyle faaliyet göstermeleri gerektiğini belirtmiştir (Infocherkessia, 2015). KAFFED’in bünyesinde bulunduğu derneklerin bölgelerinde yaşayan Abazaların (Aşkaruwa ve Aşuwa) kendilerini bu federasyonda konumlandırması ve Çerkes isminin kendilerini dışlayacağını savunmaları en büyük engel gibi görülmektedir.

Büyük bir formel yapı olan KAFFED’in karar alma sürecinin zorluğu ve yukarıda sayılan nedenlerden dolayı Çerkes kimliğini Adigeleri kapsayacak şekilde tanımlamak isteyenler, çözümü informal yapılar oluşturmakta bulmuşlardır. Hatta daha önce çeşitli nedenlerle KAFFED bünyesinden ayrılan bazı dernekler bu boşluğu görerek Çerkes ismini kullanan yeni dernekler ve federasyonlar kurmuştur. Bu formel ve enformel örgütlere örnek olarak Çerkes Hakları İnisiyatifi, Çerkesya Yurtseverleri, Demokratik Çerkes Platformu, Çerkes Dernekleri Federasyonu sayılabilir. Bunlardan 2000-2007 yılları arasında faaliyet gösteren Demokratik Çerkes Platformu cumhuriyet döneminde adında “Çerkes” terimini kullanan ilk Çerkes diaspora örgütü olmuştur. Platform Türkiye’de Çerkes algısına daha önce yapılmamış bir katkı sunarak formel derneklerin aksine Çerkeslerin siyasi ve kültürel hakları konusunda çalışma yapmış bir organizasyondur (Besleney, 2016, s.184). Yine Çerkes ismini kullanan başka bir oluşum Çerkes Halkları İnisiyatifi’dir. 2010’da kurulan bu inisiyatif KAFFED’e muhalif bir

grup aktivist tarafından kurulmuştur. Özellikle Türkiye’de yaşanan demokratikleşme döneminde ortaya çıkan bu oluşum çeşitli haklar ve talepler doğrultusunda çalışmalar yapmıştır. Türkiye diasporasında Çerkeslerle ilgili ilk mitingi 12 Mart 2011 tarihinde Ankara’da bu oluşum düzenlemiştir. Ayrıca Çerkesçe ilk defa toplu bir mitingde açıkça kullanılmış oldu (Besleney, 2016, s.198). Yukarıda kısaca bahsettiğimiz örgütlenmelerle ilgili detaylı bilgilere ilerleyen bölümlerde yer vereceğiz

Çerkes kimliği tartışmalarını yükselten başka bir süreç ise 2008 yılında Gürcistan’ın ikinci kez Abhazya ve Güney Osetya’yı işgal girişimi sonrasında Rusya’nın müdahalesi ve bu iki devleti egemen olarak tanımasıyla sonuçlanmıştır. Bunu birkaç ülkenin de takip etmesiyle özellikle Abhaz kimliğinin gelişmesinde önemli adımlar atıldı. Abhazya anayasasında yapılan değişikliklerle dünyada yaşayan tüm Abhazların ve Ubıhların doğal vatandaş olarak nitelendirilmesi, Adigelerin bu kapsama dahil edilmemesi, 2008 sonrasında Abhaz vatandaşlığı için başvuran bazı Adigelerin başvurularının reddedilmesi Çerkes kimliğini yeniden gündeme oturtmuştur. Abhazya bunu Çerkeslerin anavatanlarının diğer Cumhuriyetler olduğunu vatandaşlık başvurularını bu ülkelere yapabileceklerini söyleyerek savunmuştur. Hatta dönemin Abhazya Cumhuriyeti Devlet Başkanı Aleksandr Ankvab şöyle diyerek bu konudaki düşüncelerini açıkça belirtmiştir:

Bütün Çerkeslerin Abhazya vatandaşı olmasını sağlamak için Abhazya Cumhuriyeti Vatandaşlık Kanunu’nda değişiklik yapılmasını kabul etmediğini belirterek “Ben böyle bir teklifi kabul edilemez olarak görüyorum. Böyle bir önerinin Abhazya Parlamentosu tarafından desteklenmeyeceğinden eminim. Eğer, bizlerin bütün Çerkeslerin vatandaşlık hakkı almasını kabul edersek neler olabileceğini bir düşünün. Böyle bir olay sonrasında bizler Abhazya’da hiçbir seçimi gerçekleştiremeyiz, çünkü çoğunluk sağlanamaz” (Atan, 2012).

Bunun yansıması da doğal olarak Türkiye’de Çerkes kimliğinin artık Adigeleri kapsayacak şekilde kullanılması yönündeki tartışmaların kuvvetlenmesi şeklinde cereyan etmiştir.

2.5. OSMANLI DÖNEMİNDE ÇERKES/KAFKAS ÖRGÜTLENMELERİ

Çerkes sürgününden öncede çeşitli nedenlerle Osmanlı Devleti’ne gelen ve burada yaşayan Kafkas Halkları bulunmaktaydı. Saray haremindedir, kaçırılarak, satılarak veya eski dönemlerde olduğu gibi bazı Ubıh, Abhaz soylu ailelerinin Osmanlı elitleri ile

akrabalık kurmak için gönderdiği birçok Çerkes bulunmaktaydı. Bunlardan bazıları padişahların eşleri olurken bazıları da Osmanlı Devleti'nin önemli paşalarıyla evlendiler. Osmanlı bürokratlarının eşleri olan Çerkes kadınlarının akrabaları da bu akrabalık ilişkilerini kullanarak Kafkas-Rus savaşlarından önce Osmanlıya gelmiş ve geçen sürelerde Osmanlı bürokrasisinde önemli yerlere gelmişlerdir. Dönemin önemli paşalarından bazıları Kafkas kökenli olup bu bürokratlar daha sonra kendi akrabalarını da İstanbul veya İstanbul'a yakın Osmanlı topraklarına yerleştirmişlerdir (Yelbaşı, 2019, s.36). İlerleyen yıllarda Sürgünle beraber Çerkes nüfusunun hızla artması, Çerkeslerin yeni geldiği Osmanlı Devletinde yaşadıkları problem ve ilk şokun atlatılması ve kısmen parlamenter monarşinin yeniden kurulmasının getirdiği rahatlamayla bir örgütlenme ihtiyacı doğmuş ve 17 Kasım 1908 tarihinde “*Çerkes İttihâd ve Teâvün Cemiyeti*” adıyla ilk sivil toplum örgütlerini kurmuşlardır.

Bu cemiyette Osmanlı bürokrasisinde önemli görevlerde bulunan birçok Kafkasyalı bulunmaktaydı. Kurucular arasında nerdeyse Kafkasya'da yaşayan etnik grupların hepsinden temsilciler bulunmaktaydı. Derneğin kuruluş amaçları arasında Çerkeslerin içinde buldukları durumun müsebbibi saydıkları eğitim konusu, zor durumda kalan Çerkeslere yardım ve Çerkesler içindeki kölelik meselesi yer almaktaydı (Gide, 2011, s.31; Besleney, 2016, s. 82). Derneğin en önemli faaliyetleri arasında Latin alfabesine dayalı bir Çerkes alfabesi oluşturarak bu alfabe ile eğitsel ve edebi yayınlar çıkarmak oldu. Bu alfabe Müslüman bir etnik grup tarafında kullanılan ilk Latin tabanlı alfabe olma özelliğini taşımaktaydı. Bunun dışında 1911-1914 yılları arasında çıkardıkları “*Ğuaze*” (Çerkesçe “*Rehber*” anlamına gelmektedir) gazetesi dünyada Çerkesçe (Adigece) yayımlanan ilk süreli yayımdır. Ğuaze gazetesi Osmanlının her tarafına gönderiliyor ve taşradaki Çerkeslerle İstanbul Çerkes elitleri arasında bir köprü vazifesi görüyordu. Cemiyet aynı zamanda Kafkasya'da okuma yazma eğitimi vermek için bu bölgeye temsilciler göndererek Kafkasya'da okullar açılmasını da sağlamıştır (Besleney, 2016, s. 84). Bu günkü Adigey Cumhuriyeti sınırları içinde olan Kuban bölgesinde İbrahim Xıdzelt, Kabardey Balkar Cumhuriyeti sınırlarında yer alan Psıguven'de ise Tsağo Nuri, açtıkları okullarla Çerkesce (Adigece) okuma yazma eğitimleri vermiştir. Tsağo Nuri'nin bu dönemde çıkardığı Adige Mak (Adigelerin Sesi) gazetesi Kafkasya'da yayımlanan ilk Çerkesce (Adigece) gazete

olmuştur (Kuzeykafkasyacumhuriyeti, 2020). Ğuaze gazetesinde kölelik üzerine yazılan makaleler ve bunun oluşturduğu baskıyla 1909 yılında Çerkes köleliği yasal olarak kaldırılmıştır (Besleney, 2016, s. 84).

1913 yılında yaşanan askeri darbenin ardından 1919 yılına kadar cemiyetin faaliyetlerinde bir yavaşlama görölmektedir. Bunun nedeni, dernek yöneticilerinin aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyetinde de üst düzey görevlerde bulunması ve uzun süren savaş yılları neden olarak gösterilebilir. Politik arenada etkili olan dernek yöneticileri daha sonra 1918 yılında Derneğin bir siyasi kolu olarak faaliyet gösterecek olan “şimali Kafkas Cemiyetinin” kurulmasına da sebep olmuşlardır (Gide, 2011, s.34; Besleney, 2016, s. 85). Çerkeslerin ilk Sivil Toplum Örgütü olan Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyeti 1923 yılında kapatılmıştır.

Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti, İstanbullu bir grup Çerkes kadın entelektüelleri tarafından kurulmuştur. Cemiyetin kuruluş amacı yardıma muhtaç Çerkeslere yardım etmek ve Çerkeslerin eğitime katkı sağlamak olarak özetlenebilir. Bu maksatla cemiyet Beşiktaş'ta Çerkes Numune Mektebi adı altında ilk Çerkes okulunu kurmuştur. Yaklaşık 200 öğrencisi olan bu okul aynı zamanda Bolşevik devriminden kaçan birçok Çerkese de ev sahipliği yapmıştır. Özellikle öksüz, yetim ve eğitim için yeterli parası bulunmayan çocukların eğitime önem verilmiştir. Ayrıca Çerkes kadınların kendilerini yetiştirmelerine yönelik kurslar da düzenlenmiştir. Okulda Çerkesçe ve Türkçe olmak üzere iki dilde eğitim verilmiştir. Okul, Osmanlı'da karma eğitim yapılan ilk Müslüman Okulu olarak kayıtlara geçmiştir. Ayrıca okulda 4-6 yaş arası çocuklara da eğitim verildiğinden okul, Osmanlıdaki ilk anaokulu özelliği de taşımaktadır. Cemiyet 1920 yılında Diyane (Çerkesçe “Annemiz” anlamına gelmektedir) adı altında Çerkesçe ve Türkçe yayımlanan bir gazete çıkarmıştır. Okul ve cemiyet 1923 yılında imzalanan Lozan antlaşması neticesinde kapatılmış, okul müdiresi gözaltına alınmış ve belli bir süre hapis yatmak zorunda kalmıştır. Bunun nedeni Lozan Antlaşmasına göre Müslüman olan toplulukların azınlık sayılmaması ve sadece azınlıklara okul hakkı verilmesidir(Gide, 2011, s.35-40; Besleney, 2016, s. 86).

Resim 2.4. Çerkes Numune Mektebi öğretmeni ve öğrencilerinden oluşan bir sınıf (Gusips, 2014).

12 Mart 1920 tarihinde İstanbul’da kurulan Kafkas Teali Cemiyeti’nin amacı da Osmanlı Devleti’nde yaşayan bütün Kafkas halklarının yardımlaşması, eğitim ve iktisadi seviyelerinin arttırılması olarak sıralanabilir. Faaliyetlerini bu amaçlarla yürüten cemiyet 1925 yılına kadar faaliyetlerine devam etmiştir (Gide, 2011, s.35-40; Berzeg, 1985, s.7).

Daha çok siyasi amaçlarla Şhaplı Hüseyin Tosun tarafından kurulan Şimali Kafkas Cemiyeti’nin ulusal bir amacı yoktu. Rus yayılmasını önlemek ve Rusya ile Osmanlı devleti arasında tampon görevi görececek bir İslam devleti kurmak amacını taşıyan İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri ve Enver Paşa’dan büyük destek görmüşlerdir. Cemiyetin üyeleri arasında Osmanlı devlet kademesinin her aşamasında görev almış birçok bürokrat bulunmaktaydı (Besleney, 2016, s. 85). Daha çok Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyetinin siyasi bir kanadı olarak faaliyet göstermiştir. Cemiyetin 1918 yılında kurulan ve sadece Osmanlı Devleti tarafından tanınan Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti’nin kuruluşunda da önemli katkıları olmuştur. Hatta cemiyet 1920 yılında Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti’ni ziyaret etmek üzere bir heyet göndermiştir. Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyetinin kapatılmasıyla gelirlerini büyük oranda kaybeden Şimali Kafkas Cemiyetinin faaliyetleri de devam edememiş ve kısa bir süre sonra kapanmak zorunda kalmıştır (Gide, 2011, s.51).

2.6. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KURULAN SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Osmanlı Dönemi'nde kurulan bu cemiyetlerden sonra Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uzunca bir dönem herhangi bir örgütlenme olmamıştır. Bunun birçok nedeni olabilir fakat en önemli iki tanesi Kurtuluş Savaşı'nda yaşanan olaylar neticesinde Çerkes Ethem'in "hain" olarak ilan edilmesi, bir diğeri de tek parti döneminde Cumhuriyetin ulus kimlik inşası ve bu süreçte etnik kimliklerin tümünün yok sayılmasıdır.

1923 yılından itibaren yeni kurulan bir ülke olan Türkiye Cumhuriyeti'nin ayakta durabilmesi, kurucusu olan Mustafa Kemal ATATÜRK ve kurduğu Cumhuriyet Halk Partisi yönetimi uzun yıllar kendi devrimlerinin yürürlüğe konulabilmesi adına, genç Cumhuriyet'teki tüm farklı sesleri kısmıştır. 1946 yılından itibaren iktidardaki CHP yönetiminin tek partili yönetim anlayışını yumuşatmasıyla birlikte birçok siyasi parti ve sivil toplum örgütleri kurulmaya başlanmıştır.

Türkiye'de Osmanlı sonrasında kurulan ilk Kafkas sivil toplum örgütü, Şimali Kafkas Cemiyetinin ideolojisinin devamı olan Kuzey Kafkasya Türk Kültür ve Yardım derneğidir. Dernek 1951 yılında İstanbul'da kurulmuş olup çizgisi Birleşik Kafkasya ideolojisidir. Kurucuları arasında 1918 yılında kurulan ve yalnızca Osmanlı Devleti tarafından tanınan Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin yöneticileri de bulunmaktaydı. Kültürel faaliyetlerden çok Kafkasya'nın siyasi birliği, siyasi mültecilere yardım, Kafkasya siyasetini dünyaya tanıtmaya gibi etkinliklerde bulundu. Dernek "Kafkas" adında bir yayın da çıkarmıştır. Avrupa'da çok etkin siyasi etkileşimde bulunmasına rağmen Türkiye Çerkeslerine uzak kalmıştır (Besleney, 2016, s. 121). Dernek 1980 askeri darbesiyle diğer bütün dernekler gibi kapatılmıştır

Aynı yıllarda Kuzey Kafkasya Türk Kültür ve Yardım Derneği yöneticileriyle siyaseten farklı düşünen bir grup tarafından II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetlerden siyasi mülteci olarak Türkiye'ye sığınan Kırım Tatarı, Azeri Türkü ve Çerkeslere yardım etmek amacıyla, 1946 yılında Dosteli Yardımlaşma Derneği adı altında bir dernek kurulmuştur. Osmanlı Dönemi'nin Çerkes aktivistleri Cumhuriyet Dönemi'nde başlarına gelebilecek muhtemel problemlerden dolayı etnik ve kültürel faaliyetlerden uzak durarak daha çok mültecilere yardım amacıyla yapılan faaliyetler etrafında

toplanmışlardır (Taymaz, 2005). 1950 yılında yapılan seçimlerde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ve tek parti döneminin sona ermesiyle birlikte Azeri Türkleri ve Kırım Tatarları Dosteli Yardımlaşma Derneği yönetiminden kendi sivil toplum örgütlerini kurmak amacıyla ayrıldığında, derneğin idaresi tamamen Çerkeslere kalmıştır. Bunun neticesinde 1952 yılında yapılan değişiklikle derneğin adı İstanbul Kuzey Kafkas Kültür Derneği olarak değiştirilmiştir. İstanbul Kuzey Kafkas Kültür Derneği'nin kuruluşundan sonra, aynı ideolojik çizgide faaliyet yürüten Ankara Kuzey Kafkas Kültür Derneği ise 1961 yılında kurulmuştur. Bu iki dernekte günümüzde Kafkas Dernekleri Federasyonu olarak faaliyet gösteren derneklerin öncüsüdür. Bu iki dernek, bünyesinde birçok Çerkes aktivist yetiştirmiş ve kimlik bilinci oluşmasında önemli katkılarda bulunmuşlardır (Besleney, 2016, s. 145). Derneklerin İstanbul ve Ankara gibi iki büyük metropolde kurulması ve köylerden bu iki şehre gerek eğitim gerekse çalışmak için büyük bir nüfus transferinin olması bu dernekleri çekim noktası haline getirmiştir. Anadolu'dan büyük şehirlere gelenlerin anadillerinde iletişim kurabildikleri tek yer dernekler olmuştur. Köy hayatından şehir hayatına geçmeye çalışan Çerkesler için bir uyum merkezi haline gelmiştir. 1980 yılında yapılan askeri darbe neticesinde bu iki dernekte diğer tüm dernekler gibi kapatılacaktır.

İstanbul'da bulunan Kuzey Kafkasya Türk Kültür ve Yardım Derneği ile İstanbul Kuzey Kafkas Kültür Derneği arasında ideolojik olarak farklılıklar bulunmaktaydı. Aynı amaç için kurulan iki derneğin arasında ki görüş farkı 1990'lı yıllarda daha çok belirginleşecektir. Kuzey Kafkas Kültür ve Dayanışma Derneği Birleşik Kafkasya İdeolojisini, İstanbul Kuzey Kafkas Kültür Derneği ve Ankara Kuzey Kafkas Kültür Derneği ise "Dönüşçülük ve Kalıçılık" ideolojisini Kafkas Toplumuna hediye etmişlerdir. Özellikle Çerkes köylerinin yoğun olduğu Samsun, Kayseri, İzmir, Tokat, Çorum, Bursa, Sakarya, Eskişehir, Adana gibi şehirlerde kültürel birçok dernek kurulmuş ve bu derneklerde diğerleri gibi 12 Eylül 1980 yılında kapatılmıştır.

1980 askeri darbesi gerek Türkiye'nin demokratikleşme sürecine gerekse sivil toplumun yeşermesine ismiyle müsemma büyük bir darbe vurmuştur. Bu darbeden Çerkes/Kafkas sivil toplum örgütleri de nasibini almış kurulan tüm örgütler kapatılmış, yayınları yasaklanmış, bazı dernek üyeleri hapis yatmak durumunda kalmış diğerleri ise çeşitli baskılara maruz kalmışlardır. Özellikle Kalıçılık ideolojisine inanan ve

Çerkeslerin kurtuluşunun Türkiye’de yapılacak bir devrime bağlı olduğuna inanan sosyalist görüşlü Çerkesler bu baskılara maruz kalanların çoğunluğunu oluşturmuştur.

Bu süreç Çerkes kimliğinin ortaya çıkma sürecine büyük bir sekte vurmuş, bu tarihten sonra uzunca bir süre dernekler pasif kalmış Çerkesler Kafkas Dans ekipleri etrafında toparlanmaya çalışmışlardır. 1983 yılında Ankara Kuzey Kafkas Kültür Derneği tekrar açılmış fakat faaliyetleri daha çok kültürel alanda sınırlandırılmıştır. 1990’lı yıllardan itibaren küçük şehirlerde kapanan diğer dernekler tekrar açılmaya başlamıştır.

Yetmişli yıllardan itibaren Kafkas sivil toplum örgütlerinin bir çatı altında toplanması fikri hep gündemde olmuştur. 80 darbesi öncesi bununla ilgili çeşitli girişimler olmuştur. Fakat 5 Kasım 1977’de bu amaçla yapılan bir etkinliğe katılmak için Balıkesir’den Ankara Kafkas Kültür derneğine ziyarete gelen Mahmut Özden isimli genç, dernekteki gençlerin dağıldığı geç bir saate kimliği belirlenemeyen kişilerce açılan ateş sonucu hayatını kaybetmiş ve bu saldırı sonrasında derneklerin birleşme çabaları sekteye uğramıştır (Melgoş, 2012). Uzunca bir sessizlik döneminden sonra 26 Mayıs 1990 yılında Ankara Kuzey Kafkas Kültür Derneğinin çağırısıyla Türkiye’deki çeşitli illerden gelen dernekler Ankara’da toplanarak Kaf-Kur isimli süreci başlattılar. Yapılan bir dizi toplantı ve alınan kararlar neticesinde bu süreç 5 Nisan 1993 tarihinde Kafkas Derneği kurulmasıyla neticelendi. Merkez-şube örgütlenmesi şeklinde diğer illerdeki dernekler bu derneğin şubesi olarak çalışmalarına devam etti. Kafkas Derneği kurulduğunda kendisine bağlı 22 şubesi bulunmaktaydı (Kaffed.org, 2005).

Resim 2.5. KAFFED'e üye derneklerin dağılımı (Taşdemir, 2016, s.244).

2000'li yıllarda Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmek amacıyla yürütülen demokratikleşme çalışmaları çerçevesinde 22.11.2001 tarih ve 4721 no'lu Türk Medeni Kanununda yapılan değişikliklerle dernekler yeniden federasyonlaşma hakkına kavuşmuşlardır. Bu tarihten itibaren merkez-şube ilişkisinde yaşanan problemlerin de etkisiyle Kafkas Derneği kendini feshetmiş ve akabinde Kafkas Derneği şubesi olan dernekler kendi ilinde tekrar örgütlenerek 21 Aralık 2003 tarihinde Kafkas Dernekleri Federasyonunu kurmuşlardır. Şu an bu Federasyonun 55 üye derneği bulunmakta ve Türkiye'deki en kalabalık sivil toplum örgütü konumundadır (Kaffed, 2015).

Bir diğer akım olan Birleşik Kafkasya ideolojisi de 1980 askeri darbesinden aynı şekilde etkilenmişlerdir. 1980 darbesinden sonra yeniden kurulan Kuzey Kafkasya Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği 1992 yılında yapılan genel kurulda adını İstanbul Birleşik Kafkasya Derneği olarak değiştirdi. Kaf-Der, KAFFED alternatifi gibi çalışan bu derneği Bursa, Kayseri, Samsun Birleşik Kafkasya Dernekleri takip etti. Birleşik Kafkasya ideolojinin temelini derneğin simgesini de oluşturan yedi Kuzey Kafkas halkının (Adige, Abhaz, Çeçen, Oset, Dağıstan, İnguş, Ubıh) birliğiyle oluşacak bir Kuzey Kafkasya devleti oluşturmaktadır.

Ankara'da kurulan diğer bir sivil toplum örgütü ise Birleşik Kafkas Konseyi'dir. Daha çok Türk bürokrasisinde yer almış emekli bürokratların kurduğu bu derneğin

toplumsal açıdan bir tabanı bulunmamaktadır. Dernek faaliyetlerini daha çok kişisel bağlantılarını kullanarak yaptığı lobi çalışmalarıyla yürütmüş daha çok bir emekli Çerkes bürokratları derneği haline dönüşmüştür. KAFFED kuruluş sürecinde birleşmek için birçok toplantı yapılmasına rağmen ayrı bir dernek olarak faaliyetlerine devam etmiştir.

Görüldüğü üzere Osmanlı devletinde Çerkes ismiyle başlayan ve Cumhuriyet dönemiyle kapatılan örgütlenmeler tekrar açıldıklarında 2000'li yıllara kadar Çerkes ismini kullanmamış Kafkas ismiyle örgütlenmişlerdir. Literatürde etnik bir halkı temsil eden Çerkes kelimesinden bölgesel bir isim olan Kafkas veya Kuzey Kafkas'a dönüşümünü ilerleyen aşamalarda irdeleneceğiz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DİASPORADA ÇERKES/KAFKAS TARTIŞMASININ ORATAYA ÇIKIŞ SÜRECİ

Diasporada son yıllarda tartışma konusu olan “Çerkes kimdir?” sorusu ve “Kafkas mı Çerkes mi?” tartışmalarına yaşanan bazı olayların büyük oranda katkısı olmuştur. Kuzey Kafkasya bölgesinde doksanlı yıllarda yaşanan çatışmalar ve bunun neticesinde bölgedeki akrabalarına yardım ve destek için diasporada kurulan yeni örgütlenmeler, çatışmaların sona ermesiyle yeni tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İletişimin gelişmesi ve anavatanla ilişkilerin yeniden kurulması yine mevcut STK'lara muhalif görüşlü yeni örgütlenmeler ve bunların kuruluşunda kullandıkları isimler tartışmayı diaspora gündeminde sıcak tutmuştur. Bu bölümde yaşanan bu olaylar ve yeni örgütlenmelere genel bir bakış yapılacaktır.

3.1. ABHAZ-GÜRCÜ SAVAŞININ TÜRKİYE'DEKİ ÖRGÜTLENMEYE ETKİLERİ

Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyeti ve Çerkes Kadınları Teavün cemiyetinden sonra uzun bir süre Çerkes ismi kullanan bir sivil toplum örgütü kurulmamıştır. 2000'li yıllara kadar açılan tüm sivil toplum örgütleri Kafkas ismini kullandı. Çerkes ismi etnik bir halkı temsil ederken Kafkas ismi belirli bir bölgeyi ifade etmektedir. Cumhuriyet sonrası kurulan ilk Kafkas sivil toplum örgütü olan Kuzey Kafkasya Yardımlaşma ve Kültür Derneğinin bu ismi kullanmasının nedeni, ideolojilerinde etnik bir yönetimden ziyade tüm Kuzey Kafkas halklarından oluşan bağımsız bir Birleşik Kafkasya cumhuriyeti bulunmasıydı. Bu nedenle Çerkes ismini kullanmamalarının nedeni anlaşılabilir. Fakat Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyetinin ardılı sayılan İstanbul Kuzey Kafkas Kültür Derneğinin Çerkes ismini kullanmaması düşündürücüdür. 28 Ekim 1952 yılında yapılan genel kurulunda dernek, daha önce Dosteli Yardımlaşma Cemiyeti olan adını Kafkas Kültür Derneği olarak değiştirmiş ve tüzüğüne “*Gayesi Kafkas tarih, kültür ve ananelerini yaymak ve yaşatmak, kültürel toplantılar yapmaktır.*

Dernek hiçbir suretle siyasetle iştikal etmez, bölgecilik ve ırkçılık gayesi gütmmez” maddesini eklemiştir (İstanbulkafkaskultur.net, 2020). Buradan da anlaşılabilceği gibi “ırkçılık” vurgusu yapılarak dernek kurucuları muhtemelen ulus kimliğin ön plana çıkarıldığı bir dönemde, etnik kimlik vurgusu yapmak istenmemiş olabilir. Ayrıca “Hain Çerkes Ethem” konusu da o tarihlerde sıcaklığını korumaktadır. Bu gibi gerekçelerle Çerkes ismi kullanılmadığı gibi Türkiye diasporasında bulunan tüm Kafkas halklarını da bir çatı altına toplamak istemiş de olabilirler.

Kendilerine neden Çerkes yerine Kafkas ismi kullanıldı sorusunu yönelttiğim görüşmecilerin büyük bir kısmı bunun nedeninin Tüm Kuzey Kafkas halklarının temsil edilebilmesi için olduğunu belirttiler. Tokat ilinden görüştüğüm Abhaz bir görüşmeci Çerkes ismi kullanılarak bir etnik kökene mensubiyeti ön plana çıkararak dernek kurulmasının hükümeti veyahut devletin resmi kanallarını zorlayacağından, genel olarak coğrafi isimden hareket ederek ve oradaki herkesi bir çatı altında toplamak amacıyla Kafkas isminin kullanılmış olabileceğini belirtti (G-7)). Diğer görüştüğüm Abhaz bir görüşmeci ise herhangi bir milliyetçilik düşüncesine yer vermemek adına ve tüm halkları temsil edilebilmesi için Kafkas isminin kullanılmış olabileceğini belirtmiştir (G-10).

Cumhuriyet yıllarından itibaren kurulan tüm sivil toplum örgütlerinin isimlerinde “Kafkas” geçmektedir. Bu süreç 1992 yılında Gürcistan’ın Abhazya’yı işgali ile farklı bir boyuta yönelmiştir. Önce 17 Haziran 1992 tarihinde Abhazların yoğun olarak yaşadığı Düzce’de Düzce Abhaz Kültür Derneği kurulmuştur. Daha sonra 23 Ağustos 1992 yılında amacı Gürcü tarafının Abhazya’yı işgaliyle başlayan savaşın durdurulması, insani ve ekonomik yardımlar yapmak ve bu yardım kampanyalarının Türkiye’de Kafkas kökenli insanlara duyurulması ve Abhazya’ya iletilmesi olan Kafkas-Abhaz Dayanışma Komitesi Kurulmuştur (Abhazya.org, 2013; Duzceabhaz.org, 2014). Bu sürecin sonucunda Abhazya Cumhuriyeti de-fakto bağımsız bir devlet halini almıştır. 2008 yılında Gürcistan’ın Güney Osetya’yı tekrar işgal girişimi Rusya Federasyonu’nun müdahalesiyle sonuçlandı ve Rusya Federasyonu Abhazya ve Güney Osetya Cumhuriyetleri’nin bağımsızlıklarını tanıdı. Bunu Rusya Federasyonu’nun politikalarını beğenen birkaç ülke daha izledi (şahbazova, 2015, s. 60-62). Abhazya’nın bağımsızlığının tanınması diasporada da Abhaz kökenli insanların bu isim altında

örgütlenmelerine hız verdi. 2008 yılı sonrasında Abhazların yaşadığı Sakarya, Eskişehir, Ankara gibi şehirlerde Kafkas Derneklerinden ayrılarak Abhaz dernekleri kurulmuştur.

Görüşme yapılan tüm Kafkas kökenli insanlara bu ayrılmanın sebepleri sorulmuştur. Abhazların yoğun olarak yaşadığı Düzce-Sakarya bölgesinin Abhazları kendilerini Çerkes kimliği atında hiçbir zaman konumlandırmadıklarını belirtmişlerdir. Abhazların azınlıkta olduğu İç Anadolu ve Doğu Akdeniz bölgesinde yaşayan Abhaz kökenli görüşmecilerden bazıları Abhazya'nın bağımsız bir devlet olmasından dolayı Türkiye'de yaşayan Abhazların kendi isimlerinde örgütlenmelerinin bir gereklilik olduğunu bunun bir temsiliyet sorunu olduğunu savunmuşlardır (G-7; G-11). Görüşme yaptığım diğer Abhaz görüşmeciler ise kendilerinin yıllarca Kafkas Dernekleri altında örgütlendiklerini, diğer Kafkas Halklarının kendilerine zor zamanda yardım ettiklerini ve bu birliğin bozulmaması gerekliliğini savunmuşlardır.

3.2. ÇEÇEN-RUS SAVAŞININ VE OSET-ALAN DERNEKLERİNİN AYRILMASININ TÜRKİYE'DEKİ ÖRGÜTLENMEYE ETKİLERİ

Abhaz Savaşının devamında 1994 yılında Çeçenistan'ın bağımsızlık ilanı ile başlayan ve Rusya'nın Çeçenistan'a asker göndermesiyle devam eden süreç birçok trajedinin yaşandığı sancılı ve uzun bir dönemdir. Abhaz-Gürcü savaşında olduğu gibi Çeçenistan'a yardım etmek isteyen Kafkas kökenli insanlar 1994 yılında Kafkas Çeçen Dayanışma Komitesini kurdular. Çeçenistan'ın da defakto bağımsızlığını ilan etmesi Abhazlar gibi Çeçenlerinde kendi isimleri altında örgütlenme isteklerini gündeme getirdi ve Çeçenlerin yoğun olarak yaşadığı İstanbul, Sivas, Kahramanmaraş gibi bölgelerde Çeçen dernekleri kuruldu.

Çeçenlerin kendi sivil toplum örgütlerini kurmaları Çerkesler arasında Abhazların ayrılması kadar çok tartışılmamıştır. Bunun nedeni Abhazlarla Çerkeslerin hem tarihsel hem de bölgesel olarak daha yakın akraba olmaları gösterilebilir.

Anadolu'da Çerkeslere göre sayıları oldukça az olan Osetler de 1980'li yıllara kadar Kafkas Dernekleri altında faaliyet göstermişlerdir. 1980 sonrasında ise kendi örgütlenmeleri altında faaliyet yapmak isteyen Osetler 1989 yılında İstanbul'da Alan Kültür ve Yardım Vakfını kurmuşlardır. Vakfın daha sonra İzmir ve Ankara'da Şubeleri

açılmış daha sonra bu şubeler kapatılarak sadece İstanbul’da hizmet vermeye devam etmiştir (Alan Vakfı, 2015). Anadolu’da yaşayan Osetler için durum biraz farklıdır. Tokat’ta yaşayan Oset görüşmeci kendisini Çerkes kimliği altında ifade ettiğini ve çok detay sorulmadığı sürece Oset olduğunu söyleme gereği hissetmediğini belirtmiştir. Köy içinde kendilerini hangi kimlikle ifade ettikleri sorulduğunda Adigelerin kendileri için kullandığı Kuşha (Çerkesçe “Yüksekte Yaşayanlar” anlamına gelmektedir) kelimesi ile ifade ettiklerini söylemişlerdir. Hatta Tokat Kafkas Kültür Derneğinin isim değiştirme sürecinde (Tokat Çerkes Derneği) kendisinin dernek yönetiminde olduğunu ve Çerkes kimliğinin daha kapsayıcı olduğuna inandığı için bu kararı desteklediğini ifade etmiştir (G-6).

3.3. ÇERKES İSİMLİ ÖRGÜTLENMELER

3.3.1. Dünya Çerkes Birliği

Sovyet Rusya’nın dağılması ve Rusya Federasyonu’nun kurulması Kafkasya’da yaşayan Çerkesler içinde yeni bir dönemin kapılarını araladı. Anavatan ve diaspora ilişkileri daha hızlandı. Karşılıklı ziyaretlerin de artmasıyla ortak hareket edebilecek sivil toplum örgütlerinin kurulması yönünde adımlar atıldı. Bunun neticesinde 1991 yılında Kabardey Balkar Cumhuriyetinin başkenti Nalçik’te Dünya Çerkes Birliği (Çerkesçe Adı: Дунэйтсо Адыгъэ Хасэ- Okunuşu: Duneypso Adige Hase) adı altında bir örgüt kuruldu. Dünya Çerkes birliğinin hedefleri:

- Çerkes kültürü ve dilinin korunması ve gelişmesine olanak sağlamak
- Çerkesçe için tek ve standart bir yazı dilinin oluşturmak
- Çerkeslerin karşılaştığı siyasi ve ekonomik sorunlara çözüm aramak
- Diaspora Çerkeslerinin Kafkasya’ya dönmesine yardımcı olmak
- Uluslararası Çerkes Organizasyonları arasındaki işbirliğini ve ortak çalışma alanlarını arttırmak. KAFFED, 2015, Besleney, 2015, s.159)

Kabardey-Balkarlı akademisyen ve araştırmacı Sufian Jemukov’a göre bu örgüt “Birincil Çerkes Hareketi olarak nitelendirilmekteydi. Örgütün ilk adı Dünya Çerkes-Abhaz Örgütü idi. 2009 yılında Abhazların örgütten ayrılmasıyla Dünya Çerkes Birliği

olarak değiştirildi. 2008 yılında Abhazya'nın bağımsızlığını ilanından sonra Abhazların Kafkas sivil toplum örgütlerinden ayrılarak kendi STK'larını kurmaları ve yukarıda bahsedilen diğer gelişmelerden sonra Kafkas Derneklerinin de -kendi içinde- Çerkes ismi ile örgütlenmeleri gerektiği yönünde tartışmaları gündeme getirmiştir.

3.3.2. Demokratik Çerkes Platformu

Rusya Federasyonunun Abhazya Cumhuriyetini tanınması, KAFFED'in Rusya karşıtı politika yürütmesine engel olmuştur. KAFFED içerisinde giderek artan Rusya karşıtı söylemler ve KAFFED içerisinde bu seslerin yükselmesine imkân verilmemesi nedeniyle üyeler informal örgütlenmelere yönelmiştir. Bu istikamette kurulan ilk yapı Demokratik Çerkes Platformudur. Platform Mart 2000 yılında İstanbul'da kurulmuştur ve her ne kadar gayri resmi bir örgütlenme olsa da Cumhuriyet döneminde içinde Çerkes ismi geçen ilk yapıdır. Demokratik Çerkes Platformunun kurucuları daha çok sosyalist hareketin içinden gelen ve aynı zamanda uzun yıllar KAFFED kuruluşuna öncülük eden derneklerde faaliyet gösteren aktivistlerdi. Platform Çerkes ismini kullanmasına rağmen içerisinde Çeçen ve Oset üyeler de bulunmaktaydı. Platform başlangıçta Çerkes kelimesini Tüm Kuzey Kafkas halkları için kullansa da daha sonraları daha çok Adige-Abhaz yapılanmasına evrilecektir (Besleney, 2015, s.184-186). Buradan da anlaşılacağı üzere isminde Çerkes geçmesine rağmen platform salt Çerkes=Adige anlayışını kullanmamıştır.

3.3.3. Çerkes Hakları İnisyatifi

Çerkes ismini kullanan diğer bir yapılanma ise 2011 yılında İstanbul'da kurulan Çerkes Halkları İnisyatifidir. Bu oluşumdan bahsetmemizin nedeni KAFFED içinde yer almayan hatta KAFFED politikalarını eleştiren bir grup tarafından kurulmuş olmasıdır. Çerkes Halkları İnsiyatifinin kuruluşu Ak Parti hükümetinin Avrupa Birliği üyelik sürecinde yürüttüğü açılım politikalarına paralel olmuştur. Oluşum Türkiye'de yaşayan Kürt, Alevi, Roman kökenli vatandaşlara yönelik yapılan açılımların Çerkeslere de uygulanması gerektiği yönünde bir çalışma yürütmüştür. Hatta bu doğrultuda anadilde eğitim ve Çerkesçe televizyon taleplerini Ankara ve Kayseri'de yaptıkları mitinglerle kamuoyuna duyurmaya çalışmıştır. 12 Mart 2011 de Ankara'da

yapılan mitinge yaklaşık 3500 kişi katılmış ve bu miting Türkiye’de, Çerkes haklarının talep edildiği ilk miting olarak tarihe geçmiştir. Daha önce yapılan, Abhazya ve Çeçen savaşlarına destek amacıyla düzenlenen mitinglerde hedef Rusya Federasyonu olmasına karşın bu mitingde hedefte olan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti olmuştur (Besleney, 2016, s. 198). Bu mitingin ardından İstanbul ve Kayseri’de iki miting daha yapılmış fakat bu mitinglere katılım düşük olmuştur. Bunun gerekçesi olarak İnisiyatif yöneticileri, KAFFED yöneticilerinin bölge dernekleriyle irtibata geçerek mitinge katılım olmaması yönünde bölgedeki Çerkeslere telkinleri olduğunu ifade etmişlerdir (Jineps 2019). Türkiye diasporasında Çerkes hakları için düzenlenen ilk miting olmasına rağmen görüşme yaptığım dönemin KAFFED’e bağlı dernek yöneticileri, Çerkes Hakları İnisiyatifinin, Ak Parti tarafından Kürtlere yapılan açılımların tepkisini azaltmak ve yapılanların sadece Kürt halkına değil Türkiye’de yaşayan tüm halklara yapıldığı izlenimini vermek için Ak Parti ile ilişki içinde olan bir yapılanma olduğunu beyan etmişlerdir. O yıllarda Çorum Kafkas Kültür Derneği ziyaretlerinde Çerkes Hakları İnisiyatifi yöneticilerine bu soruları yönelttiğimde bu iddiaları yalanlamışlar, kendilerini Çerkes Hakları için mücadele eden bir sivil inisiyatif olarak tanıtmışlardır. Bu oluşum daha sonra siyasi alanda da mücadele verilmesi gerektiğine inanıp Çoğulcu Demokrasi Partisi adıyla bir siyasi parti kurulmasına da öncülük etmiştir.

Resim 3.1. Çerkes Hakları İnisiyatifi Ankara mitinginden bir görüntü (Evrensel, 2011).

3.3.4. Çerkesya Yurtseverleri

Çerkesya Yurtseverleri salt Çerkes=Adige anlayışını savunan ve Çerkes Ulusal kimliğinin oluşması amacıyla kurulan enformel bir yapıdır. 2009 yılında kurulan oluşumun içinde daha önce KAFFED öncülleri derneklerde faaliyet göstermiş birçok

insan vardır. Hatta bu kişilerin çoğunun üyelikleri hala KAFFED'e bağlı derneklerde olup, kurum içinden mücadele verdikleri de söylenebilir. Yapının en önemli amacı Kuzey Kafkasya'da bulunan Adigey, Kabardey-Balkar ve Karaçay-Çerkes Cumhuriyetlerinden oluşan tarihi Çerkesya'nın tekrar kurulması, Çerkes (Adige) ulus kimliğinin yeniden inşa edilmesidir (cherkessia.net, 2010a). Diğer yapıların aksine Çerkesya yurtseverlerinin Anavatanda da birçok destekçisi bulunmaktadır. Bunların bir kısmı doksanlı sonrası anavatana dönüş yapan Türkiye Çerkesleridir.

Yurtseverlerin hedefinde birinci sırada Rusya Federasyonu bulunmaktadır. Genel olarak talepleri;

- Adigey Cumhuriyeti, Kabardey Balkar Cumhuriyeti ve Karaçay Çerkes Cumhuriyeti olarak 3 ayrı bölgede yaşayan Çerkes (Adige)'lerin tek bir isim ve idari yapıyla birleştirilmesi
- Tüm Çerkes gruplarının konuştuğu dilin Çerkesçe olarak tanınması (cherkessia.net, 2010b)

Yurtseverleri Birleşik Kafkasya ideolojisinden ayıran en önemli özellik tüm Kuzey Kafkas halklarından oluşan bir idari yapıdan ziyade sadece Çerkeslerden oluşan tek dil, tek devlet, tek millet anlayışıdır.

Yurtseverlerin hedefinde olan diğer bir kurum da Kafkas Dernekleri Federasyonudur. Yurtsevercilere göre Osetler, Çeçenler ve özellikle Abhazlar kendi ulusal kimliklerinin mücadelesini vermek için Kafkas derneklerinden ayrılmışlar ve kendi örgütlerini kurmuşlardır. KAFFED ise Kafkas halklarını tek çatı altında tutma gayretiyle çoğunlukla Çerkeslerden oluşan bir örgüt olarak Çerkes kimliğinin erimesine neden olmaktadır. Bu nedenle Yurtsevercilere göre KAFFED'in ismini bir an önce Çerkes olarak değiştirmesi gerekmektedir (cherkessia.net, 2010c). Besleney'e göre Çerkesya Yurtseverlerinin kuruluş manifestosunda yer alan aşağıdaki ifadeler aslında son dönemde Türkiye diasporasında yaşanan tartışmaların özetidir;

Çerkes terimi kültürel tarihsel ve daha da önemlisi siyasal anlamda Adige terimini ifade etmektedir. Fakat Türkiye bağlamında Çerkes terimi hem KAFFED'i yöneten Adige-Abhaz kliği hem de Birleşik Kafkasyacılar tarafından kendi ideolojilerinin gelişimi için gasp edilmiştir. Bunlardan ikincisi Adigelerin de parçası olduğu birleşik bir Kafkas Ulusu oluşturmayı amaçlar. Birinci konumdaki KAFFED içindeki Adige-Abhaz kliği ise, Çerkes ulusal çıkarlarını ve endişelerini tamamen göz ardı etmiş ve 1993'ten bu yana De-Facto bağımsız olan Abhazya'nın ve Abhazların siyasi ve stratejik çıkarlarının tutsağı olmuştur. Türkiye'deki Kafkas diasporasının en büyük unsuru ve aktivistlerin büyük çoğunluğunu oluşturmakta

olan Çerkeslerin zaman, enerji ve siyasal ve Finansal kaynakları söz konusu gruplar tarafından Abhaz ve Çeçen bağımsızlık mücadeleleri ve nihayetinde birleşik bir Kafkas Devleti'nin kurulması gibi gayri-Çerkes projeleri ayrılmaktadır. Diasporadaki Çerkes aktivistlerin örgütlenmesi ve kendi siyasal hedefleri için çalışmaları bu ideolojiler tarafından engellenirken Kafkasya'da bulunan Çerkesler birleşik bir Çerkes Cumhuriyeti'nden yoksun, siyasal baskı altında ve anavatanlarına ötekileştirilmiş durumdadırlar (Besleney, 2015, s. 215).

Çerkesya Yurtseverlerinin KAFFED'e bağlı derneklerde de hatırı sayılır destekçileri bulunmaktadır. Özellikle Reyhanlı Adige Xase Derneği ve Antalya Çerkes Derneği, Çerkesya Yurtseverleri amaçlarına paralel olarak isimlerini değiştirmiş hatta KAFFED genel kurullarında KAFFED isminin Çerkes Dernekleri Federasyonu olması için önerge vermişlerdir. Fakat bu talepleri hiçbir zaman yeterli desteği alamamıştır.

3.3.5. İstanbul Çerkes Derneği ve Çerkes Dernekleri Federasyonu

Çerkes-Kafkas tartışmalarının devam ettiği 2010'lu yıllarda Çerkes Hakları İnisiyatifi'nin kurucuları bu boşluğu fark ederek Çerkes ismini enformel yapılarda kullanmak yerine resmi örgütlenmelerde kullanarak bir nevi isim babalığını almak için kendi örgütlenmelerini kurmaya başladılar. Direk olarak organik bir bağları olmasa da KAFFED'in Rusya politikalarını ve söylemlerini beğenmeyen farklı siyasal görüşteki Çerkes aktivistler bir araya gelerek Öncelikle Ocak 2012 yılında İstanbul Çerkes Derneğini kurdular. Daha sonra temsiliyet noktasında KAFFED'le eşit konuma gelebilmek adına farklı bölgelerde yeni dernekler kurarak federasyonlaşma sürecine gidildi ve 18 Nisan 2013 tarihinde Çerkes Dernekleri Federasyonu kuruldu. Federasyonun kurulması sonrasında KAFFED'e bağlı bazı dernekler de genel kurullarında aldıkları kararlarla KAFFED'den ayrılarak bu federasyona üye oldular. Şu an 13 üye derneği bulunan Federasyon Çerkes ismi kullanılarak kurulan ilk federasyondur (Çerkesfed, 2013a). Kurucu başkanı Nusret BAŞ'ın 2015 seçimlerinde Tokat'tan Ak Parti aday adayı olması ve bu süreçte federasyon başkanlığından istifa etmemesi, hükümet yanlısı bir STK olduğu tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Federasyonun Rusya karşıtı eylemleri ve alternatif Çerkes Sürgünü ve Soykırımı anma etkinlikleri sürekli tartışma konusu olmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Tezimizin temel amacı son yıllarda Türkiye Çerkeslerinin gündeminde olan ve Çerkes Sivil Toplum Örgütlerinin ayrışmasına neden olan Çerkes Kimliği ve hangi Kafkas Halkların Çerkes olarak adlandırıldığı tartışmalarının nedenleri ve sonuçlarını değerlendirmektir. Dünya üzerinde yaşayan Çerkes nüfusunun en yoğun olduğu yer Türkiye'dir. Bu bağlamda çalışmada Çerkeslerin anavatanı olan Kuzey Kafkasya'da bulunan ve Rusya Federasyonu'na bağlı Özerk Cumhuriyetlerle Türkiye'de yaşayan Çerkesler temel alınmıştır. Çerkeslerin Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine denk gelen Anadolu'ya iskânlarıyla birlikte Kafkasya'dan gelen diğer halklar da (Abhaz, Çeçen, Oset, Lezgi, Avar, Karaçay vb.) Çerkes ismi altında anılmaya başlamıştır. Sürgünle birlikte gelen Çerkeslerin sayıca çok olması, uzun yıllar aynı coğrafyada yaşamış olmaları ve kültürel ve dilsel bakımdan birbirlerine uzak veya yakın akraba olmaları bunun en önemli nedenlerindedir (Besleney, 2016, s.28). Örneğin önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi Osmanlı'da kurulan ilk Çerkes sivil toplum örgütü olan Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyeti adı altında, yukarıda bahsedilen halkların tümünden üye bulunmaktaydı. Kurtuluş Savaşı döneminde yaşanan Çerkes Ethem olayı, Cumhuriyetin İlanı ve daha sonrasında uygulamaya konulan ulus kimlik inşası dönemi etkisiyle "Çerkes" kelimesi çekinceli hale gelmiştir. Bu kelime yerini artık Kafkas/Kafkaslı kelimesine bırakmıştır.

Araştırmamızda ilk olarak "Çerkes" kelimesinin ortaya çıkış süreci, hangi dilde hangi anlamda kullanıldığı incelenerek Çerkes Kimliğinin tarihsel süreci ele alınacaktır. Bu aşamada Anavatanda ve Diasporada Çerkes kelimesinin hangi çerçevede kullanıldığı ve kimleri kapsadığını tespit etmek için Osmanlı'dan günümüze Çerkeslerin oluşturduğu sivil toplum örgütleri, okulları ve çıkardıkları yayınlar incelenerek Çerkes kelimesinin günümüzde (sosyal medyanın gücü de göz önünde tutularak) içerdiği anlama ulaşılmaya çalışılacaktır. Özellikle yayınlarda geçen Çerkes kelimesinin hangi amaçla kimleri

kapsayarak kullanıldığı günümüzde güncel bir tartışma konusu olan “Çerkes Kime Denir?” tartışmalarına da kaynaklık edecektir.

Çerkeslerin 40 civarında ülkeye dağılmış vaziyette olduklarından farklı dildeki makale ve tez konuları taranarak akademik alanda yapılan çalışmalar bu tezde değerlendirilmiştir. Ayrıca ülkemizde yayınlanan akademik çalışmalar ve tezler taranmıştır.

“Çerkes Kime Denir?” sorusunun cevabını literatürden, ilgili yayınların arşivlerinden, sosyal medya tartışmalarından izini sürmek bazı sonuçlar elde etmemizi sağlayacaktır. Ancak kimlik algısının daha derinlikli bir analizi için “derinlemesine görüşme” tekniğinin ciddi katkıları olacağından araştırmamızda bu teknik de kullanılacaktır. Bir nitel araştırma tekniği olan derinlemesine görüşme ile elde edilecek veriler tezimizin asıl omurgasını oluşturacaktır.

Nitel araştırmanın temel amacı, teori oluşturmayı hedefleyerek sosyal vakaları, içinde barındıkları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı öne çıkaran bir yaklaşım olmasıdır. Burada ‘teori oluşturma’, elde edilen bilgilerden başlayarak daha öncesinden keşfedilememiş bazı sonuçları bir birleri ile bağlantılı olarak açıklayan bir modelleme çalışmasını ifade etmektedir. Bu da araştırma yapan kişinin esnek olmasını, elde ettiği bilgilerin sonuçlarına göre araştırma sürecini tekrar şekillendirmesini ve gerek araştırma deseninin meydana gelmesinde gerekse elde edilen bilgilerin analizinde tümevarıma dayalı bir yaklaşım takip etmesini gerektirir (Yıldırım, 1999, s.10).

Nitel araştırmaya uygun bir biçimde günümüzde yaşayan Çerkeslerle ve daha önce Çerkes olarak adlandırılmalarına rağmen şu an kendi kimlikleriyle örgütlenen diğer Kafkas halklarıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Amaç bireylerin deneyimlerini, niyet ve isteklerini, duygularını, düşüncelerini, inançlarını, kanaatlerini ortaya çıkarmaktır. Bireylerin sosyokültürel olarak oluşturduğu gerçekliği çözümlmek için gerekli olan detaya, ancak bu gerçekliği derinlemesine ortaya çıkaracak ayrıntılı bilgiyle ulaşılabilir (Kümbetoğlu, 2017, s.43).

Nitel araştırma yöntemleri içerisinde en çok kullanılan yöntemlerden birisi olan görüşme tekniği; insanların bakış açılarını, deneyimlerini, hislerini ve algılarını ortaya çıkarmak için diğer tekniklere göre daha elverişlidir. Görüşme tekniğinde kullanılan ana araç ise sözel iletişimidir. Normal hayatta, gündelik yaşamda yaptığımız gibi konuşarak

bilgi toplamaya çalışmak temel esastır. Kimilerine göre bu teknik kolay bir yöntem gibi gözükse de aslında en zor süreçlerden birisidir. Görüşme tekniğini kullanacak araştırmacıları genellikle görüşme formlarının hazırlanması, görüşme randevularının ayarlanması, görüşmenin gerçekleştirilmesi, görüşme yapılacak kişinin bildiklerini söylemeye ikna edebilmesi ve bu kayıtların deşifre edilmesi gibi yoğun bir eğitim ve çalışma beklemektedir (Yıldırım, 1999, s.10).

Nitel araştırmacı aynı zamanda, kişilerin veya toplulukların, olayları kişisel yaşantılarının ve yaşama bakış açılarının ortaya çıkardığı resimlerle ilgilenir. Bununla beraber Creswell'e göre bir nitel araştırma tekniği olarak derinlemesine görüşme tekniği için de önemli bir yol gösterici olan etnografi, araştırmayı yapan kişinin aynı kültürü yaşayan insanların içine girdiği, gündelik yaşantılarını izlediği ve onlarla görüşmeler yaptığı bir araştırma şeklini ifade eder. İzlenen bu yöntem ile araştırma sonucunda hem kendi görüşü hem de görüşmecilerin görüşlerini elde ederek her ikisini sentezleyip "kültürel bir portre" sunar (Kantemur, 2018, s.10). Bizim çalışmamızın temellerinden birini oluşturan kimlik anlayışı da kişinin kendini nasıl tanımladığıyla ilgili bir olgu olduğundan, kimin kendini nasıl ifade ettiğini ortaya çıkarmak kişilerle yapılacak görüşmelerle mümkün olacaktır. Bu yöntemle kişilerle ilgili güncel bilgilere ulaşırken daha eskiye ait ve büyüklerinin kendilerini nasıl ifade ettikleri, o dönem söyleyemedikleri, ifade edemedikleri fakat hane içinde veya kendi ana dillerinde paylaştıkları anıları, düşünceleri de ortaya çıkarmak mümkün olacaktır.

Nitel araştırmalarda, araştırma yapılacak topluluğun içinden olması, genellikle araştırmacının güvenilirliği açısından tercih edilmeyen bir durumdur. Ben de Çerkes kökenli bir araştırmacı olarak araştırma yapmayı hedeflediğim kitlenin bir parçasıyım, yani diğer bir tabirle onlardan biriyim. Genel olarak sürgün ve soykırıma uğramış diğer halklar gibi Çerkesler de –özellikle yaşlı insanlar- geçmişten gelen korku ve sindirmelerle kendileriyle görüşme yapacak kişilere bilgi verme konusunda çekinceli davranabilmektedirler. İçerden biri olmam görüşme yapacağım kişilerle aramda bir güven duygusu oluşmasına neden olacağından dışardan bir araştırmacıya göre daha çok bilgiye ulaşmamı sağlayacaktır. Bu da araştırmaya pozitif katkı sağlayacaktır.

Türkiye'de faaliyet gösteren yaklaşık 100 civarında olan Çerkes/Kafkas/Abhaz Sivil Toplum Kuruluşu bulunmaktadır. Bu STK'ların tüzükleri ve faaliyet alanları

incelenmiş isimlerini neden Kafkas veya Çerkes olarak koydukları, değiştiyse değiştirme nedenleri dönemin dernek yöneticileriyle yapılan derinlemesine görüşmeyle ortaya çıkan veriler ışığında değerlendirilmiştir. Ayrıca gelişen teknoloji ve iletişim ağıyla sosyal medyada faaliyet gösteren Çerkes/Kafkas grupları, üye sayıları ve Çerkes Kimliği ile ilgili paylaşımlar dikkate alınarak çalışma kapsamına alınmıştır. Daha önce “Kafkas” adıyla kurulmuş fakat sonradan Abhaz, Çeçen, Oset gibi kendi adlarıyla dernek ve/veya federasyon kurmuş olan Çerkeslerle akraba diğer Kafkas Halklarının da neden böyle bir ayrışmaya gittikleri ve buna neyin neden olduğu da tezimizin araştırma kapsamına alınmıştır. Günümüzde ülkemizde ve Kafkasya’da yoğun bir şekilde tartışılan “Çerkes Kimdir”, “Çerkesler de kendi ulusal kimliği ile örgütlenmelidir” tartışmalarında bu ayrışmanın katkısının ölçüsü de bu toplulukların üyeleriyle yapılacak derinlemesine görüşme ile irdelenecektir.

Ülkemizde yayımlanan bilimsel çalışmaların tarihsel süreçte nasıl bir dil kullandığı, “Çerkes kimliğinin nasıl algılandığı ile doğrudan ilişkili olduğu düşünüldüğünden incelenmiştir. Hangi yıllarda Kafkas/Çerkes kimliği ile ilgili çalışmaların yoğunlaştığına bakılmış ve özellikle kimliksel ayrışmaların izi sürülmüştür. Özellikle Kafkas ve Çerkes kimliklerinin ne zaman, hangi anlamda kullanılıp kullanılmadığı, hangi dönemde ne gibi bir dönüşümün yaşandığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Ülkemizde ve Kafkasya’da yayımlanan dergi, gazete, web sitelerinde hangi Kafkas dillerinde yayın yapıldığı, Kafkas halkları için hangi nitelermelerin kullanıldığı, yayınlanan bu süreli yayınlarda hangi Kafkas halkları hakkında yayın yapıldığı, Çerkes kimliği hakkında nasıl tanımlamalar yapıldığı detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Derinlemesine görüşme yaptığım görüşmeciler, Adige, Abhaz, Oset, Ubih, Karaçay ve Lezgi toplumunun üyeleri arasından seçildi. Görüşme öncesinde görüşmeciler görüşmenin sesli kayıt altına alınacağı konusunda bilgilendirildi ve izin alındı. Sesli kayıt altına alınmasına izin vermeyen ve mutlaka görüşülmesi gerektiğine düşünülen görüşmeciler ile yapılan görüşmeler ise yazılı notlar tutularak kayıt altına alındı. Görüşme sırasında kullanılan anadillerindeki tanımlar veya kelimeler olduğu gibi kayda geçirilerek daha sonra tez yazımında orijinaline uygun Türkçeye çevrildi. Kafkas Halkları içinde Çerkes Kimliği algısının doğru değerlendirilebilmesi için, görüşme

yapılacak kişilerin Çerkeslerin yoğun olarak yaşadığı yerlerin yanı sıra sayıca daha az olan bölgelerde yaşayan, diğer Kafkas halkları ile iç içe yaşayan, diğer Kafkas halkları ile evlilik yapanların da içinde olduğu detaylı bir görüşme kitlesi seçilmiştir. Bu sayede kimlik algısında coğrafi bölgelerin, akrabalıkların kalabalık bir topluluk oluşturmanın etkileri incelenerek kimlik oluşumundaki etkisi de incelenmiştir. Seçilen kişilerin büyük bir bölümü dernek aidiyeti olan kişilerdir. Buda politik bilinci daha çok olan kitlenin konuya daha detaylı cevap verebilmesi adına çalışmamıza olumlu katkı sağlayacaktır.

Araştırma kapsamında bütün Kafkas halklarından, Türkiye çoğunlukta olmak üzere diaspora ve anavatandan, farklı eğitim seviyesinde 44 kişi ile görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılacak kişilerin yaşlarının ve cinsiyetlerinin dengeli olmasına dikkat edilmiştir. Görüşme yapılan kişilerin ayrıntılı dağılımından ilerleyen bölümlerde bahsedilecektir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. DİASPORADA SİYASET, STK, LİTERATÜR VE MEDYADA MEVCUT DURUM

Diasporada Çerkes isminin kullanıldığı alanlar çok farklılık gösterebilmektedir. Yine kişilerin veya kurumların bu isme yüklediği anlamlarda değişebilmektedir. Bu bölümde Özellikle Türkiye’de yazılı-görsel medyada, akademik çalışmalarda ve STK’larda bu ismin hangi anlamda kullanıldığını inceleyeceğiz.

5.1. TÜRKİYE’DE AKTİF DURUMDA OLAN ÇERKES, ABHAZ VE KAFKAS SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

İlk olarak Çerkes/Kafkas/Abhaz ismini kullanan derneklerin bir genel görünümünü çıkarıp bunların kuruluş yıllarından itibaren kullandıkları isimleri, şayet isim değişikliği yapıldıysa bunların hangi yıllara tekabül ettiğini tespit ederek Çerkes isminin gelişim sürecini ele alacağız. Tezimizin yazıldığı yıl itibariyle Türkiye’de faaliyet gösteren üç Çerkes/Kafkas/Abhaz Federasyonu bulunmaktadır. Bunlar;

- Kafkas Dernekleri Federasyonu
- Çerkes Dernekleri Federasyonu
- Abhaz Dernekleri Federasyonu

5.1.1 Kafkas Dernekleri Federasyonu

Öncelikle en eski ve en çok üye derneği olması nedeniyle Kafkas Dernekleri Federasyonuna bağlı dernekleri inceleyeceğiz

Tablo 5.1. KAFFED'e bağlı dernekler

STK İsmi	Önceki İsmi	Değiştirme Yılı
Adana Çerkes Kültür Derneği	Adana Kafkas Kültür Derneği	2011
Afşın Kafkas Kültür Derneği	-	
Antalya Çerkes Derneği	Antalya Kafkas Kültür Derneği	2013
Arıkbaşı Köyü Kafkas Derneği	-	
Aydın Kuzey Kafkas Kültür Derneği	-	
Balıkesir Adige – Çerkes Kültür Derneği	Balıkesir Kafkas Kültür Derneği	2011
Bandırma Kuzey Kafkas Kültür Derneği	-	
Biga Kafkas Kültür Derneği	-	
Bilecik Kafkas Kültür Derneği	-	
Bolu Kafkas Derneği	-	
Bozüyük Kuzey Kafkas Kültür Derneği	-	
Bursa Çerkes Kültür Derneği	Bursa Kafkas Kültür Derneği	2010
Çerkes Derneği (Ankara)	Ankara Kuzey Kafkas Kültür Derneği	2011
Çerkes Kültür Evi Derneği	-	
Çorum Kafkas Kültür Derneği	-	
Denizli Kafkas Kültür Derneği	-	
Düzce Adige Kültür Derneği		
Eskişehir Kuzey Kafkas Kültür ve Dayanışma Derneği	-	
Gaziantep Çerkes Derneği	Gaziantep Kafkas Kültür Derneği	2012
Göksun Çerkes Kültür Derneği	Göksun Kuzey Kafkas Kültür Derneği	2011
Gönen Kafkas Kültür Derneği	-	
Hamamözü Çerkes Derneği	Hamamözü Kafkas Derneği	2012
İnegöl Çerkes Adige Kültür Derneği	İnegöl Çerkes Adige Kültür Derneği	2010
İskenderun Çerkes Derneği Adige Khase	İskenderun Kafkas Kültür Derneği	2018
İstanbul Kafkas Kültür Derneği	-	
İzmir Çerkes Kültür Derneği	Bu Kafkas Kültür derneği	2012
Kafkas Çerkes Derneği	Bahçeli Evler Kafkas Kültür Derneği	2012
Kahramanmaraş Kafkas Kültür Derneği	-	

Tablo 5.1. (Devam)

Karacabey Kuzey Kafkasya Kültür Derneği	-	
Karadeniz Ereğli Kafkas Kültür Derneği	-	
Karlı Köyü Kafkas Kültür Derneği	-	
Kayseri Kafkas Derneği	-	
Kiçir Adige Derneği	-	
Kocaeli Kafkas Derneği	-	
Kütahya Kuzey Kafkas Kültür ve Dayanışma Derneği	-	
Manisa Çerkes Kültür Derneği	Manisa Kafkas Kültür Derneği	2014
Mersin Kafkas Kültür ve Yardımlaşma Derneği	-	
Mustafakemalpaşa Çerkes Kültür Derneği	-	
Nazilli Kafkas Derneği	-	
Reyhanlı Çerkes Derneği	Reyhanlı Kafkas Kültür Derneği	2011
Sakarya Kafkas Kültür Derneği	-	
Samsun Çerkes Derneği	Samsun Kafkas Kültür Derneği	2013
Şarkışla Kafkas Derneği	-	
Sinop Kafkas Derneği	-	
Sivas Kuzey Kafkas Kültür Derneği	-	
Söke Kafkas Derneği	-	
Soma Kafkas Kültür Derneği	-	
Sungurlu Kafkas Kültür ve Dayanışma Derneği	-	
Susurluk Kafkas Derneği	-	
Tokat Çerkes Derneği	Tokat Kafkas Kültür Derneği	2011
Turhal Kafkas Kültür Derneği	-	
Uzunyayla Kafkas Kültür ve Yardımlaşma Derneği (İstanbul)	-	
Uzunyayla Kültür ve Dayanışma Derneği – Kayseri	-	
Vezirköprü Kafkas Kültür Derneği	-	
Yalova Çerkes Birliği Kültür ve Yardımlaşma Derneği		2006

Bu derneklerden Yalova Çerkes Birliği ve Kùltür Yardımlaşma Derneği Cumhuriyet tarihinde adında Çerkes ismi kullanılan ilk resmi sivil toplum örgütüdür². Tarihlerde dikkat çeken detay, isim değişikliği sürecinin 2010-2013 yılları arasında yoğunlaştığıdır. Derneklerin genel kurullarının yasal olarak 2-3 yılda bir yapıldığı düşünùldüğünde bu yıllar arasındaki ilk genel kurullarında isimlerini değiştirdikleri görülecektir. Bu aynı zamanda 2000’li yılların sonunda en hararetili dönemini yaşıyan Çerkes/Kafkas tartışmalarının zirve yaptığı dönemdir. Demokratik Çerkes Platformu, Çerkes Hakları İnisyatifi ve en sonunda Çerkesya Yurtseverleri gibi isminde Çerkes geçen örgütlenmeler bu yıllarda kurulmuştur.

Yukarıdaki liste incelendiğinde 55 dernekten sadece 13’ünün isminin değiştirildiği ya da kuruluşunda bu isimle açıldığı görülecektir. Bu Kafkas Dernekleri Federasyonuna bağlı derneklerin sadece yüzde 23,6 sına tekabül etmektedir.

İsmini Çerkes olarak değiştiren bazı dernek üyeleri ile yapılan görüşmelerde ise genel olarak Çerkes isminin Türkiye’de tüm Kuzey Kafkasya’dan Osmanlı topraklarına sürùlen halklar için kullanıldığı, bu ismin görünür kılınması için böyle bir değişiklik yapıldığı ortaya çıkmıştır. Hatta isim değişikliğine giden en eski sivil toplum örgütlerinden olan Ankara Çerkes Derneği (Eski adı Ankara Kuzey Kafkas Kùltür Derneği), tüzük değişikliği yaparken şu aşığı maddeyi yazmışlardır;

Madde 1. Çerkes Derneği adı altında bir dernek kurulmuştur. Derneğin adında yer alan “ÇERKES” kelimesi Anavatanı Kafkasya olan Adige, Ubih, Abaza, Oset, Çeçen, Dağıstan kökenli insanlar ile kendisini Çerkes olarak tanımlayan tüm Kafkasya kökenlileri kapsar. Derneğin Genel Merkezi Ankara’dadır. Gerekli görùlen yerlerde şube açılabilir (Cerkes.org, 2011)

Görùldüğü üzere dernek ismini Çerkes olarak değiştirirken belirli bir halka etnik vurgudan ziyade tüm Kafkas halklarını kapsayacak bir tanımlama yapmıştır. Ankara Çerkes Derneğinin bu bakış açısı ve tüzüğünün bu maddesi, Çerkes ismi üzerine en hararetili tartışmaları yürüten Çerkesya Yurtseverleri grubunun eleştirilerinden kurtulamamıştır. Şubat 2020 ayında Ankara Çerkes Derneği aldığı bir kararla dernek tabelasında ve dernek binasında yer alan bilgilendirme tabelalarında değişikliğe giderek Türkçe isimlerin karşılığına Çerkesçelerini de yazmıştır (Cerkes, 2020). Bu değişikliği

² Enformel bir örgüt olan Demoktarik Çerkes Platfromu Çerkes ismini kullanan ilk örgüt olmasına karşın, resmi olarak bu ismi kullanan ilk kurum Yalova Çerkes Birliği ve Kùltür Yardımlaşma Derneği’dir

yaparken derneğin ismini Чэркэс Хасэ (Okunuşu: Çerkes Hase) olarak çevirmişlerdir. Yapılan bu değişiklik Çerkes ismi konusunda en hararetli tartışmaların içinde olan Çerkesya Yurtseverleri idealizmini savunan Çerkesya Gençlik Meclisi grubunun gözünden kaçmamış ve Çerkesçe isimler konusunda yapılan girişimi destekleseler de Çerkes kelimesini Çerkesce yazarken АДЫГЭ (Adige) yerine Чэркэс (Çerkes) olarak çevirmeleri nedeniyle Ankara Çerkes Derneğini eleştirmişlerdir. Grubun Facebook sosyal medya hesabında:

Капі tabelasında Türkçe “Çerkes Derneği” yazılırken Çerkesçe olarak «Чэркэс Хасэ»(Çerkes Xase) yazılmış. Oysaki “Çerkes Derneği’nin Çerkesçe karşılığı «Адыгэ Хасэ»(Adige Xase) olmalıydı...

...buradaki terminolojik hata ise Çerkesçeden bahsederken son 15-20 yılda uydurulan ve literatüre sokulmaya çalış “Adigece” terimini kullanılmasıydı”.(Çerkesya Gençlik Meclisi Facebook Hesabı Erişim Tarihi 10.02.2020)

Resim 5.1. Ankara Çerkes Derneği tabelası (Cerk.es.org.tr, 2020).

Ankara Çerkes Derneğinin yanı sıra Federasyon bağlı diğer derneklerden de isimlerini Çerkes olarak değiştirenler olmuştur.

5.1.2 Çerkes Dernekleri Federasyonu

Çerkes Dernekleri Federasyonu İstanbul Çerkes Derneği ve Çerkes Hakları inisiyatifi üyeleri öncülüğünde 2013 yılında İstanbul'da kurulmuştur. KAFFED politikalarını eleştiren ve KAFFED'e üye olmak istemeyen derneklerin bir kısmı bu federasyona üyedir.

Tablo 5.2. Çerkes Dernekleri Federasyonu'na üye dernekler

1- Ahlat Kafkas Kültür Ve Dayanışma Derneği
2- Çerkes Hakları Derneği
3- İstanbul Çerkes Derneği
4- Kafkas Evi Sosyal Ve Stratejik Araştırmalar Derneği
5- Kozlu Çerkes Derneği
6- Maltepe Çerkes Derneği
7- Marmara Çerkes Derneği
8- Merzifon Çerkes Derneği
9- Meydandüzü Köyü Çerkes Kültür Derneği
10- Tokat-Erbaa İverönü Köyü Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Derneği
11- 1864 Erbaa Çerkes Derneği
12- Ladik Çerkes Derneği
13- Kafdağı Eğitim Ve Kültür Derneği

Çerkes Dernekleri Federasyonu Çerkes ismini Çerkes=Adige temelli kullanmaktadır. Bunun amaçlarından biriside kurulduğu yıllarda etkili olan Kafkas/Çerkes tartışmaları rüzgârını da arkasına alarak KAFFED karşıtı cepheyi kendi tarafına çekmek olarak düşünülebilir. Hatta tüzüğünde bu Çerkes=Adige konusuna vurgu yaparak diğer Kafkas özerk cumhuriyetlerini kapsam dışında bırakmıştır:

MADDE 3- FEDERASYONUN AMACI

Çerkes Kültürünün, dilinin ve varlığının yaşatılması geliştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması; bu konuda çalışan kişi ve kurumlara destek verilmesi. Türkiye Çerkesleri ile Kuzey Kafkasya'daki Çerkes Cumhuriyetleri ve dünya üzerindeki tüm Çerkes diasporaları arasında kültürel, sosyal, ekonomik ve toplumsal ilişkileri geliştirerek dayanışma sağlamak amacıyla kurulmuştur (Çerkesfed, 2013b).

Çerkes Dernekleri Federasyonu'na üye derneklerin en eskisi Merzifon Çerkes Derneğidir. Daha önce Kafkas Dernekleri federasyonuna üye olan dernek genel kurullarında aldığı kararla KAFFED'den ayrılmış daha sonra ise Çerkes Dernekleri Federasyonuna katılmıştır. Üye derneklerin isimlerinin çoğunluğunda "Çerkes" ismi kullanılmıştır. Buradan anlaşılacağı gibi Çerkes Dernekleri federasyonunun Çerkes ismi ile ilgili düşünceleri nettir. Federasyona göre Çerkes ismi Adigeleri kapsamaktadır.

Çerkes Dernekleri Federasyonu eylemlerini direk olarak Rusya Federasyonuna yönelik yapmaktadır. Her yıl yapılan Çerkes Sürgünü anma etkinliklerini Çerkes Dernekleri Federasyonu KAFFED'in aksine taksimde bulunan Rusya Konsoloslugu önünde yapmaktadır. Hatta sürgünün 153. Anma yıl dönümünde Rusya Konsoloslugu önüne yaptıkları yürüyüşte Çerkes kıyafeti giydirilen çocukların elleriyle taşınan kuru kafalar çok eleştiri almış Anavatan'da da büyük yankıları olmuştur.

Resim 5.2. Çerkes Dernekleri Federasyonu 21 Mayıs Çerkes Sürgünü anma töreninden (Kafkasevi, 2017).

5.1.3 Abhaz Dernekleri Federasyonu

Türkiye’de yaşanan Çerkes ismi tartışmalarının odağında bir bakıma Abhaz Dernekleri Federasyonunun kurulma süreci bulunmaktadır. Abhazlar Çerkeslerin Kuzey Kafkas halkları içinde en yakın akrabalarıdır. Abhaz Dili, Ubih Dili ve Çerkes dili Kafkas dil grupları içinde aynı bölümde yer almaktadır (Kaffed, 2003). Abhazlar ilk örgütlenmenin başladığı ilk yıllardan itibaren Kafkas Dernekleri içinde bulunmuş oralarda faaliyet göstermişlerdir. Abhaz ismini kullanan ilk dernek 1967 yılında Abhazların yoğun olarak yaşadığı İstanbul’da İstanbul Kafkas Abhazya Kültür Derneği adı altında kurulmuştur (abhazderneği.org, 2013). Daha sonra kurulan Abhaz dernekleri Abhaz-Gürcü savaşı dönemine denk gelmektedir. Bunlardan en önemlisi yine Abhaz köylerinin yoğun olarak bulunduğu Düzce ilinde 17 Haziran 1992 yılında kurulan Düzce Abhaz Kültür Derneği’dir (duzceabhaz.org, 2014). Bu tarihten sonra Abhaz-Gürcü savaşına toplanan yardımların organizasyonu amacıyla kurulan Abhaz Dayanışma Komitesi dışında Abhazlar açısından önemli bir örgütlenme olmamıştır. Abhazlar diğer illerde Kafkas Dernekleri altında faaliyetlerine devam etmiştir. Ancak 2008 yılından itibaren Rusya Federasyonunun Abhazya ve Güney Osetya Cumhuriyetlerini resmi olarak tanımasıyla Abhazlar arasında bir temsiliyet tartışması başlamış ve kendilerini Çerkes kimliğinden ayırarak Abhaz ismi ile örgütlenmeleri gerektiğini belirten açıklamalarda bulunmuşlardır. Eskişehir Abhaz Derneği yaptığı bir açıklamada şu ifadeleri kullanmıştır;

“Bizler, Türkiye de yaşayan Abhazlar, tıpkı Anavatanımız Abhazya’da olduğu gibi, anavatandan sürgün öncesi ve sonrasında kendimizi, asla Çerkes adı ile tanımlamadık. Bu adın nesnel bir dayanağı da yoktur. Biz Abhazları, bilinen Dünya tarihi boyunca Çerkes olarak tanımlayan herhangi bir medeniyet, millet olmamıştır.”, “tarihte bir Çerkes devleti mi vardı, Çerkesya bağımsız bir devlet olarak tanınmış mıydı, bugün resmi belgelerde bir Çerkes kimliği veya devleti mi var” (Schamis, 2011).

Bu açıklamayla Abhazların Çerkes kimliği altında yer alamayacağını ve kendilerinin ayrı bir ulus olduğunu belirtmişlerdir (Schamis, 2011). Bu gibi tartışmalar ve Abhazların yoğun yaşadığı yerlerde Kafkas Derneklerinden ayrılarak Abhaz Dernekleri kurmaları Çerkeslerin de Kafkas İsmi bırakarak Çerkes kimliğine ve ismine dönme yönündeki tartışmaları arttırmıştır. Bu süreç sonunda kurucu dernekler olarak İstanbul Kafkas Abhazya Kültür Derneği, Ankara Abhaz Kültür Derneği, Düzce

Abhaz Kùltür Derneği, Bolu Abhaz Kùltür Derneği ve İnegöl Abhaz Kùltür derneği bir araya gelerek 2010 yılında Abhaz Dernekleri Federasyonunu kurmuşlardır (cherkessia.net, 2010d).

Tablo 5.3. Abhaz Dernekleri Federasyona üye olan dernekleri

1- Ankara Abhaz Kùltür Derneği	2008
2- Bilecik Abhaz Kùltür Derneği	2004
3- Bolu Abhaz Kùltür Derneği	2008
4- Bursa Abhaz Kùltür Derneği	2010
5- Darıyeri-Hasanbey Köyü Abhaz Kùltür Derneği	2011
6- Düzce Abhaz Kùltür Derneği	1992
7- Eskişehir Abhaz Kùltür Derneği	2010
8- İnegöl Abhaz Kùltür Derneği	1991
9- İstanbul Abhaz Kùltür Derneği	1967
10- Kayalar Abhaz Kùltür Derneği	2011
11- Kocaeli Abhaz Kùltür Derneği	2015
12- Samsun Abhaz Kùltür Derneği	2014
13- Karaelmas Abhaz Kùltür Derneği	2019
14- Fındıcak Abhaz Kùltür Derneği	2018

Yukarıdaki liste incelendiğinde on dört üye dernekten iki tanesi Abhaz-Gürcü Savaşında, on bir tanesi ise Abhazya'nın bağımsızlığının Rusya Federasyonu ve diğer

beş ülke tarafından tanınması sonrasında kurulduğu görülecektir. İstanbul Abhaz Kültür Derneği bu süreçlerin öncesinde kurulan en eski Abhaz sivil toplum örgütüdür. Bu oluşumlardan önce bütün Abhazlar aynı illerdeki Kafkas/Çerkes sivil toplum örgütlerinde faaliyet yürütmüşlerdir.

5.2. ÇOĞULCU DEMOKRASİ PARTİSİ

“Çerkes” tartışmalarının ve açılımların en yoğun olduğu 2010’lu yıllarda, Çerkesler temsiliyet konusunda kendi içlerinde tartışmaya başladılar. Seçim dönemlerinde dernekleri ziyaret eden siyasiler ve siyasi partilerden aday olan Çerkes kökenli siyasetçiler dışında uzun bir dönem Çerkesler siyasetten uzak durdular. Derneklerdeki genel kanı tüm siyasi partilere eşit mesafede durmak yönünde olmuştur. Fakat yaşanan gelişmeler bazı Çerkeslerin, taleplerin iletilmesi ve karşılık bulması için siyasi mücadelenin içine girilmesi yönünde adım atmalarına neden olmuştur.

Çerkes Hakları İnsiyatifi kurucularının başı çektiği bir grup, Çerkeslerin siyasi bir parti kurması gerektiğine inanarak 15 Ağustos 2014 yılında Çoğulcu Demokrasi Partisini kurdular. Partinin kurucu başkanı aynı zamanda bir dönem Çerkes Hakları İnsiyatifi sözcüsü olan Kenan Kaplan olmuştur. Her ne kadar Çerkes partisi olarak kurulduğu söylene de partinin tüzüğünde Çerkes veya Kafkas kelimeleri geçmemektedir. Tüzüklerine göre parti kendini şu şekilde tanımlamaktadır:

Madde 2

- ÇDP Türkiye’nin, Demokratik bir düzlemde tüm halkların eşit yurttaş olduğu,
- Üst kimlik dayatmasınının olmadığı,
- Her kimliğin kaynaklardan eşit düzeyde faydalandığı,
- Demokrat, çoğulcu, eşitlikçi ve görüşmeci bir ülke olmasını savunan,
- Vicdanı ve insanlık onurunu önceleyen bir kitle partisidir. (ÇDP, 2017).

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere parti Çerkes kimliği mücadelesi yerine tüm kimlikleri içine alan bir mücadelenin daha yerinde olacağı ve bu gelişmeden Çerkeslerin de faydalanabileceğini düşünmektedir. Bu nedenle herhangi bir Çerkeslik vurugusu yapmamıştır. Ayrıca 2015 genel seçimlerine bağımsız adaylarla girme kararı alan parti Laz kökenli bir aday da göstermiştir (Milliyet, 2015). Özellikle KAFFED tarafında eleştirilen ve desteklenmeyen ÇDP 2015 genel seçimlerine bağımsız adaylarla katılmış

ve bağımsız adaylar ülke genelinde dokuz bölgede girdikleri seçimlerde yaklaşık ondörtbin oy almışlardır (ÇDP, 2015).

5.3. TÜRKİYE’DE YAYINLANAN BASILI YAYINLARIN İSİM İNCELEMESİ

Bu bölümde Türkiye’de Kafkas Dernekleri veya Sivil girişimlerin yayınladığı gazete, dergi, bülten gibi yayınların isimlerinde hangi dillerin tercih edildiği ve bu bakımdan oluşan Çerkes kimliği algısını ele alacağız.

Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyeti tarafından basılan ve ilk olma özelliğini taşıyan Ğuaze Gazetesinin ismi Çerkesçedir ve “rehber” anlamına gelmektedir. Yine Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti tarafından basılan Diyane dergisinin de ismi Çerkesçedir ve “annemiz” anlamına gelmektedir. Aşağıdaki listede Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyetinde Kafkas dernekleri tarafından basılan yayınların listesi ve detayları bulunmaktadır:

Tablo 5.4. Türkiye’de yayımlanan Kuzey Kafkasya ile ilgili süreli yayımlar (Yañçatoral, 2005)

Yayın Adı	Yayın Adı Dili	Anlamı	Yayın Yılı	Yer
Ğuaze	Çerkesçe	Rehber	1913	İstanbul
Diyane	Çerkesçe	Annemiz		
Kafkasya Dergisi	Türkçe		1953	İstanbul
Kafkas Mecmuası	Türkçe		1954	İstanbul
Yeni Kafkasya Dergisi	Türkçe		1957	İstanbul
Kafkasya	Türkçe		1964	İstanbul
Birleşik Kafkasya Dergisi	Türkçe		1964	İstanbul
Kuzey Kafkasya	Türkçe		1970	İstanbul
Kafkasya Birlik Mecmuası	Türkçe		1970	İstanbul
Kamçı Gazetesi	Türkçe		1970	İstanbul
Yamçı	Türkçe		1975	Ankara

Tablo 5.4. (Devam)

Nartların Sesi	Türkçe		1978	Ankara
Kafdağı	Türkçe		1987	Ankara
Kafkasya Gerçeği	Türkçe		1989	Samsun
Nart	Tüm Kafkas dillerinde bu kelime bulunmaktadır	Mitolojik Çerkes Halkı	1997	Ankara
Marje	Çerkesçe	Ha gayret	1991	Ankara
Jineps	Çerkesçe	Çiğ Damlası	2005	İstanbul
Mizağ	Çerkesçe	Yaramaz, Huysuz	2018	Eskişehir
Yedi Yıldız	Türkçe		1994	İstanbul
Abreklerin Günlüğü	Türkçe	Abrek: Kahraman	1997	Samsun
Tizeğus	Çerkesçe	Birlikteyiz	2012	Düzce
Derderu	Çerkesçe	Bizbize	1991	Kayseri
Di Duney	Çerkesçe	Dünyamız	2008	Tokat

Osmanlı Dönemi'nde çıkarılan basılı yayınların isimlerinin Çerkesçe olmasına rağmen Cumhuriyet Dönemi'nde basılan ilk yayınların ismi Türkçedir. Bunda dönemin politikalarının ve başka dilde yayın yasağının olmasının etkisi büyüktür. Cumhuriyet Dönemi'nde Çerkesçe isimle yayınlanan ilk basılı yayın 1992 yılında yayın hayatına başlayan "Marje" dergisidir. Bu yayınların içinde en uzun soluklusu KAFDER-KAFFED'in yayın organı olan Nart dergisidir. Nart dergisi 1997-2014 yılları arasında 90 sayı basılmış, 91. Sayısı hazırlanmasına rağmen ekonomik nedenlerle basılamamıştır. Dergi isminde tüm halkları içine alması bakımından tüm Kafkas halklarının mitolojisinde olan mitolojik bir Çerkes halkı olan NART ismi kullanılmıştır. (Kaffed, 2011)

Yukardaki listelerden de anlaşılacağı üzere basılı yayınların isimleri Türkçe olanların dışında diğerlerinin tümünün ismi Çerkesçedir. Her ne kadar marjinal olarak farklı düşünen grup yada kişiler olsa da bu konuda diğer halklar tarafından bir tartışma olmaması, Türkiye’de yaşayan Kuzey Kafkas halkların çoğunluğunun Çerkes olarak adlandırıldığı algısı sonucuna ulaşmak mümkündür.

Resim 5.3. Nart Dergisi Haziran 2011 de yayınlanan 79. sayısının kapak resmi (Kaffed, 2011).

2020 yılı itibari ile bu yayınlardan sadece Jineps gazetesi ve Mizağ dergisi yayın hayatına devam etmektedir. Jineps gazetesi gazetenin internet sitesinde şöyle yazarak Çerkesleri Kuzey Kafkasya’ dan sürülen halklar olarak almıştır:

Biz Diaspora Çerkesleri, Kafkasya’ dan sürülen halklarız. Yurttaşları olarak yaşadığımız ülkelerin temel toplumsal değerlerine, demokratik gelişimine ve kültürümüzü yok saymayan tüm yönetimlerin olumlu tavırlarına karşı olumlu tutumumuz, demokratik sürece katkıda bulunarak devam edecektir (jinepsgazetesi.com, 2020).

Buradan da anlaşılacağı üzere gazetenin Çerkes kimliği algısı Kafkasya'dan sürülen tüm haklar olduğu anlaşılmaktadır. Gazete 2005 yılında yayın hayatına başlamış ve yayınlarına halen devam etmektedir. Yayın politikası ve içerikleri incelediğimizde diasporada ve anavatanda tüm Kafkas halklarının sorunlarını ve kültürlerini içeren yayımlar yapıldığı gözlenmektedir.

Mizağe dergisinin 1. Sayısında "Başlarken" adlı bölümde ise Çerkesleri 1864 soykırımı ile Kafkasya'dan Anadolu topraklarına savrulan topluluk olarak ifade etmektedir. Buradan tam olarak Çerkes kimliğini için sadece Adigeler için kullanıldığı anlamı çıkamayacağı gibi dergi içinde ele alınan konuları incelediğimizde, tüm Kuzey Kafkas halklarının siyasi, politik ve kültürel hakları konuları işlendiği görülmektedir. Buda derginin Kafkas Halkları içinde bir ayrıma gitmediği fikrini ortaya çıkarır. Ayrıca yazar kadrosunda her akımdan (Birleşik Kafkasya, Kafkas Forumu, KAFFED vs.) yazarların olması Çerkes kimliğini tüm Kuzey Kafkas halkları için kullanıldığı izlenimini vermektedir (mizagedergi.com, 2019).

Buradan anlaşılacağı üzere, günümüzde Türkiye'de basılan süreli yayınlarda Çerkes Kimliği Kuzey Kafkas halklarının tümünü kapsayacak şekilde kullanıldığı sonucu çıkarılabilmektedir.

Resim 5.4. Jineps Gazetesi ve Mizağe Dergisi (Mizağe, 2019, Jineps, 2019).

5.4. GÖRSEL VE SESLİ MEDYA İNCELEMESİ

Tezimizin hazırlandığı tarih itibariyle Türkiye’de Çerkesçe yayın yapan herhangi bir televizyon kanalı bulunmamaktadır. Özellikle anayasada farklı dillerde yayın yapılmasının önündeki engellerin kaldırılması ve TRT’nin Kürtçe ve Arapça yayın yapan kanallarının açılmasından sonra Çerkesler arasında TRT Çerkes açılması yönünde bir istek ortaya çıkmıştır. Bir dönem TRT’de haftada bir gün yarım saat olarak Çerkesçe program yapıldı. Türkiye tarihinde ilk olan bu program “Kültürel Zenginliğimiz” adıyla yayınlandı. Programda Çerkes Kültürüne ait müzik ve dans gösterileri ve kısa belgesellerin Çerkesçe seslendirmeleri yer aldı. Bunların yanında gündemdeki gelişmeleri içeren kısa bir haber bölümü de yer almaktaydı (Hurriyet.com.tr, 2004). Diğer günlerde ise Türkiye’de konuşulan Kürtçe, Arapça ve Boşnakça yayınlar yapıldı. 2004 yılında başlayan bu uygulamanın yayın saati önce televizyon seyredilme oranlarının düşük olduğu sabah erken saatlere alındı, daha sonra da yayından kaldırıldı.

TRT KURDİ ve TRT ARABİ’nin açılmasından sonra Çerkesler arasında da TRT Çerkes için girişimler arttı. Siyasilerin yoğun olarak katıldığı federasyon genel kurullarında bu konu sürekli gündeme getirildi. Sivil inisiyatifler tarafından TRT Çerkes’in açılması talebiyle 2012 ve 2018 yıllarında olmak üzere Çerkeslerin yoğun olarak yaşadığı Kayseri’de iki miting düzenlendi (memurlar.net, 2019). Fakat tüm girişimlere rağmen TRT Çerkes talebi devlet yetkilileri tarafında uygun görülmedi.

Sesli medyada ise Ulusal yayın yapan bir radyo bulunmamaktadır. Yerel olarak ise yine Çerkes nüfusunun yoğun olarak bulunduğu Samsun bölgesinde yayın yapan ve RTÜK’e kayıtlı Radyo Adige bulunmaktadır. Radyo yayınlarına 2019 yılında başlamıştır. Radyoda yayınlarında şimdilik sadece Kafkas Müzikleri çalmakta ve bunun dışında herhangi bir program bulunmamaktadır. Radyo sahibi ile yaptığım görüşmede radyonun anadilde yayın yapabilmesi için RTÜK’e ayrı bir başvuru yapılması gerektiğini ve RTÜK genel kurulunun toplanarak buna onay vermesi gerektiğini bunun bir sonraki aşama olduğunu, yakında bu işlemlere başlayacaklarını ifade etmiştir. Radyo sahibine isim tercihinde neden “Adige” tercihini yaptığı sorulduğunda yıllarca bu kültürün emektarı, taşıyıcısı olanların Çerkesler olduğunu, Çerkes kelimesinin bazen tüm Kafkas halklarını kapsayacak şekilde kullanılabilmediğini, bu nedenle tam anlaşılması

için “Adige” ismini kullandığını ifade etmiştir. Müzik tercihlerini nasıl yapıldığı tüm Kafkas müzikleri mi yoksa sadece Çerkes müzikleri mi yayınladıkları sorusuna ise, dil öğrenimine faydalı olunur ümidiyle daha çok sözlü Çerkes müzikleri çaldıklarını, arada diğer Kuzey Kafkas halklarının müziklerini de çaldığını ifade etmiştir. İsimle ilgili kendisine herhangi bir olumsuz dönüş olmadığını, kuruluş aşamasında Samsun’da bulunan tüm Kafkas/Çerkes STK’ların görüş ve desteklerini aldığını ifade etmiştir (G-36). Görüşme tarihinde Samsun’da Samsun Çerkes Derneği, Samsun Birleşik Kafkasya Derneği, Samsun Adige Hase Derneği ve Samsun Abhaz Derneği olmak üzere 4 dernek bulunmaktadır.

5.5. SOSYAL MEDYA PLATFORMLARINDA GENEL DURUM

Artık günümüzde insanlar fiziksel mekânlardan ziyade sosyal medya ortamlarında örgütleniyor, fikir paylaşıyor, buradan hareketle ortak eylemlerde yer alıyorlar. Son zamanlarda yapılan sokak hareketlerinin, eylemlerin çoğu sosyal medya üzerinden hareket eden kitleler tarafından yapılmaktadır (Babacan, 2014, s.137). Diasporada ve Kafkasya’da bulunan Çerkesler de bu ortamı etkin olarak kullanmaya çalışan topluluklardandır. Özellikle anavatanla ilişkilerde sosyal medya en önemli iletişim ortamlarından birisi haline gelmiştir.

Türkiye bazlı Çerkes/Kafkas sosyal medya hesapları bakımından bir inceleme yaptığımızda Çerkes kimliğinin hangi anlamda kullanıldığı yönünde bir çıkarım yapabiliriz. Aşağıda günümüzde aktif bazı Sosyal Medya Hesapları ve yaklaşık üye sayıları yer almaktadır.

Adı	Platform	Üye/Takipçi Sayısı
Çerkes	Facebook	70 bin üye
Çerkes TV	Facebook	99 bin üye
Kaffed	Facebook	49 bin üye
ÇerkesFed	Facebook	6,7 bin üye
Kafkasya	Facebook	17 bin üye
Kuzey Kafkasyalılar	Facebook	19,8 bin Üye
KAFDAV	Facebook	10 bin üye
Cherkesia.net	Facebook	7001 Üye

Kaffed	Twitter	7163 Takipçi
ÇerkesFed	Twitter	1084 Takipçi
Çerkes TV	Instagram	64,5 bin Takipçi
Kaffed	Instagram	7003 Takipçi
Kafkas TV	Instagram	43.2 bin Takipçi

Yukarıda yer alan veriler Ocak 2020 itibariyle sosyal medyada en çok üye/takipçi olan Kafkas/Çerkes sosyal medya hesaplarıdır. Yukarıdaki listeden anlaşılacağı üzere sosyal medyada Çerkes ismi Kafkas ismine göre daha ön plandadır. Fakat sayfa içerikleri ve üyeler incelendiğinde Çerkes isminin tüm Kuzey Kafkas Halkları için kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Özellikle bu yönde faaliyet gösteren ve Resmi bir sivil toplum kurumu olan Kafkas Dernekleri Federasyonunun sosyal medya hesabının en çok üyesi olan hesap olması bu algıyı desteklemektedir. Çerkes kelimesinin sadece Adigeler için kullanılması gerektiğini ve Kafkasya’da Çerkes kimliği altında tek bir ulus olarak devletleşmesini savunan Çerkesya Yurtseverlerin sosyal medya hesabı Cherkesia.net sayfasının ise sadece 7001 üyesinin olması dikkat çekicidir. Buradan sosyal medya dünyasında çoğunlukla, Çerkes kimliğinin sosyal medyada tüm Kuzey Kafkas Halkları için kullanıldığı anlamı çıkarılabilir.

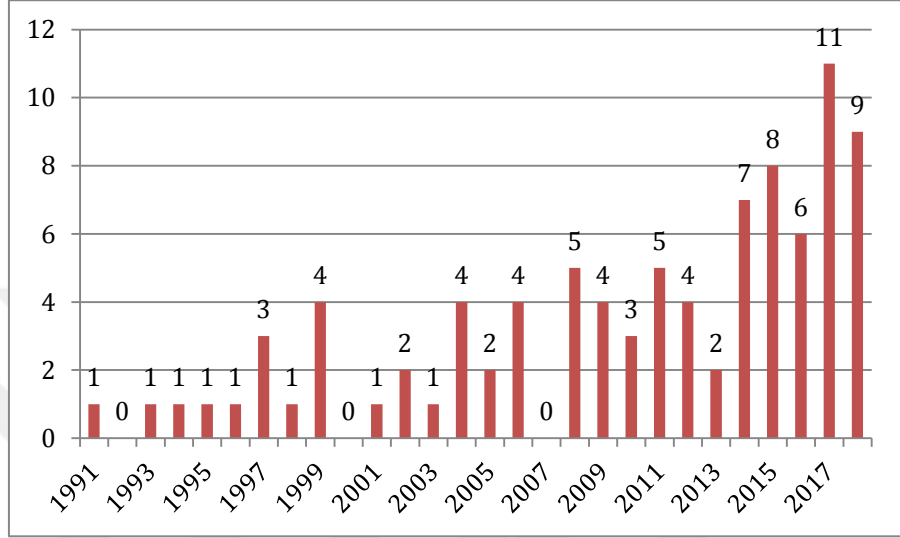
5.6. AKADEMİK DÜNYADA ÇERKES KİMLİĞİ

Araştırmanın bu bölümünde diasporada Çerkes Kimliği üzerine yazılan tezler incelenmiş, çalışmaların hangi yıllarda yoğunlaştığı, tez konularının yıllara göre nasıl değiştiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çerkes kimliği ve siyasal tarihi üzerine yazılan tezler ve araştırma konuları oldukça yeni sayılabilecek düzeydedir. YÖK tarama merkezinde yüksek lisans ve doktora tezlerinde isim üzerinden yaptığım araştırma sonuçlarına göre çıkan sayılar şöyledir;

Tez İsmi	Tez Sayısı
Çerkes veya Çerkes kelimeleri geçen tez sayısı	43
Adige kelimesi geçen tez sayısı	23
Kafkas&Kimlik kelimeleri geçen tez sayısı	44

Bu tezlerin yayınlanma tarihlerini incelediğimizde aşağıdaki şekilde bir grafik oluşmaktadır;

Şekil 5.1. Yıllara göre yayınlanan tez sayıları.

Grafikten de anlaşılacağı gibi 2000 li yılların sonrasında yayınlanan tez sayılarında ciddi bir artış vardır. Özellikle bir şahsa ithafen yazılan tezler dışında -örneğin *Çerkesler Katibi Yusuf'un Selim-Name'sinin mukayeseli metin tenkidi ve değerlendirilmesi* tezi gibi- Çerkes kimliği ve sosyo-kültürel yapısı gibi konuları içeren tez konularının yüzde doksan dördü 2002 yılı ve sonrasında yazılmıştır. Bu nedenle bu çalışma alanı güncel bir alan diyebilmekteyiz.

Yine Ulusal yayın tarama merkezi olan Proquest sitesinde, yabancı dillerdeki tezlerden konumuzla ilgili olabilecek alanlardan taradığım 2651 tezdten 758'inde kimlik, diaspora ve Çerkes kelimesi geçmektedir. Tez isimleri ve konu başlıkları incelendiğinde bu tezlerden yalnızca 4 tanesi doğrudan Çerkes kimliği konusunu ele almaktadır. Bu tezlerin dördü de 2007 sonrasında yayınlanmıştır. Bu tezlerden iki tanesi akademik çalışmalarını yurt dışında yapan Türkiyeli akademisyendir ve konuları yine Türkiye'de yaşayan Çerkesler üzerinedir.

Tez isimleri üzerinde yaptığım incelemelerde erkes kelimesi genellikle erkes=Adige şeklinde kullanılmaktadır. Çerkes kelimesinin tüm Kuzey Kafkas halklarını kapsayacak şekilde kullanıldığı başlıklar ise genelde tarih alanında yazılmış, sürgün zamanında kullanılan ve Kuzey Kafkas sürgününü anlatan “Çerkes Muhacirleri” rneğinde olduğu gibi tarih konulu tezlerdir.

ALTINCI BÖLÜM

6. KAFKASYA VE DİASPORADA ÇERKES KİMLİĞİ ARAŞTIRMA SONUÇLARI

Bu bölümde Diasporada ve Kafkasya’da Çerkes isminin nasıl algılandığını, hangi şartlarda değiştiğini veya değişmediğini tespit etmek, tarihsel sürecin ve yönetim şekillerinin algılarda nasıl değişiklikler yapabildiğini ortaya çıkarmak amacıyla yine diaspora ve Kafkasya’dan kişilerle yaptığımız görüşmeler ve sonuçları değerlendirilecektir.

6.1. GÖRÜŞME SORULARI

Araştırma yöntemi bölümünde de belirtildiği gibi Kafkasya’da ve Diasporada Çerkes Kimliği algısını ölçmek için derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmelerde görüşmecilerin verdiği cevapların değerlendirmesini yapabilmek için görüşmecilere aynı sorular sorulmuş, verdikleri cevaplara göre konuşmanın seyri farklı konulara yönelebilmıştır. Diasporada görüştüğüm konuşmacılara aşağıdaki sorular sorulmuştur;

- 1- Hangi Kafkas halkına mensupsunuz?
- 2- Yaşadığınız bölgede veya memleketinizde başka Kafkas halkları var mı? Varsa hangi Kafkas halkları var?
- 3- Anadilinizi konuşabiliyor musunuz? Çerkesçe denildiğinde hangi dil aklınıza geliyor?
- 4- Çerkes denildiğinde siz hangi Kafkas halk/halklarını anlıyorsunuz?
- 5- Siz kendinizi hangi kimlikle ifade ediyorsunuz?
- 6- (Eğer Çerkes cevabı verildiyse)
 - a) Bu sürekli mi böyleydi yoksa belli bir dönemden sonra mı kullanmaya başladınız?
 - b) Daha önce kullanmamanızın nedenlerini söyleyebilir misiniz?
 - c) Köyünüzde hiç Çerkes kelimesi kullanılıyor muydu?

(Eğer Çerkes cevabı verilmediyse)

a) Bu sürekli mi böyleydi yoksa daha önce kendinizi Çerkes olarak tanımladığınız oldu mu?

b) Böyle bir ihtiyacı neden hissettiniz, yaşanan bazı olaylar buna neden olmuş olabilir mi? (Abhaz-Gürcü Savaşı, Çeçen Rus Savaşı vs.)

c) Kendinizi başkalarına tanıtırken kendi halkınızın adını mı kullanıyorsunuz (Çeçen, Oset, Adige gibi), kendinizi Çerkes olarak da tanıtmaya gereği hissettiğiniz oldu mu?

7- Sizce Çerkes olmayanlar insanlara Çerkes kimdir denildiğinde hangi halkı anlıyorlar?

8- Biri size birinden “şu da Çerkesmiş” diye bahsettiğinde aklınıza ilk ne geliyor? Veya onun hangi Kafkas halkından olduğunu sorma gereği hissediyor musunuz?

9- Osmanlıda ilk kurulan STK olan Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyeti Çerkes ismi ile kurulmasına rağmen Cumhuriyet Sonrasında nerdeyse 2000 li yıllara kadar dernekler Kafkas ismi ile kuruldu. Bunun nedeni hakkında bir fikriniz var mı?

10- Üyesi olduğunuz veya sürekli irtibat halinde olduğunuz herhangi bir Kafkas sivil toplum örgütü var mı? Adı nedir? Neden Çerkes/Kafkas ismini kullanıyor?

11- 2000’li yıllardan sonra bazı sivil toplum örgütleri isimlerini “Çerkes Derneği” olarak değiştirdiler. “Çerkes” ismini kullanan yeni STK’ler kuruldu. Üyesi olduğunuz STK isim değişikliği yaptıysa nedeni hakkında bir şeyler söyleyebilir misiniz?

12- Geri dönüş hakkında ne düşünüyorsunuz? Daha önce dönüş yapan bir tanıdığınız oldu mu?

13- Kendinizi hangi parti adı söylemeden siyasi görüşe yakın hissediyorsunuz?

Kafkasya’da yaşayan Çerkeslere ise aşağıdaki sorular sorulmuştur;

- 1- Hangi Kafkas halkına mensupsunuz?
- 2- Çerkes denildiğinde hangi Kafkas halkını anlıyorsunuz?
- 3- Çerkesçe denildiğinde hangi dili anlıyorsunuz?
- 4- Kendinizi tanıtmak için hiç Çerkes kelimesini kullandınız mı?
- 5-Kafkasyada veya Rusya Federasyonu'nda tüm Kuzey Kafkasyalıların Çerkes olduğu gibi bir algı var mı?
- 6- Eğer bir Rus'a "Çerkes kimdir?" diye sorarsak hangi halkı anlar?

Kafkasya bölümünde görüştüğüm kişilerin bazılarıyla Çerkesçe, bazıları ile İngilizce, dönüş yapanlarla veya Kafkasya'da öğrenci olanlarla Türkçe görüşme gerçekleştirilmiştir. Dönüş yapanlara ve Kafkasya'daki üniversitelerde öğrenci olanlara aynı zamanda diaspora için hazırlanan sorular da sorulmuş, Kafkasya ve diasporadaki Çerkes kimliği algısını karşılaştırmaları da istenmiştir. Görüşmeciler genel olarak sorulara kısa cevap vermeyi tercih ettilerse de görüşmecileri daha detaylı bilgi vermeleri yönünde teşvik edilmiştir.

6.1.1. Görüşme Çerçevesi

Araştırmamızın mümkün olduğu kadar doğru sonuçları verebilmesi adına görüşmeci seçimi Çerkeslerin yaşadığı her bölgeden ve Adigeler çoğunlukta olmak üzere tüm Kafkas halklarından seçilmiştir. Çalışma süresince toplan 44 görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşülen kişilerden 30'u Adige, 7'si Abhaz, 2'si Karaçay, 1'i Lezgi, 2'si Ubıh, 1'i Oset 1 tanesi ise Kumuk kökenli Kafkas Halklarından oluşmaktadır.

Görüşme yaptığım kişilerin eğitim durumlarının nispeten yüksek olduğundan çalışmanın bu çerçevede değerlendirilmesi faydalı olacaktır. Görüşmecilerin eğitim durumları;

Okur Yazar	1 kişi	%2,3
İlkokul	1 kişi	%2,3
Lise	12 kişi	%27,3
Ön Lisans-Lisans	25 kişi	%56,8

Yüksek Lisans 5 Kişi % 11,3

Görüşmecilerin cinsiyet dağılımı ise;

Kadın: %34,1 Erkek: %65,9

Görüşmecilerden 7'si Kafkasya bölgesinden 37 kişisi ise çoğunluğu Türkiye'de yaşayan diaspora bölgesindedir.

Görüşmecilerin yaş dağılımı;

18-25 yaş arası 3 kişi

26-40 yaş arası 21 kişi

41-60 yaş arası 18 Kişi

61-82 yaş arası 2 kişi

Görüşme yaptığım kişilerin 27'si (%55) belirli oranda anadillerini konuşabildiklerini belirtmişlerdir.

6.2. KAFKASYA'DA ÇERKES KİMLİĞİ ALGISI

Kafkasya'da görüştüğüm kişilerde Çerkes'in hangi Kafkas halkı için kullanıldığı konusunda tam bir mutabakat bulunmaktadır. Görüştüğüm tüm kişiler Çerkes isminin Adigelere yabancıların tarafından verilen bir isim olduğu konusunda hemfikir oldular. Çerkesçede "Çerkes" kelimesinin karşılığı olarak "Adige (АДЫГЪЭ)" kelimesi kullanıldığı için görüşme sırasında "Çerkes(Чэркэс)" şeklinde kullanılarak sorulup teyit edilmiştir.

Hangi Kafkas halkına mensupsunuz sorusuna görüşmecilerden 5'i Adige, ikisi Kabardey(Adige Halklarından Bir Boy) olarak cevap vermiştir.

Görüşmecilere Çerkes denildiğinde hangi Kafkas halkını anladıkları sorulduğunda Kabardey-Balkar Cumhuriyetinden bir görüşmeci Adige bayrağında bulunan 12 yıldız temsil eden Adige boylarını anladığını belirtmiştir (G-30). Diğer bir görüşmeci de aynı şekilde Kuzey Kafkasya bölgesinde Çerkesçe (Адыгъабзэ) konuşan halkları anladığını ifade etmiştir (G-27). Başka bir görüşmeci ise Karaçay-Balkar Cumhuriyetinde yaşayan ve Çerkesçe konuşan grubu anladığını ifade etmiştir (G-28).

Çerkesçe denildiğinde hangi dili anlıyorsunuz sorusuna ise Kafkasya'dan görüştüğüm tüm görüşmeciler Adigabze (Adigece-Çerkesçe) cevabını vermiştir. Kabardey Balkar bölgesinden görüştüğüm görüşmeciler ise Adigecenin yanında

Kabardeyce diye ekleme yapmışlardır. Adigey Cumhuriyetinden görüştüğüm görüşmeciler sadece Adigece cevabını vermişlerdir.

Kendinizi tanıtmak için hiç “Çerkes” kelimesini kullandınız mı sorusuna Moskova’da yaşayan bir görüşmeci Rusya’da yapılan son nüfus sayımında kendini Çerkes olarak yazdığını ve bazen Rusça şarkı sözlerinde “Çerkes” kelimesini kullandığını ifade etmiştir (G-27). Diğer bir görüşmeci ise “Çerkes” kelimesini kullanmadığını ama Rusça konuşurken daha çok yaşadığı bölgeyi ifade eden “Kabardinski (Kabardeyli)” kelimesini kullandığını ifade etmiştir (G-28). Kuzey Osetya’da yaşayan Adige bir görüşmeci ise “Çerkes” kelimesini İstanbul’a gezmek için geldiğinde Türklerle konuşurken Rus olmadığını ifade etmek için Türkiye’de yaygın olarak kullanılan Çerkes kelimesini kullandığını söylemiştir (G-29). Türkiye’den anavatana dönüş yapan ve şu an iş gereği Kafkasya dışında bir bölgede bulunan görüşmeci ise Ruslarla Rusça konuşurken “Çerkes” kelimesini kullandığını Bunun dışında Adige ismini kullandığını ifade etmiştir (G-30). Yine anavatana dönüş yapmış görüşmeci şöyle demiştir

Çünkü orada hiçbir Adigenin ben Çerkesim dediğini duymadım bunu genelde Ruslar kullanıyor. Moskova’da da buldum, orda bir Çerkes pazarı var. Onlar Çerkesya olarak da kullandığı oluyor. Kendi Çerkesler ben Çerkesim demiyor ben Adigeyim diyor. Diğer Kafkas halkları da ben Çeçenim ben Dağıstanlıyım diyor o şekilde kullanılıyor (G-5).

Görüşmecilere diğer bir soru olarak Kuzey Kafkasya’da yaşayan tüm halkların Çerkes olduğu algısı olup olmadığı sorulmuştur. Tüm görüşmeciler Kuzey Kafkasya’da sadece Adigelerin Çerkes olarak tanındığını belirtmiştir. Diğer halkların kendilerini kendi etnik isimleriyle (Çeçen, Oset, Avar, Abaza vs.) adlandırdıklarını ve tüm Rusya’da bunun böyle bilindiğini belirtmişlerdir. Böyle bir tanımlamanın bu güne kadar gündeme bile gelmediği konusunda tüm görüşmecilerin hem fikir olduğu görülmüştür.

Görüşmecilere sorulan son soru Çerkes olmayan bir Rusya Federasyonu vatandaşına Çerkes kimdir diye sorulması durumunda hangi halkı anlayacağı sorusudur. Kuzey Osetya’da yaşayan bir görüşmeci Rusların Çerkes dediklerinde aklına gelen ilk halkın isminde Çerkes kelimesi geçmesinden dolayı Karaçay-Çerkes Cumhuriyetinde yaşayan Adigeler olduğunu fakat daha bilgili ya da bu bölgeden yakın arkadaşları olanların Kuzey Kafkasya bölgesinde bulunan ve Adigelerin yaşadığı 3 Cumhuriyette yaşayan Adigeler olduğunu söylediklerini belirtti (G-29). Yine Adigey bölgesinden

görüştüğüm bir görüşmeci Rusların ilk etapta Karaçay-Çerkesk cumhuriyetinde yaşayan Adigeler akıllarına gelse de Adigece konuşan tüm halkların Çerkes olarak adlandırdıklarını ifade etmişlerdir (G33). Nalçık'te yaşayan görüşmeci ise şöyle demiştir;

Tanıştığım tüm Rusların Kafkasya ve bu bölgede yaşayan halklar hakkında bilgisi yoktur. Bazıları Kafkasya'da yaşayan bazı halkların ve Dağıstan Çeçenya Adigece gibi bölgelerin adını duymuştur. Mutlaka az da olsa burası hakkında detaylı bilgiye sahip olan Ruslar vardır, tabi bu arada bu bahsettiklerim Kafkasya'dan uzakta mesela Moskova'da yaşayan Ruslar. Kabardey Balkar bölgesinde ve Adigece bölgesinde yaşayanlara genelde Çerkes diyorlar. Fakat bazen sadece Karaçay Çerkesk Cumhuriyeti'nde yaşayanları Çerkes olarak bildikleri de oluyor (G-28).

Verilen cevaplar doğrultusunda ulaştığımız sonuç Rusçada Черкэс (Çerkes) kelimesinin sadece Kuzey Kafkasya'da yaşayan Adigeler için kullanıldığı, Türkiye'de yaşayan Çeçen, Abaza, Oset, Karaçay gibi halkların Ruslar tarafından Çerkes olarak adlandırılmadığı aynı zamanda bu halkların hiçbir zaman kendilerini Çerkes olarak adlandırmadığı görüşmeciler tarafından belirtilmiştir. Ayrıca görüşülen kişiler Çerkes kelimesini sadece Rusça konuşurken kullandıklarını Adigece (Çerkesçe) konuşurken “Çerkes” yerine “Adige” kelimesini kullandıklarını, sadece yaşadıkları yada ait oldukları bölgeyi ifade ederken bölgesel adlarını kullandıklarını belirtmişlerdir.

6.3. TÜRKİYE'DE ÇERKES KİMLİĞİ ALGISI

Çerkes nüfusunun en çok olduğu Türkiye, doğal olarak Çerkes kelimesinin en çok kullanıldığı ülkedir. Gerek Adige nüfusunun çokluğu gerekse diğer Kafkas halklarının nüfusunun çok olması ve aynı kaderi yaşamış halklar olmaları nedeniyle bu kelimeye yüklenen anlam bölgeden bölgeye, kişiden kişiye değişebilmiştir. Çalışmamızın bu bölümünde Türkiye'de görüştüğüm kişilerin verdiği cevaplarla Çerkes kimliğinin nasıl algılandığı konusuna açıklık getirmeye çalışacağız.

6.3.1. “Çerkes” ve “Çerkesce” Algısı

Görüşmecilere “Çerkesce” denildiği zaman hangi Kuzey Kafkas dillerinden hangisini anladığı sorulmuştur. Görüşmecilerin 28'i Adigece cevabı verirken 15'i Kabardeyce, Şapsığca, Besleneyce gibi aslında Adigece dilinin lehçeleri olan tanımlamayı yapmıştır. Bu soruya özellikle İç Anadolu'da yaşayan bazı Abhaz

görüşmeciler Abazaca cevabını vermişlerdir. Ubıh bir görüşmeci ise Çerkesçe diye bir dil olmadığını bunu kabul etmediğini, Adigece diye sorulduğu takdirde Adigece cevabını verebileceğini ifade etmiştir (G-40). Verilen cevaplardan anlaşılacağı üzere farklı algılar olsa da büyük oranda Çerkesçe denildiğinde Adigelerin konuştuğu dil olan Adigecenin anlaşıldığını söyleyebiliriz.

Yine görüşmecilere Çerkes denildiğinde Kuzey Kafkas halklarından hangisi veya hangilerini anladığı sorulmuştur. Görüşmecilerin 20'si bu soruya Kuzey Kafkasya'dan sürgün yoluyla Anadolu'ya gelen tüm Kuzey Kafkas Halkları olarak tanımlarken, 24'ü Çerkeslerin sadece Adigeler olduğunu ifade etmişlerdir. Tokat ilinde yaşayan Abhaz bir görüşmeci bu soruya şu şekilde cevap vermiştir;

Çerkes dendiğinde Kafkasya'dan değişik sebeplerden dolayı Türkiye'ye göç etmiş Kafkas halklarını anlıyorum. Türkiye'de bunu anlıyorum daha doğrusu. Ama bunun anavatanda böyle olmadığını iyi bilmekteyim (G-2)

Yine Oset bir görüşmeci konuyu şöyle ifade etmiştir;

Çerkes kelimesi Adige dediğimiz halkları kapsıyor, ama tabii Çerkes biraz daha kapsayıcı bir kelime olduğu için Kuzey Kafkasya halkları daha çok içine giriyor. Türkiye'de Çeçenlerden Abazalara Osetlere hepsi giriyor. Yani Türkiye'de Türk kimliği nasıl bir üst kimlik olarak algılanıyorsa, Çerkes denilince de Karaçaydan Osetine, Abazasına, Kabardeyine hepsi bir üst kimlik olarak algılanıyor.(G-6)

Samsunlu Ubıh bir görüşmeci ise bu soruya şöyle cevap vermiştir;

Bana Adigeler olarak geliyor ama bu algı kişiye göre değişiyor. Hatta 20 sene önceki bu algı daha farklıydı. Konjonktüre göre değişen bir kavram. Üniversitede tanıştığım bir arkadaşım Çerkes olduğunu söylemişti. Fakat yıllar sonra ben onun Karaçay olduğunu öğrenmiştim. O yıllarda onlar kendilerini Çerkes kimliğiyle tanıtıyorlardı. Hatta Uzunyaylalı Abaza arkadaşlarım vardı onlar kendilerini Çerkes olarak tanıtıyorlardı. Hatta ben Çerkesim diyen Çeçenler bile vardı. Fakat 90'lı yıllardan sonra özellikle iletişimin artmasıyla Kafkasya ile olan ilişkiler artınca oradaki sınıflandırmalar buraya da yansdı ve bu arkadaşlar artık kendilerini Karaçay, Abaza, Çeçen olarak tanıtmaya başladılar...(G-39)

Samsun'da yaşayan ve Düzceli Abhaz olan bir görüşmeci aşağıda ki görüşü belirterek kimlik algısının bölgesel olarak değişebileceğini ifade etmiştir;

Çerkes denildiğinde Adigeler, Çeçenler, Ubıhlar... Samsun'da ben bunun içine Abazaları da katıyorum. Fakat Düzce bölgesinde böyle bir durum söz konusu olmuyor, Abazalar Çerkes değildir ayrı bir millettir diye algılanıyor. Fakat ben Çerkesi bir üst kimlik olarak gördüğüm için Abazaları da bunun içine katıyorum. Biraz da politik aslında. Ama mesela ben, Düzce'de dedeme desem ki ben Çerkesim, dedem kızır bana (G-38)

Yine Tokat'ta yaşayan Abhaz bir görüşmeci;

Yaşadığımız bölgede bir ayırım olarak düşünmeden Kafkasya'dan gelen tüm halkları kendini Çerkes olarak nitelendiriyor. Ben de bu güne kadar bir Abaza olarak kendimi Çerkes tanımının içinde kabul ettim ve bunda bir mahsur ve abes görmedim (G-7)

Adanalı olan bir Abhaz görüşmeci ise kendini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir;

Çerkes denilince, biz Abaza olsak da bizim Çerkes ismini Türkiye'de aldığımızı düşündüğümüz için biz komple herkes için Çerkes diyoruz. Özellikle Kabardeyler, Abazalar Çerkes diye aklıma geliyor diye bir şey söyleyemem ben. Hepsini aynı olarak görüyorum. Ben Çerkes olarak ifade ediyorum. Biz böyle yetiştirildiğimiz için öyle biliyoruz ve öyle de savunuyoruz şu anda (G-11)

Sivas'ta yaşayan Lezgi görüşmeci şu ifadeleri kullanmıştır:

... aslında bu Çerkesler arasında tartışılan bir konu, biz küçüklüğümüzden beri, Sivas bölgesinde özellikle, Çerkes denildiğinde hepimiz bu benliğe sığınıyoruz, sahip çıkıyoruz ama yaşlar büyüdükçe, algı arttıkça biraz daha Adigeler ön plana çıkıyor diyebilirim...(G-13).

Yine aslen Doğu Akdeniz bölgesinden olup Bursa'da ikamet eden Abhaz bir görüşmeci şu ifadeleri kullanmıştır:

Bu bölgeye göre değişir. Şimdi Abaza nüfusunun yoğun bulunduğu yerde bütün Kafkas hakları Abaza olarak nitelendirilir, bunun örnekleri vardır mesela Adapazarı bölgesinde Abaza nüfusu daha fazladır, Çerkes nüfusu daha azdır. Onun için burada ki bütün Çerkeslere de Şapsığlara da Abzehlere de Abaza derler. Bizim yaşamış olduğumuz Akdeniz bölgesinde ise Abaza nüfusu az, Adige nüfusu fazla olduğu içinde tüm hepsine Çerkes deniyor bizim bölgede (G-12).

Kafkasya'dan sürgüne uğrayan tüm Kafkas Halkları genel olarak köyler kurmuş uzun yıllar köylerde ikamet etmişlerdir. Doğrudan kentlere yerleşenler olmuşsa da bu genel nüfusun çok azına tekabül etmektedir. Duru böyle olunca neredeyse Türkiye'de yaşayan her Kafkas kökenli vatandaşın bir köy geçmişi ve/veya bir köyü vardır. Nitekim görüşme yaptığım tüm görüşmecilere köylerini sorduğumda köylerinin isimlerini söylemişlerdir. Görüşmecilerden 50 yaş üzerinde olanların çoğunluğunun yaşamının bir bölümü köyde geçmiştir. Bunun dışında kalanlar ise tatillerinin belli bir bölümünü köyde geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Köy yaşantısında "Çerkes" kelimesinin geçip geçmediği görüşmecilere sorulmuştur. Görüşmecilerin tümü köyde anadillerinde konuşurken "Çerkes" kelimesini kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. 14 kişi ise Çerkes kelimesinin hiçbir şekilde köyde kullanılmadığını ifade etmişlerdir. Çerkes kelimesinin kullanıldığı durumlar ise genelde köye Çerkes olmayan misafirlerin geldiği durumlarda onlarla Türkçe konuşurken kullandıklarını ifade etmiştir. İç Anadolu bölgesinden bir görüşmeci;

...bizim köyde hiç bir zaman insanlar kendi arasında Çerkes sözcüğünü kullanmadı. Ben bunu hiç duymadım. Ama ne zamanki dışardan Çerkes olmayan köylerden insanlar bizi gördü, ne zaman onlar bizim toplumların içine karışmaya başladı, biz de kendimizi dışarıya Çerkes olarak tanıttık. Ayrıca ben bu Çerkes söylemini ortaokul lise döneminde diğer insanlar beni tanımlarken kullandıklarına şahit oldum. Ama dediğim gibi köyümüzde veyahut başka Çerkes köylerinde kimse kendini Çerkes olarak nitelendirmez. Çünkü her kültürün içinde insanlar kendilerini tanımlamak için özel sözcükler kullanırlar. Mesela ben Kabardey kültürünün içerisinde, daha doğrusu Kabardey olan annemin köyünde insanların kendilerine Adige dediklerini kendi babamın köyünde de Abaza dediklerini biliyorum. Kendilerini öyle tarif ederlerdi ama her zaman Çerkes tabirini üçüncü kişilere izah etmek amacıyla bizim insanlarımız kullandı. Daha doğrusu Türkler bizi Çerkes olarak tanımladı, o yüzden böyle bir sınıflandırma söz konusu. Ben çok söylem olarak birebir yabancılardan işittim... Çerkesçeyi bilemeyen veya Çerkes kültürünü bilmeyen insan ya da Çerkes olmayan kişiler bizi Çerkes olarak tanımladı.(G-2)

diyerek Çerkes kelimesinin köylerde kullanımının, iletişim ve ilişkilerin arttığı dönemlerde ortaya çıktığını ifade etmiştir.

Yine İç Anadolu bölgesinden Oset bir görüşmeci bu soruya şu cevabı vererek Çerkes ve Oset kimliklerinin şehir hayatıyla birlikte kullanımlarına girdiğini ifade etmiştir:

...Yani hatırladığım kadarıyla köyde Çerkes kelimesi kullanılmıyordu. Daha çok Osetlerin, Türkiye'de kullandığımız (isimlendirme ile) Kuşha karşılığı kullanıyordu ... Yani Oset kelimesi de daha sonradan biraz daha dilimize yerleşti ama kendimizi Kuşha diyerek adlandırılıyorduk. (G-6).

Samsunlu Ubih bir görüşmeci ise aşağıdaki cevabı vererek Çerkesin bir şehirli yaşamın bir ürünü olduğunu ifade etmiştir:

“...köyde bizimkiler kendi araların da konuşurken Adigeyiz diye konuşurlardı. Çerkes ismi biraz da şehir tanımlaması gibi geliyor bana. Şehirde birbirimizi tanıtacağımız zaman, başkasına tanıtacağımız zaman daha doğrusu Çerkesiz diye tanıtıyorduk. Ama kendi aramızda onun Çerkes olduğunu biliyorsak “Adige misin?” diye sorardık.” (G-39).

Görüşmecilere Kuzey Kafkas halkları dışında kalan insanlara “Çerkes” kimdir diye sorulduğunda kimleri algıladıkları sorulmuştur. Görüşmecilerin 30’u bu soruya Kuzey Kafkasya’da yaşayan halkların Türkiye’de Çerkes olarak bilindiklerini ifade etmiştir. Görüşmecilerden 3 kişi Türkiye’de Çerkesler dışında yaşayanların Çerkes denildiğinde Adigeleri anladıklarını ifade etmiştir. Aslen Türkiyeli olup Almanya’da yaşayan 3 Türk vatandaşı da Almanya’da Çerkes denildiğinde Rusların anlaşıldığını ifade etmiştir. İç Anadolu’da yaşayan kadın bir görüşmeci ise “*Tanıdıkları kimse onu anlıyorlar. Çeçen tanıyorsa onu, Abaza tanıyorsa onu, Adige tanıyorsa onu biliyorlar.*

Bu ayrımı onların yapabildiklerini sanmıyorum.” diyerek aslında Türkiye’de yaşayan ve Kafkas Halklarından olmayan diğer vatandaşların bu konuda bu ayrımı yapabilecek kadar bilgilerinin olmadığını söylemiştir (G-14).

Buradan da anlaşılacağı üzere bu konuda özel araştırma yapan veya çok yakın akrabalık ilişkisi olanlar dışındakiler Çerkes kimliğinin Çerkes olmayanlar tarafından tüm Kuzey Kafkas halkları için kullanıldığı sonucunu çıkarılabilirler. Osmanlıdan itibaren bu kullanım şekli Türkiye’de yaygınlık kazanmıştır.

Görüşmecilere kendilerini hangi kimlikle ifade ettikleri sorulmuştur. Görüşme yaptığım 18 Adige ve 4 Abhaz görüşmeci bu soruya Çerkes cevabını vermiştir. Soruya Çerkes cevabını veren 4 Abhaz görüşmeci genellikle Abaza nüfusunun az olduğu yerlerde yaşayan İç Anadolu bölgesi Abazalardır. Yine görüşme yaptığım 1 Karaçay, 1 Oset, 1 Kumuk, ve 1 Ubih görüşmeci de kendilerini Çerkes kimliğiyle ifade ettiklerini söylemiştir. Bunların dışında kalan diğer görüşmeciler kendi etnik isimlendirmelerini kullanmışlardır (Adige, Abaza, Karaçay vs.).

İç Anadolu bölgesinden Abaza görüşmeci:

...Şimdi bulunduğum bölgede Çerkes kavimlerini ya da Çerkes kimliğini çok iyi bilmeyen insanlar da olabileceğinden dolayı, Çerkes kültürünün içerisinde olan farklı grupların detayına fazla girmeyip, daha çok Çerkes olduğumu, Çerkes kimliğine sahip olduğumu ifade ediyorum. Ama özelde daha samimi görüştüğüm insan gruplarına bunu şöyle ifade ediyorum. Daha öncede ifade ettiğim gibi annem Kabardey babam Abaza olarak sınıflandırmıştım. Ben o şekilde ifade ediyorum ama şunu da söyleyebilirim tabii, bir dilin temel unsuru annedir. Benim annemde haliyle Kabardey olduğundan dolayısıyla Kabardeyceye de hakim olduğum için kendimi bir yandan Abaza olarak hissetsem de Kabardeyceye hakim olduğumdan bir Kabardeylik hissi her zaman var...

diyerek yabancı toplumlar da kendini ifade edebilmek için daha görünür olan Çerkes kimliğini kullandığını belirtmiştir (G-2). Yine İç Anadolu Bölgesinden Karaçay bir görüşmeci ise aşağıdaki şekilde cevap vererek daha bilinir olan Çerkes kimliğini kullandığını ifade etmiştir:

“ben, aslında direk Çerkes kelimesi daha çok bilindiği için bizim diasporada-Türkiye’de, o yüzden genellikle Çerkesim demekle yetiniyorum. Çünkü daha fazla arkasından açıkladığım zaman her insan bunu bilmiyor. O yüzden bizim boylarımızın ayrı ayrı isimlerini bilmedikleri için genellikle sadece Çerkesim diyorum...” (G-3).

Reyhanlı bölgesinden olup Samsun’da ikamet eden Adige görüşmeci ise:

...Çerkes kimliği ile ifade ediyorum. Onun da sebebi şu yani az önceki bahsettiğim bu bütün Kafkasya halklarının içerisine bütün hepsini Çerkes diye

nitelendirilmesinin doğru ya da yanlışlığından ziyade, ben mesela bir şey diye bakarım bu bir politik üst kimlikmiş gibi algılayıp o şekilde değerlendirme yapıyorum. Yoksa Çerkesler gerçekten Adige midir ya da işte Abazalar Çerkes midir, Çeçen Çerkes midir tabii ki de o etnik sınıflandırmaya sokmadan sanki bir üst böyle sosyo-politik bir kimlikmiş gibi o yüzden kendimi dışarıda kamusal alanda ifade ederken Çerkes kimliği üzerinden Çerkes kelimesi üzerinden tanımlıyorum...

diyerek Çerkes kimliğinin aslında politik bir kimlik olduğunu ve Türkiye için etnik bir yapıyı ifade etmediğini, etmemesi gerektiğini belirtmiştir (G-37).

Sorulara verilen cevaplardan da anlaşılacağı üzere Çerkes kelimesinin hangi halkı temsil ettiği yaşanan bölgede hangi Kafkas halkının çoğunlukta olduğu doğrultusunda değişebilmektedir. Kimlik bilinci yüksek, Kafkas Sivil Toplum Örgütlerine üye veya müdavimi olanlar bu ayrımı net bir şekilde yapsalar da toplumun geneli itibari ile bölgede yaşayan Kafkas halkı çoğunluğuna göre bu durum değişebilmektedir.

6.3.2. STK ve Siyasete Bakış Açısı

Görüşmecilere Osmanlıda ilk kurulan STK olan Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyeti, Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti, Çerkes Numune Mektebi gibi sivil toplum örgütleri ve okullar hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra bu örgütlerin Çerkes ismi ile kurulmasına rağmen neden Cumhuriyet Sonrasında ilk kurulan STK'lerin Kafkas ismi ile kurulduğu sorulmuştur. Bu soruya görüşmecilerden 20'si fikrinin olmadığı cevabını vermiştir. 7 kişi ise Kafkas kelimesinin Çerkes ismine göre daha kapsayıcı olduğunu bundan dolayı bu ismin tercih edilmiş olabileceğini ifade etmiştir. Kalan görüşmecilerden bazıları bunun dönemin ulus kimliğe önem veren siyasi yönetim anlayışının etnik bir isme dayalı örgütlenmelere müsaade etmeyeceği için bu hareketin devam edebilmesi adına böyle bir tercih kullanılmış olabileceğini, bazıları ise yürütülen asimilasyon politikalarının kimlik anlayışın da ortaya çıkardığı farklı algıların bunun neden olmuş olabileceğini ifade etmiştir.

Sivashlı Lezgi bir görüşmeci:

...Benim kendi kanaatimce... Çerkesti sonra Kafkas oldu şu anda da aynı senaryo tersi olmaya başladı. Önceden bir bütünlük olması gerekirken şu anda kendi içimizde mi bir ayrımcılık yapıyoruz? Bu aslında çok konuşulacak bir durum nazarımda. Çünkü bu gün, isim vermeyim Ankara'daki büyük derneklere gidildiği zaman sadece Adige kültürü, Abaza kültürü varken, Bir Dağıstanlı bir Karaçay bir

Oset çok kabullenilmiyor. Bundan dolayı da diğer halklar ayrılarak kendi derneklerini kuruyorlar gibi geliyor bana, çünkü bununla ilgili sıkıntı yaşayanlardan biride benim. Biz Kafkas halkıyken bu gün Abazalar ayrı Adigeler ayrı Osetler ayrı birçok dernekler kuruldu, bunun önüne geçilmesi lazım diye düşünüyorum...

diyerek aslında Kafkas isminin tüm halkları kucakladığını derneklerin ayrışması da bu isim değişikliğinin bir sonucu olduğunu ifade etmiştir (G-13).

Abhaz bir görüşmeci ise:

...Kafkas bölgesel bir isim kapsayıcı bir isim. Nasıl balkanlar dediğimizde orda yaşayan birçok halkı birçok etnik ulusu kapsıyorsa Kafkasya dediğimizde de özellikle Kuzey Kafkasya dediğimizde o bölgedeki bütün halkları kapsadığı için Kafkas denmiştir diye düşünüyorum. Bu vatana gelirken bütün Kafkas bölgesinden geldiği için daha bütünleştirici unsur olarak her kes kendini Kafkasyalı sayıyor ama herkes kendini Çerkes Saymıyor. Herkes Kafkasyalı ama Herkeste Çerkes değil zaten...

diyerek Kafkas isminin bütünleştirmek için kullanıldığını düşündüğünü belirtmiştir (G-12) . Yine bir Abhaz görüşmeci ise:

...Yani tamamen benim kendi yorumum olsun. Bir asimilasyonla ilgili bağlantı olabilir. Çünkü Çerkeslerle Kafkaslar arasında bir fark vardır. Çerkes deyince bize daha yakındır. Kafkasya'da yaşayan halk ve toplum çok fazla. Hepsi Çerkes başlığı altında toplanamaz. Ama Kafkasya'dan gelip Çerkes olmayan kişiler oradaki halklara Kafkas diyebilirler. Ama biz Kafkas da değiliz. Bizim farklı bir yanımız var. Bunun sebebi belki bir milliyetçilik algısını veya olgusunu oluşturmayı engellemek için yapılmış olabilir diye düşünüyorum. Öncesinde "Çerkes" olup sonrasında "Kafkas"a dönmesi bunun bir işaretidir...

diyerek, etnik bir ismin kullanılması engellenerek milliyetçilik çağrıştıracak bir durumun önüne geçilmiş olabileceğini belirtmiştir (G-11). Çorumlu Adige bir görüşmeci:

...Siyasi olabilir. O zamanlar farklı ırklara bu kadar ılımlı bakılmıyordu, herkesin Türk olduğu iddia ediliyordu. Ama bir millet tamamen bir halktan oluşamaz. Yaşadığımız coğrafya buna çok da müsait değil. O yüzden birilerine dayatmak çok da mantıklı değil. Ben Çerkes olarak doğmuşsam bunu değiştiremem ki. Birilerinin de bunu değiştirmeye hakkı yok. Bu nedenle dayatma mıdır korku mudur bilmiyorum ama bir çekince olmuş olabilir...

diyerek 1940'lı yıllardaki siyasi ortamın bunu gerektirmiş olabileceğini belirtmiştir (G-15). Yine başka bir görüşmeci de Kafkasya'da yaşayan Türk kökenli halkları kullanarak örgütlenebilmek için bunun bir araç olarak kullanılmış olabileceğini ifade etmiştir:

"yani bana göre o dönemki uygulanan Türkleştirme politikası, yani Türkiye'de yaşayan tüm milletlerin Türk kimliği altında görünmesi gibi uygulanan bir

politikanın sonucudur. Kafkas Kültürü denince orada yaşayan Türkler de olduğu için onları da bir nevi Türkleştirmiş gibi oluyor...” (G-16).

Aslen Adıgey Cumhuriyeti vatandaşı olup uzun yıllardır Türkiye’de yaşayan görüşmeci de bu soruya aşağıdaki cevabı vererek dönemin politikasının bir sonucu olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir:

“Tamamen Çerkesin bir millet algısı yarattığı için. Türkiye’nin o dönemki siyasi reaksiyonları nedeniyle, o dönemin koşulları nedeniyle. Başka bir nedeni olamaz. Çünkü hiç bir Çerkes Kafkasyalıym demiyor ki. Çünkü Kafkasya çok geniş alanı ifade ediyor. Din, kültür, dil coğrafya iklim o kadar farklı olup da bütün o bölgede yaşayanlara Kafkasyalı demek bence Çerkeslerin hiç istediği bir şey değildir...” (G-33).

Aslen Hatay-Reyhanlı ilçesinden olup Samsun’da yaşayan Adige bir görüşmeci aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

...Cumhuriyetle birlikte algı şu şekilde sanırım, “Çerkes”i politik bir kimlikmiş gibi düşünüyorum ben, evet Kafkasya bir coğrafya, bu coğrafyayı nitelendirirken Kafkas kelimesi ve Kafkasyalılık kelimesi daha anlaşılabilir. Ama Çerkes benim düşünceme göre siyasi bir kimlik. Yani şimdi Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti, Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyeti’nde de sizin dediğiniz gibi içinde Asetini var Abazası var, ama Çerkes kimliğini kullanmışlar. Bu dernekler genellikle hem kültürel faaliyet yürütmenin yanında hem de siyasi faaliyet yürütmüşler. Ama Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan itibaren bütün etnik yapının üzerinden geçilmesi, bu derneklerin kapatılması vs. bu dernekler için Kafkas ismi daha uygun bir kimlikmiş gibi. Daha nitelendirici bir sıfatmış gibi, ulus kimliğe aykırı olmayan daha yumuşak bir geçiş olmasını sağlamış olabilir. Çünkü daha az ürkütücü bir isim... (G-37).

Yine Ubih görüşmeci de aynı soruya aşağıdaki şekilde cevap vermiştir:

“... cumhuriyet dönemine geldiğimizde ise; “Çerkes” ismi vebalı bir isim. Biraz da bu Cumhuriyetin ilk döneminin faşizan ikliminden kaynaklanıyor. Ethem’in veya o dönem iktidara muhalif kim varsa Çerkes ismiyle anılması, onları kötülemek için kullanılan bir yafta gibiydi Çerkes ismi. Bundan kaçınmış olabilirler. Kafkas ismi biraz daha nötr bir isim.” (G-39).

Görüşmecilerin Kuzey Kafkas STK’larına aidiyet durumları da sorulmuştur. Görüşmecilerin 32’si herhangi bir Kafkas Sivil Toplum örgütüne resmi olarak üye olduğunu 4 kişi ise üye olmayıp sadece dernek kültürel faaliyetlerine iştirak ettiklerini beyan etmişlerdir. 2 kişi ise herhangi bir şekilde Kafkas Sivil Toplum örgütüyle ilişkisi olmadığını beyan etmişlerdir.

Yine 2000’li yıllardan sonra bazı sivil toplum örgütlerinin isimlerini “Çerkes Derneği” olarak değiştirmeleri veya irtibatta oldukları dernekler isim değiştirdiyse bunun nedenleri hakkında neler düşündükleri de sorulmuştur. Tokat’ta yaşayan Abhaz bir görüşmeci:

...daha çok Çerkes çatısı altına bulunmak için, daha çok burada yaşayan insanların Adige Abaza dışında yoğunluk olarak bunlardan olması hasebiyle bu ismin değiştirildiğini düşünüyorum. Ama Kafkas olarak da kalabilirdi bence. Çünkü diğer halklardan Çerkes tanımının altında olmayan Lezgi'dir Kumuk'tur vesaire onları kendinden soyutlamış uzaklaştırmış olabilir diye düşünüyorum...

demiştir (G-7). Abhaz görüşmeci Adana'da yaşadığı dönemde Adana Çerkes derneğinin isim değiştirme süreci hakkında şu ifadeleri kullanarak değişim sürecinin yine ülkede yaşanan politika değişiminin bir sonucu olduğunu ifade etmiştir:

Belli bir dönemden sonra da Çerkesler kendi içlerinde çatısı altında buldukları derneğin veya da STK'lerin kendilerine yeteri kadar hitap etmediğini veya da isteklerini karşılamadığını belli yerlerde yeteri kadar yer bulamadıklarını düşünerek, bence kendilerinin parçalanarak, bölünerek "biz kendimizi daha iyi savunabiliriz" gibi bir yol seçtiklerini düşünüyorum. Bu durumu biz Çerkesler içinde doğru bir yol olarak görmüyorum, bunu da söylemeliyim. Bu isim değiştirme sürecinde ben Adana'daydım. Ben dahil herkes neden sorusunu bir sordu. Ama iyi anlatıldığında herkesin ikna olduğunu gördüm. Ben de vardım bu sürecin içerisinde. Hatta kendi içimizde madem Çerkes diye bir isim oluşturuluyor, bizde burada Abaza derneğimizi kuralım gibi bir farklı bir oluşum da hareketlenmişti. Ama Çerkesin ne demek olduğunu etrafımızı iyi bir şekilde anlattığımızda bu girişimde çok anlam ifade etmedi...

diyerek süreci desteklediğini ifade etmiştir. 19 numaralı Adige bir görüşmeci ise:

Değiştirmeleri yine ülkede uygulanan politikalardan. Kimliklere biraz daha saygı onların biraz daha önünü açıcı yaklaşımlarda buldukları için mevcut siyasi iktidar öyle olunca onlarda kendi isimlerini tercih ettiler. Çerkes kimliği bizi daha yansıtan bir kimlik. Daha bir belirginleştiren bir kimlik bence. Çorum Derneği de değiştirirse benim daha çok hoşuma gider. Ama şöyle bir şey var Abazalarla da kültürel olarak benzeştirmeyi düşünüyorum. bir nevi onların da Çerkes kimliği ile yakın olduğunu düşünüyorum. Çerkes isminin bizi ayırıştıracağından da korkuyorum. Kafkas ismi bizi bir arada tutuyor gibi...(G-11)

demiştir. Çerkes kimliği konusunda tartışmaların merkezinde olan Reyhanlı ilçesinden görüşmeci dernek isminin değiştirilmesi konusunda:

Şimdi burada iki tane yaklaşım var. Reyhanlı Derneği Adını direk Adige Hase yaptı. Oranın kendine has bir dinamiği var. Reyhanlı'da bulunan tüm Kafkas halkları Adige kökenli. Burada dışardan herhangi bir Çeçen, Oset olamamasından kaynaklı. Şimdi o yapı Samsun'da çok farklı. Burada Abazası, Adigesi, Çeçeni, Ubihı var. Onlar mesela hala kendini Çerkes olarak görüyorlar. Şimdi bu iki ayrım birbirini anlamamaktan bu sıkıntı çıkıyor aslında. Yine söylüyorum Çerkes kelimesi bir politik üst kimlik gibi kullanılması gerekiyor. Dernekler isimlerini değiştirmeleri gerekiyor. Değiştirmeleri de gayet anlaşılır. Reyhanlı'nın yaptığı daha çok etnik bir vurgu üzerinden. İşte Abazalar ayrıldı kendi derneklerini kurdu, Osetler ayrıldı kendi derneklerini kurdu biz niye kendi etnik adımızla bir dernek kurmuyoruz gibi bir anlayıştan yola çıkarak sanki böyle mini uluslar ortaya çıkarıyorlar. Aslında bu mantığı zararlı buluyorum. Biz sürgün ve soykırım sonrasında Adigesi, Abazası, Çeçeniyle beraber buraya geldik. Biz buraya

sürüldük Çeçen buraya gezmeye gelmedi. Burada evlilikler oldu, aynı köylerde beraber yaşadık. Birçok organik bağımız var. Bu bağı gözeterek bir siyasi anlayışı ortaya çıkarmak gerekiyordu. Bana göre asıl tartışılması gereken, Çerkes şudur Çerkes şu değildir tartışmasından ziyade bunu politik bir üst kimlik olarak kabul edip kimseyi “sen Çerkes değilsin” deyip dışlamayıp, kimseye de “Sen Çerkessin” diye dayatmadan siyaset üretmektir.

diyerek bu konunun etnik bir çerçeveden politik bir çerçeveye taşınması gerektiğini, ismini değiştiren birçok derneğin de bu düşünceyle ismini değiştirdiğini ifade etmiştir (G-37).

Derneklere üye olan insanlarla yaptığımız görüşmelerde bunun nedeninin derneğin bulunduğu bölgede diğer Kafkas halklarından yaşayan insanlar ve dernek üyelerinin bulunduğu, Çerkeslerin sadece Adigeleri kapsadığı algısından dolayı bu insanların dışlanabileceği nedeniyle Kafkas isminin değiştirilmediğini belirtmişlerdir. Bu konuda Çorum Derneği üyesi Adige bir görüşmeci Türkiye’de Kuzey Kafkasya’dan gelen birçok halk olduğunu ve Kafkas isminin diasporada bu halklarını bütünleştirdiğini, bu yüzden Çorum Kafkas Kültür derneğinin ismini değiştirme ihtiyacı hissetmemiş olabileceğini belirtmiştir (G-9). Sivas Kafkas Kültür Derneği üyesi Mağrula (Dağıstan’ın etnik halklarında biri) bir görüşmeci ise dernek isimlerinin değiştirilmesinin doğru olmadığını savunmaktadır. Gerekeç olarak ismini Çerkes olarak değiştiren derneklerde Adige kültürü ve dilinin ön plana çıkarıldığı ve diğer Kafkas halklarının geri plana itildiği bu nedenle diğer halkların kendi derneklerini kurma yönünde bir çözüm bulduklarını ve bunun da kardeş Kafkas halkları arasında bir ayrıma gittiğini belirtmiştir. Sivas gibi Adige, Abhaz, Çeçen, Karaçay, Lezgi, Mağrul halklarının yaşadığı Kafkas diasporası bakımından kozmopolit bir şehirde isim değişikliğinin bu kırılmayı arttıracığından Sivas Kuzey Kafkas Kültür Derneğinin isim değiştirmemesinin yerinde bir karar olduğunu belirtmiştir (G-13).

Sivas Kuzey Kafkas Kültür Derneği müdavimlerinden Adige bir görüşmeci derneğin diğer dernekler gibi isim değiştirmesinin Sivas’ta yaşayan diğer halkları da kapsayabilmesi için uygun görülmediğini ifade etmiştir. Yeni ortaya çıkan Çerkes ismi tartışmalarının Sivas özelinde ayrışmaya neden olacağını çünkü derneğe Abazasının da Çeçenin de Adigesinin de geldiğini ifade etmiştir (G-1).

Diğer bir dernek üyesi olan ve bir dönemde Adigey ve Kabardey Balkar Cumhuriyetlerinde yaşamış Adige kökenli 5 numaralı görüşmeci her ne kadar Rusya

Federasyonu'nda böyle olmasa da, Türkiye'de Kuzey Kafkas ismi ile Çerkes ismi arasında bir fark olmadığını, görünürlük açısından bu değişikliğin yapıldığını ifade etmiştir (G-5).

Tokat Çerkes Derneği Üyesi Abhaz görüşmeci ise Çerkes kelimesinin Abhaz ve Adigeleri kapsadığını, Tokat bölgesinde de bu halkların yoğun olarak yaşadığını, Adige olmayan Kafkas kökenli diğer halkların çok az olduğundan Kafkas ismini kullanmaktan ziyade Çerkes isminin kullanılmasının daha uygun olacağı düşüncesiyle isminin değiştirildiğini belirtmiştir (G-7).

Tokat Çerkes Derneği Üyesi Karaçay görüşmeci thamadelerin (Çerkes büyüklerine verilen isim) aldığı bir karar olduğunu. Kendisinin bu karar alınırken şehir dışında olduğunu, Kafkas kelimesinin Gürcü, Azeri gibi diğer Kafkas halklarını da içine aldığı, fakat Çerkes dendiğinde daha çok oradaki Çerkes kimliğindeki Kabardey, Abzeh, Şapsığ gibi Adige halklarının daha iyi temsil edilmesi adına böyle bir karar alınmış olabileceğini ifade etmiştir (G-3).

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere isim değişikliğinin nedenleri hakkında ortak bir görüş olmamasına rağmen, etnik bir vurgudan ziyade Türkiye diasporasında Çerkes isminin daha görünür kılınması ve Çerkes kimliği bilinci oluşturmak adına bu kararların alınmış olduğu ortaya çıkmaktadır.

6.4. ANAVATAN ALGISI

Bir toplumu diaspora olarak nitelendirebilmek için sıraladığımız şartlardan bir tanesi de toplumun bireylerinde anavatanına dönüş arzusu bulunmasıdır (Safran, 1991 s.83-84, Besleney, 2015, s. 18, Cohen, 2008, s.6). Araştırma doğrultusunda anavatan ve anavatanına dönüş hakkında ki görüşleri Türkiye'den görüşme yapılan tüm görüşmecilere sorulmuştur. Tüm görüşmeciler anavatanda yaşamayı, oraya dönmeyi hayal ettiklerini ifade ettikten sonra birtakım şartlar, birtakım çekinceler öne sürmüşlerdir. Görüşme yapılan kişilerden geri dönüş yapmış, anavatandan evlenmiş olanlar da vardır. Görüşme yapılan kişilerden 11 kişi anavatanlarını en az bir kere ziyaret etmiştir.

İç Anadolu bölgesinden Adige bir görüşmeci:

Geri dönüşle ilgili düşüncelerim şunlar; şimdi tabi bizim atalarımız 1870'li yıllarda tabi o zamanlarda Osmanlı Devleti'nin toprakları, şuan ki Türkiye Cumhuriyeti'nin topraklarına gelip yerleşmişler. Bahsettiğim yıllar bu günden geriye

döndüğümüzde 100 yılı aşkın bir süre. Tabii bir kaç jenerasyon atladi. Bu sürede ben Kafkasya'dan gelen burayı yeni vatan kabul eden atalarımı tanımıyorum bile. Çok uzun bir süreç olduğu için biz Türkiye'ye adapte olmuş durumdayız. Şu anda geri dönüşle alakalı her Çerkes anavatanını her zaman gitmese bile özler pozisyonunda olduğunu düşünüyorum. Bizimde imkanımız olsa kendi ailem için konuşuyorum ya da bireysel olarak konuşuyorum anavatana gidip belli süreler orda yaşamayı mutlaka isterim. Ama yaşamış olduğumuz sosyal çevre ekonomik koşullar buna çok elverişli olmadığı için bu şartları kolay yakalamıyoruz. Ama dediğim gibi ekonomik refah seviyemiz çok üstte olsa çok fazla çalışmadan da hayatımızı idame ettirebilecek bir durumda olsak, Çerkeslerin birçoğu anavatanında gidip orada yaşamak isterdi. Ama bir takım zorlukları göğüslemek bazen bireyler için imkânsız oluyor çünkü bireyler sadece kendileri için değil ailesi için de mevcut şartlarını bozmaması gerekiyor dolayısıyla böyle bir durumda her Çerkes gitmek ister ama imkanlar el verdiği sürece...

demidir (G-1).

Dönüş konusunda verilen cevaplar incelendiğinde tüm Çerkeslerin hayalinde anavatanlarına dönme arzusu olduğu fakat bu cevabın hemen arkasından da bunun mümkün olmasının ne kadar zor olduğu ifade edilmektedir. Genel olarak diasporadan anavatanına dönenlerin sayısı incelendiğinde bu zorluğun mevcut duruma da yansıdığı görülecektir. Sürgün sonrası yaşanan savaş dönemleri ve ardından Sovyet Rusya'nın kapıları kapatması neticesinde uzun bir dönem geri dönüş mümkün olmamıştır. Soğuk savaş döneminin sona ermesi ve Sovyet Rusya'nın dağılması sonrasında 1990 yıllarda yaklaşık 3000 kişi Kabardey Balkar Cumhuriyetine, yaklaşık 1000 kişi ise Adigey Cumhuriyeti'ne dönüş yapmıştır. (Zhemukov, 2008. s.6). Bağımsızlığını ilan etmiş Abhazya Cumhuriyetine bile dönenlerin sayısı Türkiye'den 500 kişi civarındadır. Tüm diasporadan dönenlerin sayısı ise 1000 aile civarındadır (Taştekin, 2010, s.172). Milyonlarla ifade edilen Çerkes diasporası için küçük sayılabilecek bu sayının birçok nedeni vardır. Bunların nedenleri sorulduğunda görüşmecilerin verdiği cevaplar arasında her ne kadar orada bulunan cumhuriyetlerin özerk devletler olsa bile Rusya Federasyonuna bağlı olması bulunmaktadır. Geçmişte yaşanan trajedilerin bu algıda önemli bir rolü vardır. Ayrıca demokrasi ve insan hakları açısından Rusya Federasyonunun Türkiye'nin gerisinde olduğu, kişisel ve hukuksal açıdan kendilerini güvende hissetmeyeceklerini ifade etmişlerdir. Fakat görüşmecilere sorduğum "yerleşmek için olmasa da gezmek için Kafkasya'ya gitmek ister misiniz?" sorusuna daha önce Kafkasya'yı ziyaret etmemiş görüşmecilerin tümü mutlaka görmek istediklerini ve bunu bir gün mutlaka gerçekleştireceklerini ifade etmişlerdir

SONUÇ

Günümüzde Çerkes nüfusunun çoğu anavatanından başka ülkelerde diasporik bir halk olarak yaşamaktadır. Son yıllarda iletişimin artması, diaspora ve anavatanla olan ilişkileri arttırmıştır. Sürgün sonrasında uzun bir süre ilişkilerin kopuk olduğu Kafkasya ve Diasporada gelişen ve tartışan dünya paralelinde kimlik tartışmaları öne çıkmıştır. Daha önceleri diasporada kendilerini Çerkes Kimliği altında toplayan Kuzey Kafkasya halkları anavatanlarındaki kimliklerle kendilerini yeniden konumlandırmıştır. İletişim kanallarının artmasıyla anavatan ve diasporada yaşayan Çerkes ve diğer Kafkas halkları çok hızlı iletişime geçmişler ve içinde kimlik konusun da olduğu birçok konuda tartışma zemini bulmuşlardır. Türkiye’de ki Kafkas Halkları arasında sayıca az olan Çeçen, Oset, Karaçay, Lezgi, Avar gibi halklar anavatanla ilişki arttıkça kimlik bilinçleri değişmiş kendilerini bu isimlerle ifade etmişlerdir. Bu şekilde ifade edenlerin bu iletişim kanallarını etkin kullanan yaş grubu olması da dikkat çekicidir.

Bu gelişmeler doğrultusunda Türkiye diasporasında da özellikle 2000’li yıllarda “Çerkes Kimdir?” sorusu kendine yer bulmuş ve yıllarca Kafkas ismi ile kurulan sivil toplum örgütleri ayrılmış Abhaz, Oset, Çeçenler kendi isimleriyle örgütlenmişlerdir. Bunun neticesinde Kafkas ismiyle kurulan sivil toplum örgütlerinin içinde kalan bazı Adigeler artık Çerkes isminin asıl sahibi olarak bu isimle örgütlenmeleri gerektiği yönünde tartışmaya başlamış, bazıları genel kurullarında aldıkları kararlarla isimlerini “Çerkes Derneği” olarak değiştirmişlerdir.

Yaptığımız araştırma sonuçlarına göre Anavatanda “Çerkes Kimdir?” sorusunun cevabı görüşmeciler tarafında gayet açık bir şekilde ifade edilmiştir. Anavatanda Çerkes ismi Adigeler için Adige olmayanların verdiği bir isimdir. Çerkesçe (Adigece) dışındaki bütün dillerde bu isim Adigeler için kullanılmaktadır. Çerkesçe denildiğinde Adige dili ve onun diyalektleri anlaşılmaktadır. Fakat Rusya Federasyonu, Çerkeslerin yaşadığı bölgeleri 3 ayrı yönetime ayırmıştır. Bunlardan sadece Karaçay-Çerkesk Cumhuriyetinde Çerkes kelimesinin geçmesi Rusya Federasyonu’nda Çerkesler dışında yaşayanların Çerkesleri sadece burada yaşayanlar olarak adlandırmasına neden olmuştur. Hatta son yıllarda anavatandaki Çerkesler 2020 yılında yapılacak Rusya Federasyonu nüfus sayımlarında tüm Rusya genelinde yaşayan Çerkeslerin kendilerini

“Çerkes” olarak yazdırmaları yönünde bir kampanya da yürütülmektedirler. Bununla beraber Ruslar burada ki Cumhuriyetlerde yaşayanları mekânsal olarak ifade ederken “Adigeyli”, “Kabardeyli, “Çerkeskli” anlamına karşılık gelen Rusça kelimelerini de kullandıkları yapılan görüşmeler sonucunda tespit edilmiştir.

Anavatanın aksine diasporada ise Çerkes kimliğinin algısı biraz daha farklıdır. Sürgünle Çerkeslerle birlikte diğer Kuzey Kafkas Halklarının da sürülmesi, kıyafet ve kültür benzerlikleri ve Adigelerin sayıca diğerlerinden fazla olmasından dolayı Bütün halklar Çerkes kimliği altında toplanmış ve dönemin resmi kayıtlarında da böyle dile gelmiştir. Osmanlının son dönemlerine denk gelen bu yıllarda Kafkas halkları yeni topraklarda Çerkes kimliği altında toplanmışlardır. Bunu o dönemde kurulan STK yöneticilerinin ve üyelerinin etnik kimliklerinden, yayınlanan gazete ve dergilerde yazan yarlardan anlamak mümkündür.

Fakat Ethem beyin Kurtuluş savaşı ve devamındaki rolü, Cumhuriyetin ilanı ve ulus kimlik anlayışı nedeniyle Çerkes kelimesi uzun bir süre çekinceli olmuştur. Araştırmalarımız sonucunda 1923-2000 yılları arasında Çerkeslerin etnik bir kimlik olan “Çerkes” kelimesi yerine coğrafi bir kimlik olan “Kafkas” kelimesini tercih ettikleri anlaşılmıştır. Açılan sivil toplum örgütleri Kafkas ismiyle açılmış ve içlerinde “yardımlaşma” ibaresi bulunmasına özen göstermişlerdir. Bu görüşe katılanlar ağırlıkta olsa da, bu tercihin Çerkes isminin Adigeleri temsil ettiği ve “Kafkas” kelimesinin daha kapsayıcı bir isim olduğu düşüncesiyle tüm halkların temsiliyeti açısından tercih edilmiş olabileceğini düşünen görüşmecilerde vardır. Buradan da anlaşılacağı üzere siyasi yönetimler ve otoriteler kimlik algısında bazen zorla bazen üstü örtülü şekilde önemli rol oynamaktadırlar.

Araştırma sonuçlarına göre görüşmecilerin büyük çoğunluğu etnik olarak “Çerkes” Adigeler için kullanıldığını belirtse de, Türkiye’de yaşayan tüm Kuzey Kafkasyalı halkların Çerkes kimliği altında birleştiği görüşünü paylaşmışlardır. Anavatanın aksine Çerkes kimliğinin diasporada bir üst kimlik gibi algılandığını, siyasi ve kültürel alanda bu ismin kullanılmasının kendilerini daha güçlendireceğini ifade etmişlerdir. Çerkes kimliğinin sadece Adigeler için kullanılması gerektiğini savunan kişiler, sivil inisiyatifler veya bölgesel dernekler olsa da bu konuda konsensüs henüz sağlanmış değildir. Tartışmaların ekseriyeti dernek çevresinde faaliyet gösteren bu

konuda duyarlı bazı aktivistler tarafından yürütülmekte olup, yaptığımız görüşmeler sonucunda tabanda böyle bir tartışmanın kendine henüz yer bulmadığı bulgusu elde edilmiştir. Bu görüşlerin yanı sıra az da olsa Çerkes kimliğini kabul etmeyen ve her halkın kendi ismiyle (Adige, Abhaz, Çeçen, Oset, Karaçay vs.) anılması ve kendi kimliğiyle faaliyet göstermesi gerektiğini düşünen görüşmeciler de olmuştur. Ayrıca Çerkes kimliğinin dönemin şartlarına göre farklı algılandığını ifade eden görüşler de vardır. Kişilerin kendilerini daha önce Çerkes kimliği altında konumlandırırken daha sonra kendi etnik isimlerini kullandıklarını ifade eden görüşmeciler de vardır.

Çerkes kimliği ile Çerkesçenin hangi dil olduğu yönünde de diaspora da farklı görüşler bulunabilmektedir. Bazı katılımcılar Çerkesleri tüm Kuzey Kafkas halkaları olarak tanımlarken Çerkesçenin ise sadece Adige dili olduğu görüşünü kabul etmektedir. Bunun tersini savunan görüşmeciler de olmuştur. Fakat görüşme yapılan kişilerin çoğunluğu Çerkesçenin Adige dili olduğu konusunda hemfikirdir. Bununla birlikte Adigecenin diyalektleri olan Kabardey şivesini Abzeh şivesini Şapsığ şivesini bağımsız bir dil gibi düşünüp sorulara Kabardeyce, Abzehce şeklinde cevap veren görüşmeciler de olmuştur. Bununla beraber aynı dil ailesinde olmasına rağmen farklı bir dil olan Abazacayı da Çerkesce olarak kabul eden görüşmecilerde olmuştur. Buradan diasporada Kafkas halklarının tümünün aynı kimlik bilincine, aynı terminolojiye sahip olmadıkları fikri ortaya çıkabilir. Derneklere aidiyet bilinci yüksek olan görüşmecilerde bu ayırımlar daha net yapılabilmektedir.

Kamusal alanda ise Çerkesçenin Adige dili olarak kabul edildiği örneklerle bakılacak olursa Düzce Üniversitesinde Bulunan Çerkez Dili ve Edebiyatı Bölümünde Adigece öğretilmektedir. Yine Erciyes Üniversitesi Kafkas Dilleri ve Kültürü Çerkes Dili ve Kültürü Anabilim Dalında Adigece dersleri verilmektedir. Bu açıdan kamusal alanda Çerkesçenin Adige dilinin karşılığı olarak kullanıldığını söyleyebiliriz.

Görüşmecilerin tümüne siyasi görüşleri de sorulmuştur. Yaşlı görüşmecilerin büyük bir çoğunluğu siyasi görüşlerini belirtmekten çekinmiş veya herhangi bir siyasi görüşü olmadığı cevabını vermiştir. Bunun nedeni özellikle yaşlı kesimde açıkça siyasi görüş belirtmenin hala çekinceli bir durum olduğu olarak açıklanabilir. Geri kalan görüşmecilerin büyük bir çoğunluğu liberal veya muhafazakâr görüşlerde olduğunu ifade etmişler; 4 görüşmeci ise sol-sosyalizm-sosyal liberalizm ideolojilerini

benimsediklerini ifade etmişlerdir. Fakat verilen cevapları siyasi görüşlere göre incelediğimizde aynı görüşlerin farklı siyasi kimliğe sahip görüşmeciler tarafından verildiği, aynı siyasi görüşlere sahip kişilerin kimlik algısına farklı yaklaşabildikleri görülmüştür. Bu nedenle Çerkeslerin kimlik algısında siyasi görüşlerinin rolü hakkında bir değerlendirme yapılamamıştır. Buradan her ne kadar tezimizin yazıldığı tarihte siyasi düşüncelerin kesin çizgilerle ayrılmaya başladığı bir dönemde bile Çerkeslerin hala kültürleri ve kimlikleri için farklı siyasi görüşlere sahip olsalar da beraber mücadele edebildiklerinin bir göstergesidir.

Siyasi yönetimlerin uyguladıkları politikaların kimlik algısı üzerinde etkisi farklı olabilmektedir. Çerkes isminin kamusal alanda kullanılmaya başlandığı 2000’li yıllarda Türkiye’de yaşanan demokratikleşme çabaları ve Avrupa Birliği uyum yasalarının etkisi yadsınamaz. Özellikle bu yıllarda yayınlanan Çerkes kimliği konulu akademik çalışmaların sayısı, kurulan STK’larda Çerkes isminin kullanılması, Üniversitelerde açılan Çerkes Dili ve Edebiyatı bölümleri, Çerkesçenin ortaokullarda seçmeli ders olarak okutulabilmesi gibi Çerkes kimliğini ön plana çıkaran uygulamalar bu döneme denk gelmektedir. Siyasi baskının olduğu dönemlerde kişiler kimliklerini açıkça ifade etme ortamı bulamamaktadırlar. Görüşmeciler özellikle darbe dönemlerinde bu konuları konuşamadıkları gibi mevcut kazanımların da daha geriye gittiğini ifade etmişlerdir.

Bu çalışmayla birlikte daha önce sahip olduğum önyargıların bazılarında uzaklaşmış oldum. Literatürde gerçekliği bulunan ve Çerkes=Adige görüşünün aynı etnik kimliğe sahip olduğum başka insanlar tarafından farklı algılandığını ve bunun yadırganmaması gereken bir durum olduğunu bu çalışmayla birlikte kanıksamış oldum. Kişilerin kendilerini nasıl isimlendirdiklerini bunun zamana ve şartlara göre değişebileceğini yaptığım görüşmeler de gözlemledim. Kimlik konusunun çok geniş bir kavram olduğunu ve sadece genetik olgularla ifade edilemeyeceğini, gerçekte algı arasında kimi zaman farklılıklar olabileceği gibi bazılarının gerçek olarak sahiplendikleri konuların aslında çok daha farklı olabileceğini bu çalışmayla birlikte öğrenmiş oldum.

Tezimizin amacı Kafkasya ve Diasporada Çerkes kimliğinin nasıl algılandığını ve Çerkes kimdir tartışmasının çıkış noktasını tespit etmek, yaşanan toplumsal olayların ve siyasi yönetimlerin kimlik algısında meydana getirdiği değişikliğin ortaya

ıkarılmasını sağlamaktır. Yapılan teorik araştırmalar ve görüşmeler neticesinde tezimizin varsayımı olan “coğrafi yönetim biçimi veya siyasi ortam ‘kimlik algısını’ değiştirmektedir” savı doğru olarak nitelendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abhazdernegi.org, (2013), Genel Tarihçe, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020
<http://www.abhazdernegi.org/page/show/50-genel-tarihce.html>
- Abhazya.org, (2013), Kuruluş Tarihi, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020
http://abhazya.org/wp/?page_id=306
- Alan Vakfı, (2015). Vakıf Tarihi, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020
<http://www.alanvakfi.org.tr/vakif-tarihi>
- Alankuş, S. (2005), Diaspora ve Çerkes Kimlikleri, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020
<https://www.kaffed.org/bilgi-belge/diaspora/item/309-diaspora-ve-cherkes-kimlikleri.html>
- Altın, H. (2017). XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'ne Yapılan Çerkes Göçleri (Çerkes Sürgünü), *Belgi*, 14(Yaz 2017),580-591.
- Aslan, C. (2005). *Doğu Akdeniz'deki Çerkesler*, Adana: Adana Kafkas Kültür Deneği Yayınları.
- Atan, F. (2012), Abhaz-Adige Kardeşliği, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020
<http://www.abhazyam.com/haber/3052/abhaz-Adige-kardesligi.html>
- Avagyan, A. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu ve Kemalist Türkiye'nin Devlet –İktidar Sisteminde Toplum ve Göç*, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Babacan, M.E.(2014). Sosyal Medya Sonrası Yeni Toplumsal Hareketler, *Birey ve Toplum*, 7(4.Cilt), 135-160.
- Bayri, Hakan. 2008, *Türkiye'de Kimlik Siyaseti Sorunu Ve Ulusal Kimlik (1980 Sonrası Döneme Sosyo-Politik Bir Bakış)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Berkok, İ.(1958). *Tarihte Kafkasya*, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Berzeg S.E.(1985). *Gurbetteki Kafkasya'dan Belgeler*, Ankara: Şafak Matbaası.
- Besleney, Zeynel Abidin. (2016). *Türkiye'de Çerkes Diasporasının Siyasi Tarihi*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Biz Çerkesler, (2005). *Biz Çerkesler*, Ankara: Yorum Matbaası.
- Bolat, S. (2017). Çerkeslerde Kimlik ve Adidiyet, *Sosyoloji Konferansları*, 55, 1-47.

- Bruneau, Michel. (2010). "Diasporas, Transnational Spaces and Communities". (Çev.Erdem Tazegül). Mehmet Ali Yolcu (Ed.), *Diaspora ve Kimlik* (ss.71-94). Konya: Kömen Yayınları.
- Cerkes.org.tr, (2011). Dernek Tüzüğü, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020
<http://www.cerkes.org.tr/tuzuk>
- Cerkes.org.tr. (2020), Dernek Tabelamız Adigece ve Türkçe Olarak Yenilendi, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020, <https://www.cerkes.org.tr/dernegimizin-tabela-ve-kapi-isimlikleri-adigece-ve-turkce-olarak-yenilendi>
- Cerkesfed, (2013). Üye Dernekler, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020
<https://www.cerkesfed.org/uye-dernekler/>
- Cerkesfed, (2013). Üye Dernekler, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020
<https://www.cerkesfed.org/tuzuk/>
- cherkesia.net, (2010a). Hepimiz Çerkesiz, Hepimiz Adigeyiz, 11 Mart 2020
<http://cherkessia.net/bakisacimiz.php?id=3>
- cherkesia.net,(2010b). Tüm Adigeler Kongresi Kararları, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020
<http://cherkessia.net/bakisacimiz.php?id=3213>
- cherkesia.net, (2010c). Hetşey Birliğimiz, Uluslaşmamız, Ve Geleceğimiz İçin, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020 <http://cherkessia.net/bakisacimiz.php?id=5>
- cherkesia.net, (2010d)Abhaz Dernekleri Federasyonu Kuruluş Çalışmaları Açıklaması
Tarihi: 11 Mart 2020 http://www.cherkessia.net/news_detail.php?id=3333
- Circassian Center, Kaffed Kimin Örgütü, Erişim Tarihi: 10.02.2020
<http://circassiancenter.com/tr/kaf-fed-kimin-orgutu/>
- Cohen, R.(2008). *Global Diasporas (An Intoduction)*, Oxon: Routledge.
- Cohen, R.(2019). *Küresel Diasporalar*, Çev. Erdoğan Boz, Ankara: Koyusiyah Yayıncılık.
- Cerkes.org,(2011). Adigeyde Sel, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020
<http://www.cerkes.org.tr/adigeyde-sel>
- ÇDP, (2017). Çoğulcu Demokrasi Partisi Tüzük, Erişim Tarihi: 8 Mayıs 2020
, <http://www.cdp.org.tr/wp-content/uploads/2018/02/YEN%C4%B0-TUZUK-CDP-24-aralik-2017.pdf>

- ÇDP, (2015). ÇDP'nin Bağımsız Adayları ne kadar oy aldı?, Erişim Tarihi: 8 Mayıs 2020, <http://www.cdp.org.tr/?p=184>.
- Çeçen, A. (2000). Demokratik Çerkes Kimliği mi? Kafkas Asıllı Türk vatandaşlığı mı? Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2020, <http://circassiancenter.com/tr/demokratik-cherkes-kimligi-mi-kafkas-asilli-turk-vatandasligi-mi/>
- Çerkesya Gençlik Meclisi Facebook Hesabı Erişim Tarihi 10.02.2020
- Dilara, C. Hekimci. (2013). *Milliyetçilik: Türkiyede Söylemsel Ve Söylemsel Olmayan Ptatiklerde Futbol Örneği*, (Yüksek Lisans), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, S.N. (2009). *Formations of Diaspora Nationalism: The Case of Circassians In Turkey*, (PhD Thesis), İstanbul: Sabancı University.
- Dufoix, S.(2011). *Diasporalar*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Hrant dink Yayınları.
- Düzceabhaz.org, (2014) Kuruluş Tarihi, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020 http://www.duzceabhaz.org/wp/?page_id=14
- Ersoy, İ.(2008). *Diaspora Ve Kimlik: Eskişehir Ve İstanbul'da Yaşayan Kırım Tatarları'nda Çoklu Kültürel Kimliğin İfade Alanı Olarak "Tepreş"*, (Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Evrensel, (2011). Çerkesler 'anadil' için 17 Nisan'da İstanbul'da, Erişim Tarihi: 10 Mart 2020 <https://www.evrensel.net/haber/4156/cherkesler-anadil-icin-17-nisanda-istanbulda>
- Gide, F. (2011). *1911-1914 Yılları Arasında İstanbul'da Yayınlanan Ğuaze (Rehber) Gazetesi Işığında Osmanlı Devleti'nde Yaşayan Çerkeslerin Siyasi Ve Sosyo-Kültürel Faaliyetleri*, (Yükseklisans Tezi), Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göker, E A. (2018). "Nereye Aitiz?" Diasporik Kimlik ve Türk Vatandaşlığı Kıskaçında Çerkes Kimliği, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 91-105.
- Gün, E. (2014). *Abhaz-Gürcü Sorunu*, (Bitirme Tezi), Trabzon:Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi, Uluslar Arası İlişkiler Bölümü.
- Habertürk, (2019). Adige Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kumpilov Düzce'de, Erişim Tarihi: 27 Nisan 2019, <https://www.haberturk.com/Adige-cumhuriyeti-cumhurbaskani-kumpilov-duzce-de-2443165>

- Hürriyet, (2004). TRT'de İlk Çerkesce Yayın Erişim Tarihi: 10.02.2020 <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/trtde-ilk-cerkezce-yayin-232526>
- İnanç, Hüseyin. (2006), *AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri*, Bursa: Ekin Kitap Evi.
- İpek, M. (2004). *Yıldızeli'nin Sosyo-kültürel ve Dini Yapısı (Demirözü ve Üyük Yaylası örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İstanbul Kafkas Kültür Derneği, (2020). Tarihçe, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020 <http://istanbulkafkaskultur.net/tarihce/>
- Jineps, (2019). Başlarken, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020 <https://www.jinepsgazetesi.com/kategori/-141>
- Jineps. (2019). ÇHI'den ÇDP'ye... Hakaret ve Karalama Bir Eleştiri Yöntemi midir?, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020 <https://www.jinepsgazetesi.com/chiden-cdpye-hakaret-ve-karalama-bir-elestiri-yontemi-midir-14102.html>
- Kaffed, (2003). <https://www.kaffed.org/kultur-sanat/anadil/item/958-%C3%A7erkesdillerine-genel-bir-bak%C4%B1%C5%9F-kafkasya-ve-t%C3%BCrkiye.html>
- Kaffed, (2005). Kuruluş Süreci, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020 <https://www.kaffed.org/kaffed/federasyonla%C5%9Fma-s%C3%BCreci/item/397-kurulus-sureci.html>
- Kaffed, (2011). Nart 79. Erişim Tarihi: 11 Mart 2020, <https://www.kaffed.org/nart-dergisi/item/751-nart-79.html>
- Kaffed (2012). Federasyonlaşma Süreci, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020, <https://www.kaffed.org/kaffed/federasyonla%C5%9Fma-s%C3%BCreci/item/692-federasyonla%C5%9Fma-s%C3%BCreci.html>
- Kaffed, (2015). Dünya Çerkes Birliği Kuruluşu, amacı, Yönetim Organları, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020, <https://www.kaffed.org/kaffed/dunya-cerkes-birli%C4%9Fi-ama%C3%A7lar-ve-y%C3%B6netim-organlar%C4%B1.html>
- Kaffed, (2015). Üye Dernekler, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020, <https://www.kaffed.org/kaffed/uye-dernekler.html>

- Kaffed, (2019). Çerkeslerin Uğradığı Soykırım ve Sürgünün 155. Yılı Erişim Tarihi: 22 Nisan 2020, <https://www.kaffed.org/21may/>
- Kafkasevi, (2007). Bugünkü Kafkasya, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020, <http://www.kafkasevi.com/index.php/article/category/14>
- Kafkasevi, (2017). Çerkes Soykırım ve Sürgünü 153. Yılında da Anıldı, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020, <http://www.kafkasevi.com/index.php/news/detail/5820>
- Kalaycı, İ. (2015). Tarih, Kültür ve İktisat Açısından Çerkesya (Çerkesler), *Avrasya Etüdüleri*, 47, 71-111.
- Kantemur, Z. (2018) *Mekân ve Aidiyet İlişkisi Üzerinden Kimlik İnşası: Kayseri Çerkesleri Örneği*(Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karataş, Ö. (2012). Çerkeslerin Sivas-Uzunyayla'ya İskânları Ve Karşılaştıkları Sorunlar (H.1277-1287/M.1860-1870)(Doktora Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, A. (2001). *Türkiye'deki Çerkes Diasporası ve Siyasal Katılım Stratejileri*, Firdevs Gümüsoğlu (der), 21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kaya, A. (2004). "Political Participation Strategies of the Circassian Diaspora in Turkey", *Mediterranean Politics*, 9/2, 221-39.
- Kaya, A. (2007). *Diasporada Çerkes Kimliğinin Dönüşümü: Değişen Siyasal Konjonktür Karşısında Yeniden Tanımlanan Etnik Sınırlar*, S. C. Mazlum ve E. Doğan (der.), *Sivil Toplum ve Dış Politika: Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler*,(s.s. 57-76), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- KAYA, A., (2010). "Çerkes Diasporası ve Uluslaşım Alanın Ortaya Çıkardığı Yeni İhtiyaçlar", <https://www.kaffed.org/bilgi-belge/diaspora/item/820-%C3%A7erkes-diasporas%C4%B1-ve-ulusa%C5%9F%C4%B1r%C4%B1-alan%C4%B1n-ortaya-%C3%A7%C4%B1kard%C4%B1%C4%9F%C4%B1-yeni-ihtiya%C3%A7lar.html>
- Kuzeykafkasyacumhuriyeti, 2020. Kuzey Kafkasya Cumhuriyetine Doğru, Erişim Tarihi: 26 Haziran 2020,

<https://www.kuzeykafkasyacumhuriyeti.org/tarih/kuzey-kafkasya-cumhuriyetine-dogru.html>

Melgoş, S.(2012).12 Eylül'e Doğru Ankara Kafkas Derneği: Bazı Notlar ve Belgeler, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020, <https://www.kaffed.org/bilgi-belge/diaspora/item/790-12-eyl%C3%BCI-e-do%C4%9Fru-ankara-kafkas-derne%C4%9Fi-baz%C4%B1-notlar-ve-belgeler.html>.

Memurlar.net, (2019). TRT Çerkes Açılın Talebi Mahkemelik Oldu, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020, <https://www.memurlar.net/haber/852410/trt-cerkes-acilsin-talebi-mahkemelik-oldu.html>.

Milliyet, (2015). ÇDP Bağımsız Adaylarla Seçime Giriyor, Erişim Tarihi: 8 Mayıs 2020 <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/cdp-bagimsiz-adaylarla-secime-giriyor-2065789>.

Mizağ Dergi,(2019). Dergiler, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020, <https://www.mizagedergi.com/dergiler>.

Özcan, S. (2019). Kafkasya, Rumeli Ve Lâdik Üçgeninde; Çerkes Muhacirleri, *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, 7-17, 437-472.

Reyhan, H. ve Satır, Ö.C. (2016). Çocuklara Seslenen Müzik Yapıtlarında Türk Ulusal Kimliğinin İnşası, *Kesit Akademi Dergisi*, 2-5, 109-143.

Safran, W. (1991). “Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return”, *Diaspora*, 1(1): 83-99.

Safran, W. (2015) *Diasporaların Karşılaştırılması ve Yapısal Çözümlemesi, Diaspora ve Kimlik*, Çev. Mehmet Emin Dede (s.s. 95-132) Konya: Kömen Yayınları.

Schamis, H. (2011). Tepki, Tepik, Estetik, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020 <http://www.abhazyam.com/haber/1517/hatko-schamis-yazisi.html>

Sımsım, Selçuk(2018). *Başka bir Vatanımız Yok*, Apra Yayıncılık, İstanbul :2018.

Staddata, (2020). Rusya 2020 Sayımlarına Doğru, Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2020 <http://www.statdata.ru/nacionalnyj-sostav-rossii>

Sunata, Ulaş. (2015). “Diasporanın Sosyokültürel Hafızası Olarak Çerkes Köyü.” Sayfa 9-48. *Sosyokültürel Yönleriyle Çerkes Toplumunu*, Ankara: Kaf-dav Yayınları.

Süren, Z. (2009). Yeni Bir Federasyon Kurulurken, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020, <http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0306-yenibir.htm>

- Şahbazova, İlahe. (2015). *Uluslararası Hukuk Açısından Rusya'nın Gürcistan Müdehalesi*, (Yüksek Lisans Tezi) Bakü: Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Yüksek Lisans Merkezi.
- Taşdemir, S. (2016). *İstanbul Kafkas Sivil Toplum Kuruluşlarında 2010'lu Yıllarda Kimlik İnşa Süreçleri*, (Doktora Tezi) İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taştekin, F. (2010). Küllerinden Doğan Canlar Ülkesi Abhazya, *Karadeniz Araştırmaları*, 24, 151-174.
- Taymaz, E. (2005). Kuzey Kafkas Dernekleri, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020, <https://www.kaffed.org/bilgi-belge/diaspora/item/6-kuzey-kafkas-dernekleri.html>
- TDK, (2019), *Büyük Türkçe Sözlük*, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020, <https://sozluk.gov.tr/>
- Tölölyan, K. (2007). The Contemporary Discourse Of Diaspora Studies, Duke University Press, 27(3), 641-655.
- Uçar, M. (2014). Dışarda Bir Türkiyeli Diaspora Kimliği Oluşturmak Mümkün mü?, *Küresel Sorunlar ve Çözüm Arayışları*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 4421-4442.
- Ulusoy, E. (2015). Diasporayı yeniden düşünmek: Diaspora teorisi ve Modern Diasporanın Temel Parametreleri, *Transnational Press London*, 2(2), 208-228.
- Yançatoral, G. (2005). Yüzyılın Yayınları, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020, <https://www.kaffed.org/bilgi-belge/kitap-tan%C4%B1t%C4%B1mlar%C4%B1/item/179-yuzyilin-yayinlari.html>
- Yelbaşı, C. (2019), *Türkiye Çerkesleri*, İstanbul: İletişim yayınları.
- Yıldırım, S. (1999). Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri Ye Eğitim Araştırmalarındaki Yeri Ve Önemi, *Eğitim ve Bilim*, 23/112, 7-17.
- Yıldız, C. (2009). Kuzey Kafkas Dilleri Yok Olmakla Karşı Karşıya, Erişim Tarihi: 11 Mart 2020 <https://www.jinepsgazetesi.com/kuzey-kafkas-dilleri-yok-olma-tehlikesi-ile-karsi-karsiya-11078.html>
- Zhemukhov, S.(2008). Circassian World: responses to the New Challenges, *Ponars Eurasia Policy Mem*,54,1-7.

EKLER

EK-1 GÖRÜŞME YAPILAN KİŞİLERİN İSTATİSTİKİ LİSTESİ

Sıra	Yaş	Cinsiyet	Eğitim	Bölge	Yaşadığı şehir	Etnik grubu	Anadilini konuşabiliyor mu?	Görüşme Şekli	Görüşme Süresi
1	37	Erkek	Lisans	İç Anadolu	İstanbul	Adige	Hayır	Tele-konferans	11 dk.
2	37	Erkek	Yüksek lisans	İç Anadolu	Tokat	Abhaz	Hayır	Tele-konferans	18 dk.
3	36	Erkek	Lisans	Karadeniz	Tokat	Karaçay	Evet	Tele-konferans	20 dk.
4	41	Erkek	Yüksek lisans	Ege	Burdur	Adige	Evet	Tele-konferans	14 dk.
5	38	Erkek	Lise	Karadeniz	Tokat	Adige	Evet	Tele-konferans	14 dk.
6	41	Erkek	Lisans	Karadeniz	Tokat	Oset	Hayır	Tele-konferans	13 dk.
7	41	Erkek	Lisans	İç Anadolu	Tokat	Abhaz	Evet	Tele-konferans	15 dk.
8	40	Erkek	Lisans	İç Anadolu	Çorum	Adige	Evet	Yüzyüze Görüşme	13 dk.

Ek-1 devam

								Yüzyüze Görüşme	10 dk.
9	30	Erkek	Lise	İç Anadolu	Çorum	Adige	Hayır		
10	50	Erkek	Lisans	Doğu Akdeniz	Çorum	Adige	Evet	Yüzyüze Görüşme	16 dk.
11	42	Erkek	Lise	Doğu Akdeniz	Çorum	Abhaz	Evet	Yüzyüze Görüşme	14 dk.
12	35	Erkek	Lise	Doğu Akdeniz	Bursa	Abhaz	Evet	Tele-konferans	15 dk.
13	37	Erkek	Lise	İç Anadolu	Sivas	Dağıstan/mağrul	Hayır	Tele-konferans	16 dk.
14	44	Kadın	Ön lisans	Karadeniz	Çorum	Adige	Evet	Yüzyüze Görüşme	25 dk.
15	45	Kadın	Lise	İç Anadolu	Çorum	Adige	Evet	Yüzyüze Görüşme	11 dk.
16	48	Kadın	Lise	İç Anadolu	Çorum	Adige	Evet	Yüzyüze Görüşme	8 dk.
17	55	Erkek	Lise	İç Anadolu	Çorum	Adige	Hayır	Yüzyüze Görüşme	11 dk.

Ek-1 devam

18	82	Kadın	İlkokul	İç Anadolu	Çorum	Adige	Evet	Yüzyüze Görüşme	5 dk
19	48	Kadın	Lisans	İç Anadolu	Çorum	Adige	Evet	Yüzyüze Görüşme	14 dk
20	48	Kadın	Lise	İç Anadolu	Çorum	Adige	Evet	Yüzyüze Görüşme	10 dk
21	37	Erkek	Lisans	Karadeniz	Ankara	Adige	Evet	Yazılı Soru Cevap	-
22	42	Erkek	Yüksek lisans	Doğu Akdeniz	Berlin	Adige	Hayır	Yazılı Soru Cevap	-
23	69	Kadın	İlkokul	Doğu Akdeniz	Berlin	Adige	Evet	Yazılı Soru Cevap	-
24	45	Erkek	Lisans	Doğu Akdeniz	Berlin	Adige	Hayır	Yazılı Soru Cevap	-
25	39	Kadın	Lisans	Doğu Akdeniz	Adana	Adige	Hayır	Yazılı Soru Cevap	-
26	51	Kadın	Yüksek lisans	Doğu Akdeniz	Adana	Adige	Evet	Yazılı Soru Cevap	-

Ek-1 devam

27	37	Erkek	Lisans	Kafkasya-Nalçik	Nalçik	Adige	Evet	Yazılı Soru Cevap	-
28	35	Erkek	Lisans	Kafkasya-Nalçik	Moskova	Adige	Evet	Yazılı Soru Cevap	-
29	30	Kadın	Lisans	Kafkasya-Nalçik	Vladikavkaz	Kabardian	Evet	Telekonferans	4 dk
30	24	Erkek	Lisans	İç Anadolu	Nalçik	Adige	Evet	Telekonferans	10 dk.
31	32	Erkek	Lisans	İç Anadolu	Çorum	Abhaz	Hayır	Yüzyüze Görüşme	12 dk.
32	36	Kadın	Lisans	Karadeniz	Çorum	Adige	Hayır	Yüzyüze Görüşme	12 dk.
33	33	Erkek	Lisans	Kafkasya-Adigey	Türkiye	Adige	Evet	Yüzyüze Görüşme	18 dk.
34	23	Kadın	Lisans	Ege	Kayseri	Karaçay	Hayır	Telekonferans	13 dk.
35	19	Erkek	Lise	Karadeniz	Nalçik	Adige	Evet	Telekonferans	17 dk.

Ek-1 devam

36	57	Erkek	Lise	Karadeniz	Samsun	Adige	Hayır	Yüzyüze Görüşme	19 dk
37	33	Erkek	Lisans	Doğu Akdeniz	Samsun	Adige	Hayır	Yüzyüze Görüşme	22 dk.
38	30	Erkek	Yüksek lisans	Marmara	Samsun	Abaza	Çok az	Yüzyüze Görüşme	17 dk.
39	57	Erkek	Lisans	Karadeniz	Samsun	Ubıh	Adigece	Yüzyüze Görüşme	22 dk.
40	49	Erkek	Lisans	Karadeniz	Samsun	Ubıh	Hayır	Yüzyüze Görüşme	8 dk.
41	37	Erkek	Lisans	İç Anadolu	Samsun	Kumuk	Hayır	Yüzyüze Görüşme	7 dk.
42	44	Kadın	Lisans	İç Anadolu	Samsun	Adige	Evet	Yüzyüze Görüşme	12 dk.
43	33	Kadın	Lise	İç Anadolu	Samsun	Abaza	Hayır	Yüzyüze Görüşme	14 dk.
44	38	Kadın	Lisans	Kafkasya	Amerika	Adige	Evet	Yazılı Soru Cevap	-

